

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

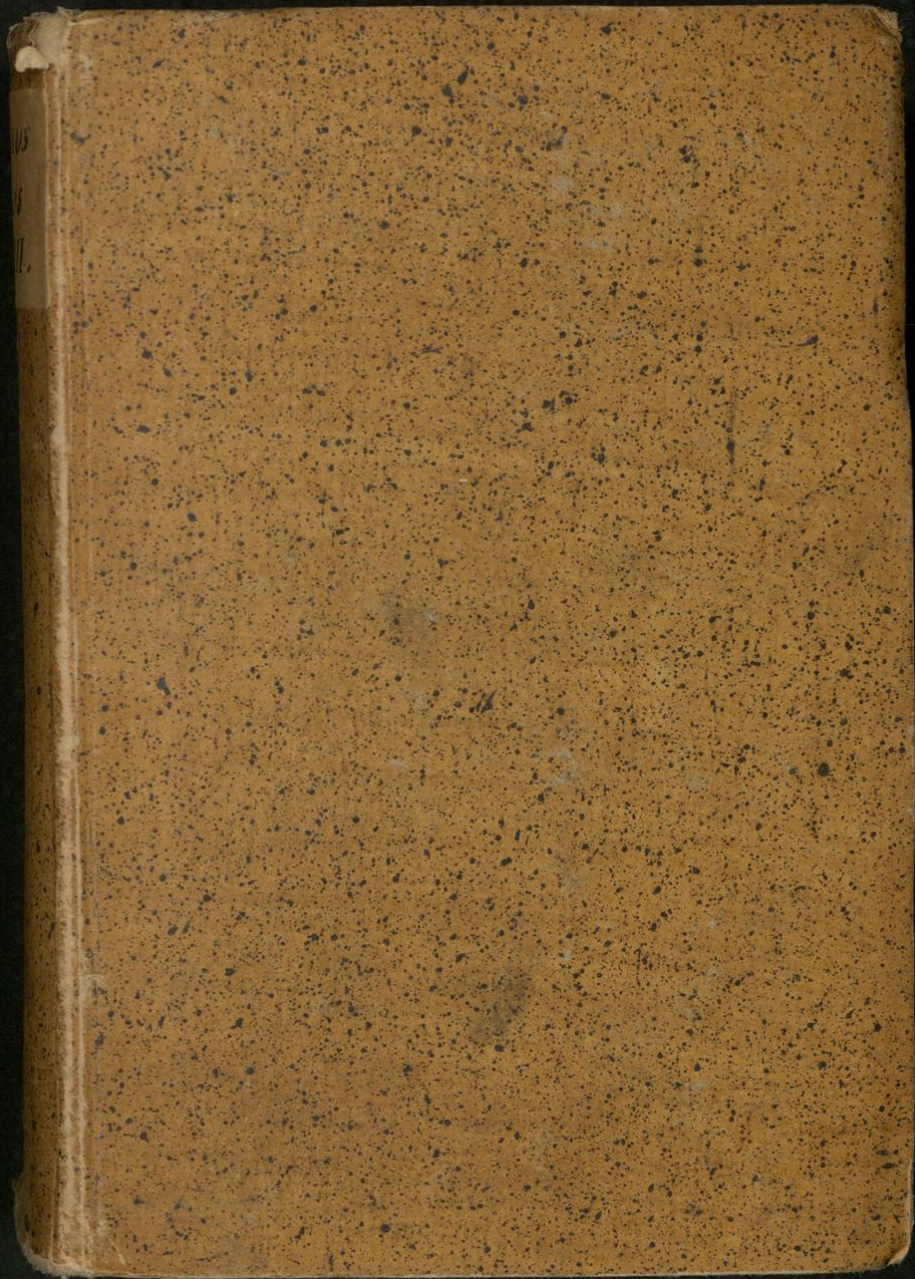
Mannhemii, 1779

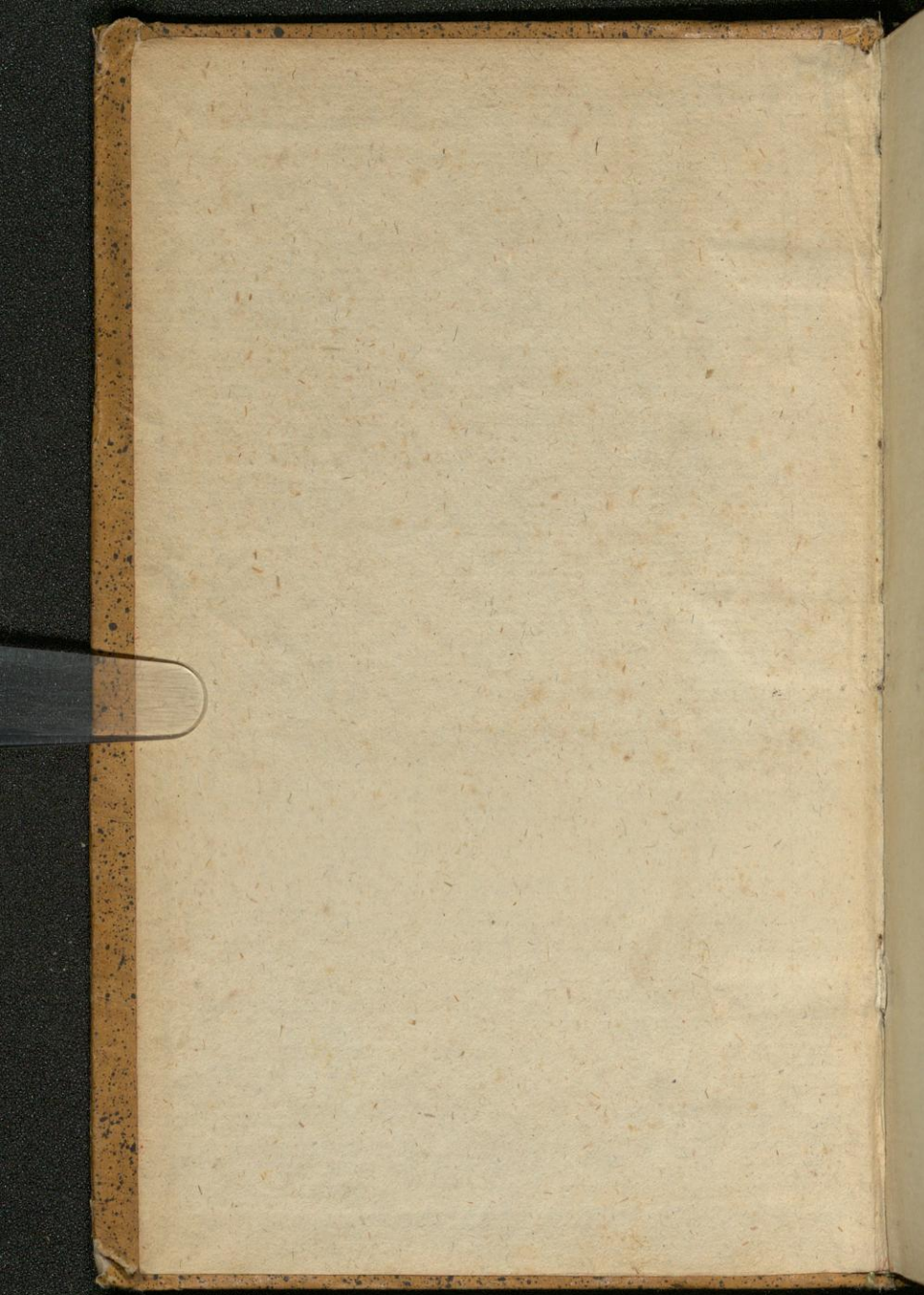
Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1242](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1242)

Bühning

La 9 b

gardis

TIT

PA

HISTO

QUI

TOA

M

Cura & S

M

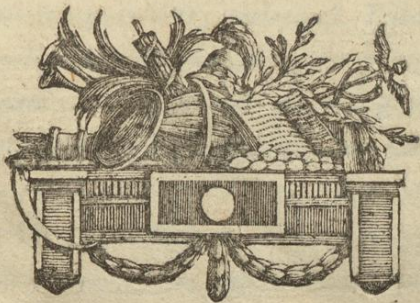

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI

QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS SECUNDUS

MANNHEMII

Cura & Sumptibus Societatis literatæ

M DCC LXXIX

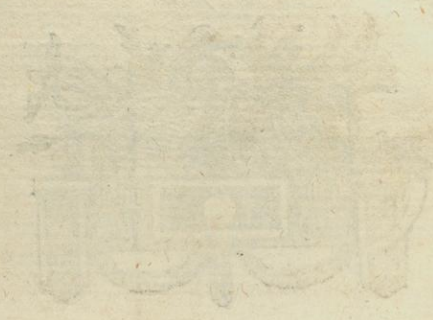
LIBRI IIII

DE RE PUBLICA

LIBRI IIII

DE RE PUBLICA

DE RE PUBLICA

DE RE PUBLICA

TIT
HIS
AB
LEX
tribunis
tribus rep
ni mil
Romani
magistr
fores tu
decibus
missi
fame
Mallia
pulo s
fidu
fidan

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARVM
AB VRBE CONDITA
LIBER IV

EPITOME

LEX de connubio Patrum & plebis a
tribunis plebis contentione magna, Pa-
tribus repugnantibus, perlata est. Tribu-
ni militares. Aliquot annis res populi
Romani domi militiaeque per hoc genus
magistratus administratae sunt. Item Cen-
sores tunc primum creati sunt. Ager Ar-
deatibus populi Romani iudicio ablatus,
missis in eum colonis, restitutus est. Quum
fame populus Romanus laboraret, Sp.
Maelius, eques Romanus, frumentum po-
pulo sua impensa largitus est: &, ob id
factum conciliata sibi plebe, regnum ad-
fectans a C. Servilio Ahala, magistro

4   E P I T O M E

equitum, jussu Quinctii Cincinnati dicta-
toris occisus est: L. Minucius index bove
aurata donatus est. Legatis Romanis a
Fidenatibus occisis, quoniam ob republi-
cam occubuerant, statuæ in Rostris positæ
sunt. Cossus Cornelius tribunus militum,
occiso Tolumnio rege Veientium, opima
spolia secunda Feretrio retulit. Mamercus
Æmilius dictator, censuræ honore, qui antea
per quinquennium gerebatur, anni & sex
mensium spatio finito, ob eam rem a cen-
soribus notatus est. Fidenæ in potestatem
redactæ, eoque coloni missi sunt: quibus
occisis, Fidenates, quum defecissent, a
Mam. Æmilio dictatore victi sunt, & Fi-
dენæ captæ. Conjuratio servorum obpressa
est. Postumius, tribunus militum, propter
crudelitatem ab exercitu occisus est. Sti-
pendium ex ærario tum primum militibus
datum est. Res præterea gestas adversus
Volscos, & Veientes, Fidenates, & Fa-
liscos, continet.

Hos fecuti M. Genucius & C. Curtius
 consules. Fuit annus domi forisque infestus.
 Nam anni principio & de connubio Patrum
 & plebis C. Canuleius tribunus plebis roga-
 tionem promulgavit; qua contaminari san-
 guinem suum Patres, confundique jura gen-
 tium rebantur: & mentio, primo sensim in-
 lata a tribunis, ut alterum ex plebe consulem
 liceret fieri, eo processit deinde, ut rogatio-
 nem novem tribuni promulgarent, « ut po-
 »pulo potestas esset, seu de plebe, seu de
 »Patribus vellet, consules faciendi.» Id vero
 si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed
 prorsus auferri a primoribus ad plebem, sum-
 mum imperium credebant. Læti ergo audiere
 Patres, Ardeatium populum ob injuriam
 agri abjudicati descisse, & Veientes depopu-
 latus extrema agri Romani, & Volscos Æquos-
 que ob communitam Verruginem fremere:
 adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci
 præferebant. His itaque in majus etiam ac-
 ceptis, ut inter strepitum tot bellorum con-
 ticescerent actiones tribuniciæ, delectus ha-
 beri, bellum armaque vi summa adparari

*U. c. 310.
 a. C. 442.*

*M. Genu-
 cio, C.
 Curtio
 Coss.*

*Lex de
 connubio
 Patrum &
 plebis: de
 communi-
 cando cum
 plebe con-
 sulatu.*

U. c. 310. jubent; si quō intentius possit, quam T.
a. C. 442. Quinctio consule adparatum sit. Tum C.
 Canuleius pauca in senatu vociferatus; « Ne-
 » quidquam territandō consules avertere ple-
 »bem a cura novarum legum: numquam eos
 » se vivo delectum habituros, antequam ea,
 » quæ promulgata ab se collegisque essent,
 » plebes scivisset; » & (a) confestim ad con-
 cionem advocavit.

*Adversus
 utramque
 legem ora-
 tio Coss.*

II. EODĒM tempore & consules senatū
 in tribunum, & tribunus populum in con-
 sules incitabat. Negabant consules, « Jam
 » ultra ferri posse furores tribunicios. Ven-
 » tum jam ad finem esse: domi plus belli
 » concitari, quam foris. Id adeo non plebis,
 » quam Patrum; neque tribunorum magis,
 » quam consulum, culpa accidere. Cujus rei
 » præmium sit in civitate, eam maximis sem-
 » per auctibus crescere: sic pace bonos; sic
 » bello fieri. Maximum Romæ præmium
 » seditionum esse: id & singulis universisque
 » semper honori fuisse. Reminiscerentur,
 » quam majestatem senatus ipsi a patribus ac-
 » cepissent, quam liberis tradituri essent; ut,
 » & quemadmodum plebs, gloriari posset, &

(a) & del. Gron. Crev.

LIBER IV CAP. II

» auctiorem amplioremque esse. Finem ergo *U. c. 3101*
 » non fieri, nec futuram, donec, quam feli- *a. C. 442a*
 » ces seditiones, tam honorati seditionum
 » auctores essent. Quas quantasque res C.
 » Canuleium adgressum? conluvionem gen-
 » tium, perturbationem auspiciorum publico-
 » rum privatorumque adferre, ne quid sinceri,
 » ne quid incontaminati sit: ut, discrimine
 » omni sublato, nec se quisquam, nec suos
 » noverit. Quam enim aliam vim connubia
 » promiscua habere, nisi ut ferarum prope
 » ritu vulgentur concubitus plebis Patrumque:
 » ut, qui natus sit, ignoret, cujus sanguinis,
 » quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit,
 » dimidius plebis, ne secum quidem ipse
 » concors? Parum id videri, quod omnia
 » divina humanaque turbentur: jam ad con-
 » sulatum vulgi turbatores adcingi; & primo,
 » ut alter consul ex plebe fieret, id modo
 » sermonibus tentasse: nunc rogari, ut, seu
 » ex patribus, seu ex plebe velit, populus
 » consules creet: & creaturos haud dubie ex
 » plebe seditiosissimum quemque. Canuleios
 » igitur Icilioque consules fore. Ne id Jupi-
 » ter optimus maximus fineret, regiae majesta-
 » tis imperium eo recidere: & se millies

U. C. 310. » morituros potius, quam ut tantum dede-
 a. C. 442. » coris admitti patiantur. Certum habere,
 » majores quoque, si divinaissent, concedendo
 » omnia, non mitiorem in se plebem, sed
 » asperiozem, alia ex aliis iniquiora postu-
 » lando, quum prima impetrasset, futuram,
 » primo quamlibet dimicationem subituros
 » fuisse potius, quam eas leges sibi imponi
 » paterentur. Quia tum concessum sit de tri-
 » bunis, iterum concessum esse. Finem non
 » fieri posse: ^{non} in eadem civitate tribunos ple-
 » bis & Patres esse: aut hunc ordinem, aut
 » illum magistratum tollendum esse: potius-
 » que sero, quam nunquam obviam eundum
 » audaciæ remeritæque. Illine ut impune
 » primo discordias ferentes concitent finitima
 » bella, deinde adversus ea, quæ concitave-
 » verint, armari civitatem defendique prohi-
 » beant, &, quum hostes tantum non arces-
 » siverint, exercitus conscribi adversus hostes
 » non patiantur? Sed audeat Canuleius in se-
 » natu proloqui, se, nisi suas leges tamquam
 » victoris Patres accipi sinant, delectum ha-
 » beri prohibiturum? Quid esse aliud, quam
 » minari, se proditurum patriam? obpugnari
 » atque capi passurum? Quid eam vocem anti-

» morum, non plebi Romanæ, sed Volscis U. c. 310.
 » & Æquis & Veientibus adlaturam? Nonne, a. C. 442.
 » Canuleio duce, se speraturos Capitolium
 » atque arcem scandere posse, si Patribus
 » tribuni, cum jure ac majestate ademta,
 » animos etiam eripuerint? Consules paratos
 », esse duces prius adversus scelus civium,
 », quam adversus hostium arma.

III. QUUM maxime hæc in senatu ageren- Canuleiū
tribuni pl.
oratio pro
legibus
suis.
 tur, Canuleius pro legibus suis & adversus
 consules ita disseruit: « Quantopere vos,
 » Quirites, contemnerent Patres, quam in-
 » dignos ducerent, qui una secum urbe intra
 » eadem mœnia viveretis, sæpe equidem &
 » ante videor animadvertisse: nunc tamen
 » maxime, quod adeo atroces in has roga-
 » tiones nostras coorti sunt: quibus quid
 » aliud quam admonemus, cives nos eorum
 » esse, &, si non easdem opes habere, eam-
 » dem tamen patriam incolere? Altera con-
 » nubium petimus, quod finitimis externisque
 » dari solet. Nos quidem civitatem, quæ plus
 » quam connubium est, hostibus etiam victis
 » dedimus. Altera nihil novi ferimus; sed
 » id, quod populi est, repetimus atque usur-
 » pamus: ut, quibus velit, populus Roma-

U. c. 310. » nus honores mandet. Quid tandem est, cur
a. C. 442. » coelum ac terras misceant? cur in me in-
 » petus modo pene in senatu sit factus? ne-
 » gent se manibus temperaturos, violaturos-
 » que denuncient sacrosanctam potestatem?
Pro lege » Si populo Romano liberum suffragium da-
de Coss. » tur, ut, quibus velit, consulatum mandet,
plebeis. » & non præceditur spes plebeio quoque, si
 » dignus summo honore erit, apiscendi summi
 » honoris; stare urbs hæc non poterit? de
 » imperio actum est? Et perinde hoc valet,
 » plebeiusne consul fiat, tamquam servum
 » aut libertinum aliquis consulem futurum
 » dicat? Ecquid sentitis, in quanto contemtu
 » vivatis? Lucis vobis hujus partem, si
 » liceat, adimant. Quod spiratis, quod vo-
 » cem mittitis, quod formas hominum habe-
 » tis, indignantur. Quin etiam (si Diis pla-
 » cet) nefas aiunt esse, consulem plebeium
 » fieri. Obsecro vos, si non ad factos, non
 » ad commentarios pontificum admittimur;
 » ne ea quidem scimus, quæ omnes pere-
 » grini etiam sciunt? consules in locum re-
 » gum successisse? nec aut juris, aut majesta-
 » tis quidquam habere, quod non in regibus
 » ante fuerit? En umquam creditis fando

„ auditum esse, Numam Pompilium, non *U. c. 318;*
 „ modo non patricium, sed ne civem quidem *a. C. 442;*
 „ Romanum, ex Sabino agro aditum, po-
 „ puli jussu, Patribus auctoribus, Romæ
 „ regnasse? L. deinde Tarquinium, non Ro-
 „ manæ modo (*b*), sed ne Italicæ quidem
 „ gentis, Damarathi (*c*) Corinthii filium,
 „ incolam ab Tarquiniis, vivis liberis Anci,
 „ regem factum? Ser. Tullium post hunc,
 „ captiva Corniculana natum, patre nullo,
 „ matre serva, ingenio, virtute regnum te-
 „ nuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam,
 „ quem ipse Romulus, parens urbis, in so-
 „ cietatem regni accepit? Ergo, dum nullum
 „ fastiditur genus, in quo eniteret virtus,
 „ crevit imperium Romanum. Pœniteat nunc
 „ vos plebeii consulis, quum majores nostri
 „ advenas reges non fastidierint, & ne regi-
 „ bus quidem exactis clausa urbs fuerit pere-
 „ grinæ virtuti. Claudiam certe gentem post
 „ reges exactos ex Sabinis non in civitatem
 „ modo accepimus, sed etiam in patriciorum
 „ numerum. Ex peregrinone patricius, de-
 „ inde consul fiat? civis Romanus si sit ex

(*b*) non modo Romanæ Gron. Crev.

(*c*) Demarati Crev.

U. c. 310.
a. C. 442.

„ plebe, præcisa consulatus spes erit? Utrum
 „ tandem non credimus fieri posse, ut vir
 „ fortis ac strenuus, pace belloque bonus,
 „ ex plebe sit, Numæ, L. Tarquinio, Ser.
 „ Tullio similis? An ne, si sit, quidem
 „ ad gubernacula reipublicæ accedere eum pa-
 „ tiemur? potiusque decemviris, teterrimis
 „ mortalium, qui tum omnes ex Patribus
 „ erant, quam optimis regum novis homini-
 „ bus, similes consules sumus habituri?

IV. « At enim nemo post reges exactos de
 „ plebe consul fuit. Quid postea? Nullane
 „ res nova institui debet? Et, quod nondum
 „ est factum (multa enim nondum sunt facta
 „ in novo populo) ea, ne si utilia quidem sint,
 „ fieri oportet? Pontifices, augures, Ro-
 „ mulo regnante, nulli erant: ab Numa Pom-
 „ pilio creati sunt. Census in civitate & de-
 „ scriptio centuriarum classiumque non erat;
 „ ab Ser. Tullo est facta. Consules numquam
 „ fuerant: regibus exactis creati sunt. Dicta-
 „ toris nec imperium nec nomen fuerat: apud
 „ patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles,
 „ quæstores, nulli erant: institutum est, ut
 „ fierent. Decemviros legibus scribendis intra
 „ decem hos annos & creavimus, & e repu-

„ blica fustulimus. Quis dubitat, quin, in *U. c. 310.*
 „ æternum urbe condita, in (d) inmenſum *a. C. 442.*
 „ crescente, nova imperia, facerdotia, jura
 „ gentium hominumque inſtituantur? Hoc *Pro lege de*
 „ ipſum, ne connubium Patribus cum plebe *connubio*
 „ eſſet, non decemviri tulerunt paucis his *Patrum &*
 „ annis, peſſimo (exemplo) publico, cum ſum- *plebis.*
 „ ma injuria plebis? An eſſe ulla major aut
 „ inſignior (e) contumelia poteſt, quam par-
 „ tem civitatis, velut contaminatam, indig-
 „ nam connubio haberi? Quid eſt aliud, quam
 „ exſilium intra eadem mœnia, quam relega-
 „ tionem pati? Ne adſinitatibus, ne propin-
 „ quitatibus inmiſceamur, cavent; ne ſocie-
 „ tur ſanguis. Quid? hoc ſi polluit nobilita-
 „ tem iſtam veſtram, quam plerique oriundi
 „ ex Albanis & Sabinis, non genere nec ſan-
 „ guine, ſed per cooptationem in Patres ha-
 „ betis, aut ab regibus lecti, aut poſt reges
 „ exactos juffu populi; ſinceram ſervare pri-
 „ vatis conſiliis non poteratis, nec ducendo
 „ ex plebe, neque veſtras filias ſoroſque
 „ enubere ſinendo e Patribus? Nemo ple-
 „ beius patriciæ virgini vim adferret: patri-
 „ ciorum iſta libido eſt. Nemo invitum pac-

(d) & in Crev. (e) inſignior Gron. Crev.

D. c. 310. „tionem nuptialem quemquam facere coëgisset. Verum enim vero lege id prohiberi,
a. C. 442. „ & connubium tolli Patrum ac plebis, id
 „ demum contumeliosum plebi est. Cur enim
 „ non confertis, ne sit connubium divitibus
 „ ac pauperibus? Quod privatorum consiliorum
 „ ubique semper fuit, ut, in quam
 „ cuique feminæ convenisset domum, nuberet;
 „ ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium
 „ duceret; id vos sub legis superbissimæ
 „ vincula conjicitis, qua dirimatis societatem
 „ civilem, duasque ex una civitate faciatis.
 „ Cur non sancitis, ne vicinus patricio sit
 „ plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem
 „ convivium ineat? ne in foro eodem consistat?
 „ Quid enim in re est aliud, si plebeiam
 „ patricius duxerit, si patriciam plebeius?
 „ Quid juris tandem mutatur? nempe patrem
 „ sequuntur liberi. Nec, quod nos ex connubio
 „ vestro petamus, quidquam est, præterquam
 „ ut hominum, ut civium numero simus: nec,
 „ vos (nisi in contumeliam ignominiamque
 „ nostram certare juvat) quod contendatis,
 „ quidquam est.

Pro Libertate populi Romani.

V. “ DENIQUE, utrum tandem populi Romani, an vestrum summum imperium

„ est ? Regibus exactis , utrum vobis domi- *U. c. 310.*
„ natio, an omnibus æqua libertas parta est ? *a. C. 442.*
„ Oportet licere populo Romano, si velit ,
„ jubere legem. An, ut quæque rogatio pro-
„ mulgata erit, vos delectum pro pœna de-
„ cernetis ? Et, simul ego tribunus vocare
„ tribus in suffragium cœpero ; tu statim
„ consul sacramento juniores adiges, & in
„ castra educes ? & minaberis plebi, mina-
„ beris tribuno ? Quid, si non, quantum istæ
„ minæ adversus plebis consensum valerent,
„ bis jam experti essetis ? Scilicet, quia nobis
„ consultum volebatis, certamine abstinuistis :
„ an ideo non est dimicatum, quod, quæ
„ pars firmior, eadem modestior fuit ? Nec
„ nunc erit certamen, Quirites : animos
„ vestros illi tentabunt semper, vires non
„ experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa,
„ seu vera sunt, consules, parata vobis ple-
„ bes est, si, connubiis redditis, unam hanc
„ civitatem tandem facitis ; si coalescere,
„ si jungi miscerique vobis privatis necessitudi-
„ nibus possunt ; si spes, si aditus ad honores
„ viris strenuis & fortibus datur ; si in confor-
„ tio, si in societate reipublicæ esse, si, quod
„ y æquæ libertatis est, in vicem annuis magistra-

V. c. 310.
a. C. 442.

„bus parere atque imperitare licet. Si hæc
„inpediet aliquis, ferte fermonibus, & mul-
„tiplicate fama bella : nemo est nomen da-
„turus, nemo arma capturus, nemo dimica-
„turus pro superbis dominis, cum quibus
„nec in re publica honorum, nec in privata
„connubii societas est. „

VI. QUUM in concionem & consules pro-
cessissent, & res a perpetuis orationibus in
altercationem vertisset; interroganti tribuno,
“cur plebeium consulem fieri non oporteret? „
ut fortasse vere, sic parum utiliter in præsens
certamen respondit, “quod nemo plebeius
„auspicia haberet : ideoque decemviros con-
„nubium diremisse, ne incerta prole auspicia
„turbarentur. „ Plebes ad id maxime indig-
natione exarsit, quod auspicari, tamquam
invisi Diis immortalibus, negarentur posse.
Nec ante finis contentionum fuit, (quum &
tribunum acerrimum auctorem plebes nacta
esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret)
quam victi tandem Patres, ut de connubio
ferretur, consensere : ita maxime rati, con-
tentionem de plebeiis consulibus tribunos aut
totam deposituros, aut post bellum dilatu-
ros esse; contentamque interim connubio plebem
para-

*Lex fertur
de connu-
bio patrum
cum plebe.*

LIBE
paratam delect
victoria de Pa
esset; acc
rogatione
cente in die
Consules,
bus tribuni
cipum don
bus, aut
esse. So
Horatius
sententia
Quintius
sententia
quos, ta
acceptiss
est, ut n
promissu
rent; de
tur: equo
fuit. Co
tribus crea
exemplo,
ra, ut foc
preire h
candidi
Tom. II.

paratam delectui fore. Quum Canuleius, victoria de Patribus & plebis favore, ingens esset; accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa vi pugnant, &, crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, quum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant. Adparebat, aut hostibus, aut civibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quinctiorum Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant a cæde violandisque, quos, fœdere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe crearentur; de consulibus creandis nihil mutaretur: eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. Quibus indictis, extemplo, quicumque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunicii, & prensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricos desperatio

U. c. 310,
a. C. 442

*Tribuni
militum
consulari
potestate.*

U. c. 310. primo, iritata plebe, adipiscendi honoris, a. C. 442. deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret: postremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessasse possessione reipublicæ viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios, secundum deposita certamina, incorrupto iudicio esse; tribunos enim omnes patricos creavit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in uno invenieris, quæ tum (f) populi universi fuit?

U. c. 311.
a. C. 441.
A. Sempronio &c.
Tribunis milit.

VII. ANNO trecentesimo decimo, quam urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius; quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris præbuit. Sunt, qui propter adjectum Æquorum Volscorumque bello & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe; & imperio & insigni-

(f) tunc Gron. Crev.

bus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus; quia tertio mense, quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere; quod C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardea Romam venerunt, ita de injuria querentes, ut, si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros, restituto agro, adpareret. Ab senatu responsum est. “Judicium populi
 „ rescindi ab senatu non posse, præterquam
 „ quod nullo nec exemplo nec jure fieret,
 „ concordia etiam ordinum causa. Si Ardea
 „ res sua tempora expectare velint, arbitrium
 „ que senatui levandæ injuriæ suæ permit-
 „ tant, fore, ut postmodo (g) gaudeant, se
 „ iræ moderatos; sciantque, Patribus æque
 „ curæ fuisse, ne qua injuria in eos orire-
 „ tur, ac ne orta diuturna esset.” Ita legati,
 quum se rem integram relatueros dixissent,
 comiter dimissi. Patricii, quum sine curuli
 magistratu respublica esset, coire, & inter-
 regem creavere. Contentio, consulesne, an
 tribuni militum crearentur, in interregno rem
 dies complures tenuit. Interrex ac senatus,

*U. c. 311.
 a. C. 441.*

*Tertio
 mense
 honore
 abeunt.*

*T. Quint.
 interrex
 creatur.*

(g) *postmodum Gron. Crev.*

U. c. 311. consulum comitia; tribuni plebis & plebs;
a. C. 441. tribunorum militum ut habeantur, tēdunt.

Vicerunt Patres, quia & plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare superfedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus ut indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus foedus renovatum est: idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inveniuntur. Credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, subfectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est, & in foedere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventa. Et foris, quum tot terrores a finitimis ostentati essent, & domi otium fuit.

U. c. 312. VIII. Hunc annum (seu tribunos modo;
a. C. 440. seu tribunis subfectos consules quoque ha-

*Interrex
creat con-
sules, L.
Papirium,
L. Sempro-
nium.*

fuit) sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quinctio Capitolino quintum consulibus. Idem hic annus, censuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ : quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen subditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum (h), vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo, per multos annos incenso, neque differri census poterat, neque consulibus, quum tot populorum bella inminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio inlata ab senatu est, « Rem operosam ac minime consularem » suo proprio magistratu egere : cui scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur. » Et Patres, quamquam rem parvam, tamen, quo plures patricii magistratus in republica essent, læti accepere : id, quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum, qui præessent, ipsi honori jus

M. Geganio II. T. Quinctio V. Coss.

Censuræ initium.

(h) insf. & Gron.

U. c. 312. majestatemque adjicerent. Et tribuni, (id
a. C. 440. quod tunc erat) magis necessariam , quam
speciosi ministerii procurationem intuentes ,
ne in parvis quoque rebus incommode ad-
versarentur , haud sane tetendere. Quum a
primoribus civitatis spretus honor esset , Pa-
pirium Semproniumque , quorum de consu-
latu dubitabatur , ut eo magistratu parum
solidum consulatum explerent , censui agendo
populus suffragiis præfecit. Censores ab re
appellati sunt.

*Ardeatium
turbæ in-
testinae.*

IX. DUM hæc Romæ geruntur , legati ab
Ardea veniunt , pro veterrima societate re-
novatoque fœdere recenti , auxilium prope
eversæ urbi implorantes. Frui namque pace,
optimo consilio cum populo Romano servata,
per intestina arma non licuit , quorum caussa
atque initium traditur ex certamine factio-
num ortum : quæ fuere eruntque pluribus
populis magis exitio , quam bella externa ,
quam fames morbive , quæque alia in Deum
iras , velut ultima publicorum malorum ,
vertunt. Virginem plebei generis , maxime
forma notam , petiere juvenes. Alter virgi-
ni genere par , tutoribus fretus , qui & ipsi
ejusdem corporis erant : nobilis alter , nulla

re, præterquam forma, captus. Adjuvabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetravit. Nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptiis jungi puellam volebat: tutores, in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra parietes nequisset, ventum in jus est. Postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant jus nuptiarum; sed vis potentior fuit; namque tutores, inter suæ partis homines de injuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. Adversus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum injuria juvenem. Fit prælium atrox. Pulsâ plebs, nihil Romanæ plebis similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. Urbem quoque, omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ evocata, obsidere parat. Nec ulla species cladesque belli abest; velut contacta civitate rabie duorum juvenum, funestas nuptias ex casu patriæ petentium. Parum parti utrique domi

*U. c. 312.
a. C. 440.*

*U. c. 312.
a. C. 440.*

*Ardeam
obsident
Volsci.*

*A Roma-
nis obsi-
dentur.*

armorum bellicæ est visum. Optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excitare (i). Priores Volsci, duce Æquo Clælio (k), Ardeam venire (l), & mœnibus hostium vallum objecere. Quod ubi Romanis est nunciatum, extemplo M. Geganius consul, cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitque jam die curare corpora milites jubet. Quarta deinde vigilia signa profert: coeptumque opus adeo adproperatum est, ut, sole orto, Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quam a se urbem, viderent. Et alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat; qua ex oppido sui comitari possent.

X. VOLSCUS imperator, qui ad eam diem, non comiteatu præparato, sed ex populatione agrorum raptis in diem frumento aluisset militem, postquam septus vallo repente inopem omnium rerum videt, ad consilium consule evocato, « si solvendæ obsidionis causa ve-

(i) excitare Gron.

(k) Cluilio Gron. Crev.

(l) venerunt Gron. Crev.

nerit Romanus, abducturum se inde Volscos, » *U. c. 312.*
 ait. Adversus ea consul, « Victis conditiones *a. C. 440.*
 » accipiendas esse, non ferendas, » respon-
 dit; « neque, ut venerint ad obpugnandos
 » socios populi Romani suo arbitrio, ita
 » abituros Volscos esse. Dedi imperatorem,
 » arma poni, jubet, fatentes victos se esse,
 & (*m*) imperio parere. Aliter, tam abeun-
 » tibus, quam manentibus, se hostem infen-
 » sum, victoriam potius ex Volscis, quam
 » pacem infidam, Romam relaturum. » Volsci *Victi, de-*
 ci exiguam spem in armis, alia undique ab- *dito duce,*
 cissa, quum tentassent; præter cetera ad- *sub jugum*
 versa loco quoque iniquo ad pugnam con- *mittuntur.*
 gressi, iniquiore ad fugam, quum ab omni
 parte cæderentur, ad preces a certamine versi,
 dedito imperatore, traditisque armis, sub
 jugum missi; cum singulis vestimentis, igno-
 minia cladisque pleni dimittuntur. Et, quum
 haud procul urbe Tusculo confedissent, ve-
 tere Tusculanorum odio inermes obpressi
 dederunt pœnas, vix nunciis cædis relictis.
 Romanus (*n*) Ardeæ turbatas seditione res, *Ardeæ res*
 principibus ejus motus securi percussis, bo- *compositæ.*

(*m*) & del. *Crev.*

(*n*) add. *Consul Gron.*

U. c. 312.
a. C. 440.

nisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demtamque injuriam judicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant: senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem redit (o), Clælio duce Volscorum ante curram ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quinctius consul togatus armati gloriæ collegæ: quia (p) concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando, ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint. Et adversus tribunos auctoritate plura, quam certamine, tenuit. Quinque consulatus, eodem tenore gesti, vitæque omnis, consulariter acta, verendum pene ipsum magis, quam honorem, faciebant. Eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit.

U. c. 313.
a. C. 439.

XI. CONSULES creant M. Fabium Vibulanum, Postumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius consules, quo majori glo-

(o) rediit Cluilio Volscorum duce Gron. Crev.
(p) qui Crev.

riæ rerum, domi forisque gestarum, succedere se cernebant, (maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subventum) eo inpenfius, ut dele- rent prorsus ex animis hominum infantiam judicii, senatusconsultum fecerunt; ut, quoniam civitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidii causa adversus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret judicii rescindendi consilium initum. Consenserant autem, ut, multo majore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta, nec ager ullus divideretur, nisi is, qui interceptus iudicio infami erat; nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis divisus esset, gleba ulla agri adsignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati Agrippa Menenius, T. Clælius Siculus, M. Æbutius Elva. Qui, per minime populare ministerium agro adsignando fociis, quem populus Romanus suum judicasset, quum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cujusquam

*M. Fabio,
Post. Æbutio
Coss.*

*Ardeati-
bus ager
redditus,
qui iudicio
infami in-
terceptus
erat.*

dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, coloni (q) adscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæque habebant, vitavere.

U. c. 314.
a. C. 438.

C. Furio,
M. Papirio
Coss.

XII. PAX domi forisque fuit & hoc & insequente (r) anno, C. Furio Pacilo & M. Papirio Crasso consulibus. Ludi, ab decemviris per secessionem plebis a Patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequidquam a Pœtelio (s) quæsita: qui, tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque, ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit; &, quum magno certamine obtinisset, ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creati iussi sunt: ludibrioque erant minæ tribuni, denunciantis se delectum impediturum, quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli adparatu opus esset.

U. c. 315.
a. C. 437.

Pr. Gegano,
L. Menenio
Coss.

Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Procule Gegano Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade ac periculo

(q) colonis Gron.

(r) insequenti Gron. Crev.

(s) Pœtilio Gron. Pœtilio Crev.

inignis, feditionibus, fame, regno prope *U. c. 315.*
 per largitionis dulcedinem in cervices accep- *a. C. 437.*
 to. Unum afuit bellum externum: quo fi
 adgravatæ res effent, vix ope Deorum om-
 nium refifti (t) potuiffet. Cœpere a fame
 mala, feu adverfus annus frugibus fuit, feu
 dulcedine concionum & urbis, deferto agro-
 rum cultu: nam utrumque traditur. Et Pa-
 tres plebem defidem, & tribuni plebis nunc
 fraudem, nunc negligentiam confulum accu-
 fabant. Postremo perpulere plebei, haud
 adverfante fenatu, ut L. Minucius præfectus
 annonæ crearetur; felicior in eo magistratu
 ad custodiam libertatis futurus, quam ad cu-
 rationem ministerii fui: quamquam postre-
 mo annonæ quoque levatæ haud inmeritam
 & gratiam & gloriam tulit. Qui quum,
 multis circa finitimos populos legationibus
 terra marique nequidquam miffis, (nifi quod
 ex Etruria haud ita multum frumenti advectum
 eft) nullum momentum annonæ feciffet;
 & revolutus ad difpenfationem inopiæ,
 profiteri cogendo frumentum, & vendere,
 quod ufus (u) menftruo fupereffet, fraudan-

Fames.(t) *ffifi Gron. Crev.*(u) *ufui Gron. Crev.*

U. c. 315. doque parte diurni cibi servitia, criminando
a. C. 437. inde & objiciendo iræ populi frumentarios,
 acerba inquisitione aperiret magis, quam le-
 varet inopiam; multi ex plebe, spe amissa,
 potius quam ut cruciarentur trahendo ani-
 mam, capitibus obvolutis se in Tiberim
 præcipitaverunt.

Periculose XIII. Tum Sp. Mælius ex equestri ordine;
largitiones ut illis temporibus, prædives, rem utilem,
Sp. Mælii. pessimo exemplo, pejore consilio, est adgres-
 sus: frumento namque ex Etruria privata
 pecunia per hospitem clientiumque ministeria
 coëmto, (quæ, credo, ipsa res ad levandam
 publica cura annonam impedimento fue-
 rat) largitiones frumenti facere instituit:
 plebemque, hoc munere delinitam, quacum-
 que incederet, conspectus elatusque supra
 modum hominis privati, secum trahere, haud
 dubium consulatum favore ac spe desponden-
 tem. Ipse, ut est humanus animus infatia-
 bilis eo, quod fortuna spondet, ad altiora
 & non concessa tendere; &, quoniam con-
 sulatus quoque eripiendus invitis Patribus
 esset, de regno agitare: id unum dignum
 tanto adparatu consiliorum & certamine,
 quod ingens exsudandum esset, præmium

fore. Jam comitia consularia instabant : quæ res eum, necdum compositis maturisve satis consiliis, obpressit. Consul sextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus vir novanti res; collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen: & L. Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus; nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius, eandem publice curationem agens, quam Mælius privatim agendam susceperat, quum in utraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert, « Tela in domum » Mælii conferri, eumque conciones domi » habere: ac non dubia regni consilia esse. » Tempus agendæ rei nondum stare; cetera » jam convenisse; & tribunos mercede em- » tos ad prodendam libertatem, & partita » ducibus multitudinis ministeria esse. Serius » se pene, quam tutum fuerit, ne cujus in- » certi vanique auctor esset, ea deferre.» Quæ postquam sunt audita, & undique primores Patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones cætusque

U. c. 316.

a. C. 436.

T. Quinc-
tio VI.

Agr. Me-
nenio Coss.

U. c. 316. plebis in privata domo passi essent fieri; &
 a. C. 436. novos consules, quod expectassent, donec
 a præfecto annonæ tanta res ad senatum
 deferretur, quæ consulem non auctorem
 solum desideraret, sed etiam vindicem; tum
 T. Quinctius, «consules inmerito increpari,
 »[ait,] qui constricti legibus de provoca-
 »tione ad dissolvendum imperium latis, ne-
 »quaquam tantum virium in magistratu ad
 »eam rem pro atrocitate vindicandam, quan-
 »tum animi, haberent. Opus esse non forti
 »solum viro, sed etiam libero exsolutoque
 »legum vinculis. Itaque se dictatorem L.
 »Quinctium dicturum: ibi animum parent
 »tantæ potestati esse.» Adprobantibus cunctis;
 primo Quinctius abnuere: &, «quid sibi
 »vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ
 »dimicationi objicerent.» Dein, quum undi-
 que plus in illo senili animo non consilii
 modo, sed etiam virtutis esse, quam in om-
 nibus aliis dicerent, laudibusque haud inme-
 ritis onerarent, & consul nihil remitteret;
 precatus tandem Deos immortales Cincinna-
 tus, ne senectus sua in tam trepidis rebus
 damno dedecorive reipublicæ esset, dictator
 a consule dicitur. Ipse deinde C. Servilium
 Ahalam magistrum equitum dicit,

*Cincinna-
 tus dicta-
 tor crea-
 tus.*

XIV. POSTERÒ die, dispositis præfidiis, quum in forum descendisset; conversaque in eum plebs novitate rei ac miraculo esset, & Mæliani atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperii cernerent; expertes consiliorum regni, « qui tumultus, quod » bellum repens, aut dictatoriam majestatem, » aut Quinctium post octogésimum annum » rectorem reipublicæ quæssisset, » rogita-
rent; missus ab dictatore Servilius magister equitum ad Mælium, « Vocat te [inquit] » dictator.» Quum pavidus ille, « quid vel- » let, quæreret; Serviliusque causam dicen-
dam esse proponeret, crimenque, a Minucio delatum ad senatum, diluendum: tunc Mæ-
lius recipere se in catervam suorum, & pri-
mum circumspectans tergiversari: postremo,
quum adparitor jussu magistri equitum duce-
ret, ereptus a circumstantibus, fugiensque,
fidem plebis Romanæ inplorare, & obprimi
se consensu Patrum dicere, quod plebi be-
nigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo
in discrimine ferrent, neve ante oculos suos
trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem
adsecutus Ahala Servilius obruncat: resper-
susque cruore obruncati, stipatus caterva

U. c. 316a
a. C. 436a

Mælius
occiditur.

U. c. 316.
a. C. 436.

*Factum
defendit
dictator.*

patriciorum juvenum, dictatori renunciat, vocatum ad eum Mælium, repulso adparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, « Macte virtute » [inquit] C. Servili, esto, liberata republica.»

XV. TUMULTUANTEM deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem vocari iussit; &, « Mælium jure cæsum, » pronunciavit, etiamsi regni crimine insons » fuerit; qui vocatus a magistro equitum ad » dictatorem non venisset. Se ad causam cog- » noscendam confedisse; qua cognita, habi- » turum fuisse Mælium similem causæ for- » tunam. Vim parantem, ne iudicio se com- » mitteret, vi coërcitum esse. Nec cum eo, » tamquam cum cive, agendum fuisse; qui » natus in libero populo inter jura legesque, » ex qua urbe reges exactos sciret, eodem- » que anno sororis filios regis, & liberos » consulis liberatoris patriæ, propter pactio- » nem indicatam recipiendorum in urbem re- » gum, a patre securi esse percussos; ex qua » Collatinum Tarquinium consulem nominis » odio abdicare se magistratu atque exulare » iussum; in qua de Sp. Cassio, post aliquot » annos, propter consilia inita de regno,

» supplicium sumtum; in qua nuper decem-
 » viros bonis, exilio, capite multatos ob
 » superbiam regiam: in ea Sp. Mælius spem
 » regni conceperit. Et quis homo? quamquam
 » nullam nobilitatem, nullos honores, nulla
 » merita cuiquam ad dominationem pandere
 » viam; sed tamen Claudios, Cassios, con-
 » sulatibus, decemviratibus, suis majorum-
 » que honoribus, splendore familiarum sustu-
 » lisse animos, quo nefas fuerit. Sp. Mælium,
 » cui tribunatus plebis magis optandus, quam
 » sperandus, fuerit, frumentarium divitem,
 » bilibris farris sperasse libertatem se civium
 » suorum emisse, ciboque objiciendo rarum,
 » victorem finitimorum omnium populum in
 » servitutem perlici posse: ut, quem senato-
 » rem concoquere civitas vix posset, regem
 » ferret, Romuli conditoris, ab Diis orti,
 » recepti ad Deos, insignia atque imperium
 » habentem. Non pro scelere id magis, quam
 » pro monstro, habendum. Nec satis esse
 » sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietes-
 » que, intra quæ tantum amentiaë conceptum
 » esset, dissiparentur; bonaque, contacta pre-
 » tiis regni mercandi, publicarentur. Jubere
 » itaque, quæstores venderè ea bona, atque
 » in publicum redigere.

U. c. 316.
 a. C. 436.

U. c. 316.

a. C. 436.

*L. Minucii
præmium.*

XVI. DOMUM deinde, ut monumento area esset obpressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit: id Æquimælium adpellatum est. L. Minucius bove aurato extra portam Trigemnam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Mælianum, assibus in modios æstimatum, plebi divisit. Hunc Minucium, apud quosdam auctores, transisse a Patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Mæliana cæde sedasse, invenio. Ceterum vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos: idque potissimum exemplum a patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. Sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Junius, Sext. Titinius (x), soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucii legem; & criminari nunc Minucium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non destiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum militum potius, quam consu-

(x) *Titinnius Gron. Crev.*

lum, comitia haberentur: haud dubii, quin sex locis (tot enim jam creari licebat) & plebei aliqui, profitendo se ultores fore Mælianæ cædis, crearentur. Plebs, quamquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures, quam tres tribunos consulari potestate creavit, & in iis L. Quinctium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur. Prælati suffragiis Quinctio Mamercus Æmilius, vir summæ dignitatis. L. Julium tertium creant.

XVII. In horum magistratu Fidenæ, colonia Romana, ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. Majus additum defectioni scelus. C. Fulcinium, Clælium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam novi consilii quærentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus: in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi jussisse videretur, ab Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. Rem incredibilem; interventu Fidenatium, novorum sociorum, consulentium de cæde ruptura gentium, non aversum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem versum

*U. c. 317.
a. C. 435.*

*Mam. Æ-
milius &c.
Tribb. mil.*

*Fidenates
&
Veientes
a
Romanis
deficiunt.*

facinus. Propius est fidem, obstringi Fidenatum populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in Rostris positaæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusque, præterquam finitimis populis, ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum, quieta plebe tribunisque ejus, nihil controversiæ fuit, quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium & L. Sergius Fidenas; a bello credo, quod deinde gessit, adpellatum (y). Hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio confligit, nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civibus amissis dolor, quam lætitia fufis hostibus fuit: & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam. Æmilium jussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente juvenem, dixit. Ad delectum a consulibus habitum centuriones veteres belli periti adjecti, & numerus

U. c. 318.
a. C. 434.

M. Geganius
Macerinus III.
L. Sergius
Fidenas
Coss.

Dictator
Mamercus
Æmilius.

(y) adpellatus Gron. Crev.

amifforum proxima pugna expletus. Legatos *U. c. 318.*
 Quinctium Capitolinum & M. Fabium Vibul- *a. C. 434.*
 lanum fequi fe dictator juffit. Quum potef-
 tati major, tum vir quoque potefitati par, hoftes
 ex agro Romano trans Anienem fubmovere;
 collesque inter Fidenas atque Anienem cepe-
 runt, referentes castra: nec ante in campos
 degreffi funt, quam legiones auxilio Falifco-
 rum venerunt. Tum demum castra Etrufco-
 rum pro mœnibus Fidenarum pofita: &
 dictator Romanus haud procul inde ad con-
 fluentes confedit in utriufque ripis amnis,
 qua fequi munimento poterat, vallo inter-
 pofito. Poftero die in aciem eduxit.

XVIII. INTER hoftes variæ fuere (z) fen-
 tentiæ. Falifcus, procul ab domo militiam
 ægre patiens, fatisque fidens fibi, pofcere
 pugnam: Veienti Fidenatique plus fpei in
 trahendo bello effe. Tolumnius, quamquam fuo-
 rum magis placebant confilia, ne longinquam
 militiam non paterentur Falifci, poftero die
 fe pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis,
 quod detrectaffet pugnam hoftis, animi ac-
 cedere: pofteroque die, jam militibus castra

*Veientes
 cum sociis
 pugnant
 contra
 Romanos.*

(z) fuere variæ Gron. Crev.

U. c. 318. urbemque se obpugnaturos frementibus, ni
a. C. 434. copia pugnae fiat, utrimque acies inter bina
 castra in medium campi procedunt. Veiens,
 multitudine abundans, qui inter dimicatio-
 nem castra Romana adgrederentur, post mon-
 tes circummisit. Trium populorum exercitus
 ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veien-
 tes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates
 essent. Dictator dextro cornu adversus
 Faliscos, sinistro contra Veientem Capito-
 linus Quinctius intulit signa: ante mediam
 aciem cum equitatu magister equitum proces-
 sit. Parumper silentium & quies fuit, nec
 Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris;
 & dictatore arcem Romanam respectante,
 ut ab auguribus, simul aves rite admisissent,
 ex composito tolleretur signum. Quod simul
 (a) conspexit, primos equites clamore sub-
 lato in hostem emisit: secuta peditum acies
 ingenti vi confligit. Nulla parte legiones
 Etruscae sustinere inpetum Romanorum.
 Eques maxime resistebat; equitumque longe
 fortissimus ipse rex, ab omni parte effuse
 sequentibus obequitans Romanis, trahebat
 certamen.

(a) ubi Gron. Crev.

XIX. ERAT tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. Is quum ad inpetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognosset, «Hiccine est [inquit] » raptor fœderis humani, violatorque gentium » juris? Jam ego hanc mactatam victimam, «(si modo sancti quidquam in terris esse » Dii volunt) legatorum manibus dabo. » Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem : quem quum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hasta innisus se in pedes excepit. Adfurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram adfixit. Tum exfangui detracta spolia ; caputque abscisum (b) victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator legionibus fugatis (c) instat, & ad castra compulsos cædit.

U. c. 318.

a. C. 434.

Cossus regem eorum occidit.

Vincuntur

(b) *abscissum* Gron. Crev.(c) *fugatis legionibus* Gron. Crev.

U. c. 318. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere
a. C. 434. in montes. Cossus, Tiberim cum equitatu
 tranſvectus, ex agro Veientano ingentem
 detulit prædam ad urbem. Inter prælium, &
 ad castra Romana pugnatum est adversus par-
 tem copiarum, ab Tolumnio, ut ante dictum
 est, ad castra missam. Fabius Vibulanus co-
 rona primum vallum defendit: intentos de-
 inde hostes in vallum, egressus dextra prin-
 cipali, cum triariis repente invadit: quo
 pavore injecto, cædes minor, quia pauciores
 erant; fuga non minus trepida, quam in acie
 fuit.

*Dictator
 triumphat.*

XX. OMNIBUS locis re bene gesta, dicta-
 tor senatusconsulto jussuque populi trium-
 phans in urbem rediit. Longe maximum trium-
 phi spectaculum fuit Cossus, spolia opima
 regis interfecti gerens. In eum milites car-
 mina incondita, æquantes eum (d) Romulo,
 canere. Spolia in æde Jovis Feretrii prope
 Romuli spolia, quæ, prima Opima adpellata,
 sola ea tempestate erant, cum sollempni de-
 dicatione dono fixit: averteratque in se a
 curru dictatoris civium ora, & celebritatis
 ejus diei fructum prope solus tulerat. Dicta-

(d) cum Gron.

tor coronam auream libram pondo ex pu- *U. c. 318.*
 blica pecunia, populi jussu, in Capitolio *a. C. 434.*
 Jovi donum posuit. Omnes ante me auctores
 secutus, A. Cornelium Cossium tribunum
 militum secunda spolia opima Jovis Fere-
 trii templo intulisse, exposui. Ceterum,
 præterquam quod ea rite opima spolia habentur,
 quæ dux duci detraxit; nec ducem no-
 vimus, nisi cujus auspicio bellum geritur:
 titulus ipse, spoliis inscriptus, illos meque
 arguit, consulem ea Cossium cepisse. Hoc
 ego quum Augustum Cæsarem, templorum
 omnium conditorem aut restitutorem, ingres-
 sum ædem Feretrii Jovis, quam vetustate
 dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo
 scriptum legisse audissem; prope sacrilegium
 ratus sum, Cossio spoliolorum suorum Cæsa-
 rem, ipsius templi auctorem, subtrahere
 testem. Qui si ea in re fit error, quod tam
 veteres annales, quodque magistratuum libri,
 quos linteos in æde repositos Monetæ Macer
 Licinius citat idemtidem auctores, nono post
 demum anno cum T. Quintio Penno A.
 Cornelium Cossium consulem habeant; existi-
 matio communis omnibus est. Nam etiam
 illud accedit, ne tam clara pugna in eum

annum transferri posset, quod inbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo ut quidam annales, velut funesti, nihil præter nomina consulum subgerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet; eodem anno magistrum equitum; quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera conjectura est. Sed (ut ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: quum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis, Jovem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, se (e) A. Cornelium Cossium consulem scripserit.

U. c. 319.

a. C. 433.

M. Cornelio, L. Papirio Coss.

XXI. M. CORNELIO Maluginense, L. Papirio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum pecorumque: hostis in agris nusquam inventus, neque pugnandi copia facta: *Pestilentia* urbes tamen non obpugnatae, quia pestilentia populum invasit. Et seditiones domi quaesitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Mælio tribuno plebis; qui, favore nominis motu-

(e) sese Gron. Crev.

rum se aliquid ratus, & Minucio diem dixerat, & rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalæ tulerat, falsis criminibus a Minucio circumventum Mælium arguens, Servilio eadem civis indemnati objiciens: quæ vaniora ad populum ipso auctore fuere. Ceterum magis vis morbi ingravescens curæ erat, terroresque ac prodigia; maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obssecratio itaque a populo, duumviris præeuntibus, est facta. Pestilentior inde annus, C. Julio iterum & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Deinde, Veientium exercitu adcito, (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus, potuere) duo populi transiere Anienem; atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque, non in agris magis, quam in urbe, est. Julius con-

*U. c. 320.
a. C. 432.*

*C. Julio II.
L. Virginio
Coss.*

*Bellum
cum
Fidenati-
bus & Ve-
ientibus.*

U. C. 320. ful in aggere murisque explicat copias : a
a. C. 432. Virginio fenatus in æde Quirini consulitur.
Servilius
dictator. Dictatorem dici A. (f) Servilium placet,
 cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen
 tradunt. Virginius, dum collegam confule-
 ret, moratus, permittente eo, nocte dicta-
 torem dixit. Is sibi magistrum equitum Postu-
 mum Æbutium Elvam dicit.

Fidenas
obpugnat.

XXII. DICTATOR omnes luce prima extra
 portam Collinam adesse jubet. Quibuscum-
 que vires subpetebant ad arma ferenda, præsto
 fuere : signa ex ærario prompta feruntur ad
 dictatorem. Quæ quum agerentur, hostes in
 loca altiora concessere. Eo dictator agmine
 infesto subit : nec procul Nomento (g) signis
 conlatis, fudit Etruscas legiones : compulsi
 inde in urbem Fidenas, valloque circumde-
 dit. Sed neque scalis capi poterat urbs alta
 & munita ; neque in obsidione vis ulla erat,
 quia frumentum non necessitati modo satis,
 sed copiarum quoque, abunde ex ante convecto
 subiciebat. Ita, expugnandi pariter cogendi-
 que ad deditionem spe amissa, dictator in
 locis, propter propinquitatem notis, ab averſa
 parte urbis maxime neglecta, quia suapte

(f) Q. Crev.

(g) Numento Gron.

natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. Ipse, diversissimis locis subeundo ad mœnia, quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio, ab seafu operis hostes avertebat: donec, perfosso a castris monte, erecta in arcem via est; intentisque Etruscis ad vanas a certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilus & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probaverunt; ibique primum census populi est actus.

XXIII. EOSDEM consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manlium & Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. Ceterum in tam discrepante (h) editione & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter, tribunos militum eo anno fuisse, traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est; sed inter cetera, vetustate incomperta, hoc quoque in incerto

*Cuniculo
capit.*

U. c. 321.

a. C. 431.

C. Jul. III.

L. Virginio

II. Coss.

(h) *discrepanti Gron. Crev.*

U. c. 321.
a. C. 431.

positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam Faliscis memoria inti primo cum iis belli; quamquam rebellantibus non adfuerant. Igitur quum duæ civitates, legatis circa duodecim populos missis, impetrassent, ut ad Voltumnæ sanum indiceretur omni Etruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mam. Æmiliū dictatorem iterum dici iussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister equitum est dictus; bellumque tanto majore, quam proximo, conatu adparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam ab duobus populis fuerat.

Dictator
Mamercus
Æmilius.

XXIV. EA res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaque quum renunciatum a mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosque suo consilio bellum initum suis viribus exsequi, nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint; tum dictator, ne nequidquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu

nimiam

nimiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris, quam diurnitate obfensus.

U. c. 327

a. C. 431.

Concione itaque advocata, « Rempublicam » foris gerendam [ait] tutaque omnia præstanda, Deos immortales suscepisse; se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. Maximam autem ejus custodiam esse, si magna imperia diurna non essent; & temporis modus inponeretur, quibus juris inponi non possent. Alios magistratus annuos esse, quinquennalem censuram: grave esse, iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios vivere. Se legem laturum, ne plus, quam annua ac semestris, censura esset. » Consensu ingenti populi legem postero die pertulit, & « ut reipsa [inquit] sciatis, Quiritis, quam mihi diurna non placeant imperia, dictatura me abdicō. » Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui inposito, sine alteri, cum gratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus. Censores, ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu moverunt, octuplicatoque censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt, causam

*Censura
tempus
inminutum.*

anni

potius ignominiaē intuentem, quam ignominiam; primores Patrum, quamquam deminutum censuræ jus noluisse, exemplo acerbitalis censoriaē obfensos: quippe quum se quisque diutius ac sapius subiectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut vis a censoribus nullius auctoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiverit.

U. c. 322.

a. C. 430.

M. Fabio

&c. Tribb.

Milit.

XXV. TRIBUNI plebis, adfiduis concionibus prohibendo consularia comitia, quum res prope ad interregnum perducta esset, evicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur. Victoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foslius (i), L. Sergius Fidenas.

Pestilentia

Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. Ædis (k) Apollini pro valetudine populi vota est. Multa duumviri ex libris, placandæ Deum iræ, avertendæque a populo pestis causa, fecere: magna tamen clades in urbe agrisque, promiscue hominum pecorumque pernicie, accepta. Famem cultoribus

(i) Foslius Gron.

(k) ædes Gron. Crev.

agrorum timentes in Etruriam, Pomptinum-
 que agrum, & Cumas, postremo in Siciliam
 quoque frumenti causa misere. Consularium
 comitorum nulla mentio habita est. Tribuni
 militum consulari potestate omnes patricii
 creati sunt, L. Pinarius Mamercinus, L. Fu-
 rius Medullinus, Sp. Postumius Albus. Eo
 anno vis morbi levata, neque a penuria fru-
 menti, quia ante provisum erat, periculum
 fuit. Consilia ad movenda bella in Volscorum
 Æquorumque conciliis, & in Etruria ad
 fanum Voltumnæ, agitata. Ibi prolata in
 annum res, decretoque cautum, ne quod
 ante concilium fieret; nequidquam Veiente
 populo querente, eandem, qua Fidenæ dele-
 tæ sint, imminere Veis fortunam. Interim
 Romæ principes plebis, jam diu nequidquam
 imminentes spei majoris honoris, dum foris
 otium esset, cœtus indicere in domos tribu-
 norum plebei (1), ibi secreta consilia agitare:
 queri, « se a plebe adeo spreto, ut, quum
 » per tot annos tribuni militum consulari po-
 » testate creentur, nulli umquam plebeio ad
 » eum honorem aditus fuerit. Multum pro-
 » vidisse suos majores, qui caverint, ne cui

U. c. 3235

a. C. 429.

L. Pinario

&c. Tribb.

Mil.

(1) plebi Gron.

U. c. 323. » patricio plebei magistratus paterent ; aut
a. C. 429. » patricos habendos fuisse tribunos plebei.

» Adeo se suis etiam fordere, nec a plebe
 » minus, quam a Patribus contemni.» Alii
 » purgare plebem, culpam in Patres vertere :
 » Eorum ambitione artibusque fieri, ut ob-
 » septum plebi sit ad honorem iter. Si plebi
 » respirare ab eorum mixtis precibus minis-
 » que liceat, memorem eam suorum inituram
 » suffragia esse, & parto auxilio imperium
 » quoque adscituram.» Placet, tollendæ am-

*Lex de al-
 bo in vesti-
 mentum
 non ad-
 dendo.*

» bitionis causa tribunos legem promulgare ;
 » ne cui album in vestimentum addere petiti-
 » nis liceret causa (m). Parva nunc res, &
 » vix serio agenda videri possit, quæ tunc in-
 » genti certamine Patres ac plebem accendit.
 » Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent :
 » adparebatque, iniritatis animis, plebem ad
 » suos studia inclinaturam : quæ ne libera essent,
 » senatusconsultum factum est, ut consularia
 » comitia haberentur.

U. c. 324.
a. C. 428.

*T. Quinc-
 tio, C. Julio
 Coss.*

XXVI. TUMULTUS causa fuit, quem ab
 » Æquis & Volscis Latini atque Hernici nuncia-
 » rant. T. Quinctius, Lucii filius, Cincinnatus (ei-
 » dem & Penno cognomen additur) & C. Julius

(m) causa liceret Gron. Cræv.

Mento, consules facti: nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrimque validi exercitus profecti in Algidum convenere; ibique, seorsum Æqui, seorsum Volsci, castra communivere; intentiorque, quam unquam ante, muniendi exercendique militem cura ducibus erat: eo plus nuncii terroris Romanæ adtulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia, etsi sæpe victi populi, majore tamen conatu, quam alias unquam, rebellarent: & aliquantum Romanæ juventutis morbo absumentum erat. Ante omnia pravitas consulum, discordiaque inter ipsos, & certamina in consiliis omnibus terrebant. Sunt, qui male pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint, eamque causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes in uno adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, quam alia aliis terribiliora adferrentur, nec in auctoritate senatus consules essent, Q. Servilius Priscus, summis honoribus egregie usus, « Vos [inquit] tribuni plebis, » quoniam ad extrema ventum est, senatus » adpellat, ut in tanto discrimine reipublicæ

*U. c. 324.
a. C. 428.*

*Bellum
cum
Æquis
&
Volsis.*

U. e. 324.
a. C. 428.

» dictatorem dicere consules pro potestate
» vestra cogatis.» Qua voce audita, occasio-
nem oblatam rati tribuni augendæ potestatis
secedunt, proque collegio pronunciant, « pla-
» cere, consules senatui dicto audientes esse :
» si adversus consensum amplissimi ordinis
» ultra tendant, in vincula se duci eos jussu-
» ros.» Consules ab tribunis, quam ab senatu,
vinci maluerunt; proditum a Patribus sum-
mi imperii jus, datumque sub jugum tribu-
nicia potestati consulatum memorantes, si-
quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno
consules, & (quo quid ulterius privato
timendum foret?) in vincula etiam duci
possent. Sors, ut dictatorem diceret, (nam
ne id quidem inter collegas convenerat) T.
Quinctio evenit. Is A. Postumium Tubertum,
focerum suum, severissimi imperii virum,
dictatorem dixit: ab eo L. Julius magister
equitum est dictus. Simul edicitur & justiti-
um: neque aliud tota urbe agi, quam bel-
lum adparari: cognitio vacantium militiae
munere post bellum differtur. Ita dubii quo-
que inclinant ad nomina danda. Et Hernicis
Latinisque milites imperati: utrimque enixe
obeditum dictatori est.

Postumius
dictator.

XXVII. HÆC omnia celeritate ingenti acta: *U. c. 324.*
a. C. 428.
 relictoque C. Julio consule ad præsidium ur-
 bis, & L. Julio magistro equitum ad subita
 belli ministeria, ne qua res, qua eguissent
 in castris, moraretur, dictator, præeunte A.
 Cornelio pontifice maximo, ludos magnos
 tumultus causa vocit: profectusque ab ur-
 be, diviso cum Quintio consule exercitu,
 ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium,
 parvo inter se spatio distantia, viderant; ipsi
 quoque mille ferme passus ab hoste, dicta-
 tor Tusculo, consul Lanuvio propiorem lo-
 cum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus,
 totidem munimenta, planitiem in medio,
 non parvis modo excursionibus ad proelia,
 sed vel ad explicandas utrimque acies satis
 patentem habebant. Nec, ex quo castris
 castra conlata sunt, cessatum a levibus præliis
 est; facile patiente dictatore, conferendo *Nocte ob-*
 vires, spem universæ victoriæ, tentato paul- *pugnata*
 latim eventu certaminum, suos præcipere. *consulis*
 Itaque hostes, nulla in proelio justo relicta *castra.*
 spe, noctu adorti castra consulis, rem in ca-
 sum ancipitis eventus committunt. Clamor
 subito ortus, non consulis modo vigiles,
 exercitum deinde omnem, sed dictatorem

U. c. 324.
a. C. 428.

quoque ex somno excivit. Ubi præfenti ope res egebant, confuſi nec animo defecit (n), nec confilio: pars militum portarum ſtationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem caſtris, quo minus tumultus eſt, eo plus animadvertitur, quid opus factu ſit. Miſſo extemplo ad caſtra ſubſidio, cui Sp. Poſtumiſ Albus legatus præficiſtur, ipſe parte copiarum, parvo circuitu, locum maxime ſecretum ab tumultu petit, unde ex necopinato averſum hoſtem invadat. Q. Sulpiciuſ legatum præficiſt caſtris: M. Fabio legato adſignat equites; nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præcipereſt, ageretque, præcipit ordine atque agit: illud eximium conſilii animique ſpecimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod ultro ad obpugnanda caſtra hoſtium, unde majore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganiuſ cum cohortibus delectis miſit. Qui, poſtquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro ſe incautos, neglectis vigiliis ſtationibusque, eſt adortuſ, prius pene cepit caſtra, quam ob-

(n) deficiſt Gron. Crev.

pugnari hostes fatis scirent. Inde, fumo, ut convenerat, datum signum ubi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra, nunciarique passim jubet.

*U. c. 324.
a. C. 428.*

*Castra
Æquorum
capiuntur.*

XXVIII. Et jam lucebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu inpetum dederat, & consul eruptionem e castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator autem, parte altera subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis, nobilior vir factis, quam genere, jam orbem volventes suos increpans clara voce, « Hic præbituri [inquit] vos telis » hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur » arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis, in otio tumultuosi, in bello segnes? » Quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc » putatis? Ferro via facienda est. Hac, quam me prægressum videritis, agite, qui visuri » domos, parentes, conjuges, liberos estis, » ite mecum. Non murus, nec vallum; sed

*Vincuntur
hostes.*

*U. c. 324.
a. C. 428.*

» armati armatis obstant. Virtute pares, ne-
» cessitate, quæ ultimum ac maximum telum
» est, superiores estis.» Hæc locutum exse-
quentemque dicta redintegrato clamore fe-
cuti, dant inpressionem, qua Postumius Albus
cohortes objecerat: & moverunt victorem,
donec dictator, pedem jam referentibus suis,
advenit: eoque omne prælium versum est.
Uni viro Messio fortuna hostium innititur.
Multa utrimque vulnera, multa passim cædes
est. Jam ne duces quidem Romani incruenti
pugnant. Unus Postumius, ictus saxo, per-
fracto capite, acie excessit: non dictatorem
humerus vulneratus, non Fabium prope ad-
fixum equo femur, non brachium abscisum
(o) consulem ex tam ancipiti prælio sub-
movit.

*Castra
Volscorum
capta.*

XXIX. MESSIUM inpetus per stratos cæde
hostes cum globo fortissimorum juvenum
extulit ad castra Volscorum, quæ nondum
capta erant. Eodem omnis acies inclinatur.
Consul, effusos usque ad vallum persecutus,
ipsa castra vallumque adgreditur: eodem &
dictator alia parte copias admovet. Non
segnior obpugnatio est, quam pugna fuerat,

(o) *abscisum Gron. Crev.*

Consullem signum quoque intra vallum inje- U. c. 324.
 cisse ferunt, quo milites acrius subirent; re- a. C. 428.
 petendoque signo primam impressionem factam.
 Et dictator, proruto vallo, jam in castra
 proelium intulerat. Tum abjici passim arma,
 (p) ac dedi hostes coepti: castrisque & his
 captis, hostes, præter senatores omnes ve-
 numdati sunt. Prædæ pars sua cognoscentibus
 Latinis atque Hernicis reddita; partem sub
 hasta dictator vendidit: præpositoque con-
 sule castris, ipse, triumphans inductus urbem,
 dictatura se abdicavit. Egregiæ dictaturæ
 tristem memoriam faciunt, qui filium ab A.
 Postumio, quod, occasione bene pugnandi
 captus, injussu decesserit præsidio, victorem
 securi percussum tradunt. Nec libet credere; &
 licet, in variis opinionibus, Et argumento
 est, quod imperia Manliana, non Postumiana,
 adpellata sint: quum, qui prior auctor tam
 sævi exempli foret, occupaturus insignem
 titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque
 Manlio cognomen inditum: Postumius nulla
 tristi nota est insignitus. C. Julius consul ædem
 Apollinis, absente collega, sine sorte dedi-
 cavit: ægre id passus Quinctius, quum,

(p) *arma passim* Gron. Crev.

Cathaginienses in Siciliam trajiciunt.

dimisso exercitu, in urbem redisset, nequidquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod Carthaginenses, tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecere.

*U. c. 325.
a. C. 427.*

*L. Papirio,
L. Julio
Coss.*

XXX. AGITATUM in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur; nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Julius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum perissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo inpetraverunt. Volscorum res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellique auctores injurgia & seditiones versa. Undiquæ otium fuit Romanis. Legem de multarum æstimatione pergratam populo, quum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupaverunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules A. Cornelius Cossus, T. Quinctius Pennus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones

*U. c. 326.
a. C. 426.*

*L. Sergio
II. H. Lucretio Coss.*

fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium
juventute participes ejus populationis fuisse:
cognitioque ejus rei L. Sergio, & Q. Servi-
lio, & Mam. Æmilio permiffa. Quidam
Oftiam relegati, quod, cur per eos dies a
Fidenis afuiffent, parum constabat. Colono-
rum additus numerus, agerque iis bello in-
terentorum adsignatus. Siccitate eo anno plu-
rimum laboratum est: nec cœlestes modo
defuerunt aquæ, fed terra quoque, ingenito
humore egens, vix ad perennes subfecit am-
nes. Defectus alibi aquarum circa torridos
fontes rivosque stragem fiti pecorum morien-
tium dedit: scabie alia abfumta: vulgatique
(q) contactu in homines morbi: & primo in
agrestes ingruerant fervitiaque: urbs deinde
inpletur. Nec corpora modo adfecta tabo,
fed animos quoque multiplex religio, &
pleraque externa, invafit, novos ritus sacri-
ficandi (r) vaticinando inferentibus in domos,
quibus quæftui sunt capti superstitione ani-
mi: donec publicus jam pudor ad primores
civitatis pervenit, cernentes in omnibus vi-
cis facellisque peregrina atque infolita pia-

U. c. 327.

a. C. 425.

A. Corne-

lio, T.

Quintio

II. Coss.

Siccitas.

(q) vulgarique Gron. Crev.

(r) sacrificando Gron.

cula pacis Deum exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more, quam patrio colerentur. Iræ adversus Veientes in insequentem annum, C. Servilium Aham, L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. Tunc quoque, ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit. Feciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæque inde, non pax, facta: quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant. Missi tamen feciales: nec eorum, quum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita. Controversia inde fuit, utrum populi jussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Pervicere tribuni, denunciando inpedituros se delectum, ut consules de bello ad populum ferrent. Omnes centuriæ jussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur.

*U. c. 328.
a. C. 424.*

*C. Servi-
lio, L.
Papirio II.
Coss.*

*Veientibus
bellum
indicatum.*

*U. c. 329.
a. C. 423.*

*T. Quinc-
tio & c.
Tribun.
Mil.*

XXXI. TRIBUNI militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quinctius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cor-

nelius Cossus. Ex iis Cossus præfuit urbi : *U. c. 329.*
 tres, delectu habito, profecti sunt Veios, *a. C. 423.*
 documentoque fuere, quam plurium impe-
 rium bello inutile esset. Tendendo ad sua
 quisque consilia, quum aliud alii videretur,
 aperuerunt ad occasionem locum hosti. In-
 certam namque aciem, signum aliis dari re- *Romani in*
 ceptui, aliis cani iubentibus, invasere ob- *fugam acii.*
 portune Veientes : castra propinqua turba-
 ros ac terga dantes acceperunt. Plus itaque
 ignominia, quam cladis, est acceptum. Mœsta
 civitas fuit (s), vinci insueta : odisse tribu-
 nos, postulare dictatorem, in eo verti spes
 civitatis. Et quum ibi quoque religio obsta-
 ret, ne non posset nisi ab consule dici dicta-
 tor, augures consulti eam religionem exe-
 mere. A Cornelio dictatorem Mam. *Mamercus*
 Æmilius dixit : & ipse ab eo magister equitum *Æmilius*
 est dictus. Adeo, simul fortuna civitatis vir- *dictator.*
 tute vera eguit, nihil censoria animadversio
 effecit, quo minus regimen rerum ex notata
 indigne domo peteretur. Veientes, re secunda
 elati, missis circum Etruriæ populos legatis,
 jactando tres duces Romanos ab se uno præ-
 lio fusos, quum tamen nullam publici con-

(s) fuit del. Gron. Crev.

U. c. 329.

a. C. 423.

*Fidenates
rebellant.*

filii societatem movissent, voluntarios undique ad spem prædæ adsciverunt. Uni Fidenatum populo rebellare placuit : & , tamquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ obportuniores. Itaque, trajecto Tiberi, Veientes Fidenas transfulerunt bellum. Romæ terror ingens erat. Adcito exercitu ab Veis, eoque ipso ab re male gesta percussio, castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & justitium in foro, tabernæque clausæ : fiuntque omnia castris, quam urbi, similia.

*Dictatoris
oratio.*

XXXII. Tum trepidam civitatem, præconibus per vicos dimissis, dictator ad concionem advocatam increpuit, « Quod animos » ex tam levibus fortunæ momentis suspensos gererent, ut, parva jactura accepta, » quæ ipsa non virtute hostium, nec ignavia » Romani exercitus, sed discordia imperatorum, accepta sit, Veientem hostem senxies victum, pertimescant, Fidenasque prope sæpius

LIBER IV CAP. XXXII 65

» sæpius captas quam obpugnatas. Eosdem & U. c. 329.
a. C. 423.
 » Romanos & hostes esse, qui per tot secula
 » fuerint : eosdem animos, eadem corporis
 » vires, eadem arma gerere. Se quoque eum-
 » dem dictatorem Mam. Æmilium esse, qui
 » ante (t) Veientium Fidenatiumque, adjunc-
 » tis Faliscis, ad Nomentum exercitus fuderit :
 » & magistrum equitum A. Cornelium eum-
 » dem in acie fore, qui priore bello tribunus
 » militum, Larte Tolumnio rege Veientium
 » in conspectu duorum exercituum occiso,
 » spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.
 » Proin memores, secum triumphos, secum
 » spolia, secum victoriam esse ; cum hosti-
 » bus scelus legatorum contra jus gentium
 » interfectorum, eadem in pace Fidenatium
 » colonorum, inducias ruptas, septimam in-
 » felicem defectionem. Arma caperent. Simul
 » castra castris conjunxissent, satis confidere,
 » nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex
 » ignominia exercitus Romani gaudium fore :
 » & populum Romanum intellecturum, quan-
 » to melius de republica meriti sint, qui se
 » dictatorem tertium dixerint ; quam eos, qui,
 » ob ereptum censuræ regnum, labem secundæ

(t) antea Gron. Crev.

U. c. 329.
a. C. 423.

» dictaturæ suæ inposuerint. » Votis deinde nuncupatis profectus, mille & quingentos passus citra Fidenas castra locat: dextra montibus, læva Tiberi amne septus. T. Quinctium Pennum legatum occupare montes jubet, occultumque id jugum capere, quod ab tergo hostibus foret. Ipse postero die, quum Etrusci pleni animorum ab pristini diei meliore occasione, quam pugna, in aciem processissent, cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quinctium evasisse in jugum propinquum arcu Fidenarum, signa profert: pedumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne injussu pugnam incipiat: se, quum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum ut memor regiæ pugnae, memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem gereret. Legiones inpetu ingenti conflagunt. Romanus odio accensus, inpium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, resperfos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, inbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet.

XXXIII. CONCUSSERAT primo statim congressu hostem : quum repente, patefactis Fidenarum portis, nova erumpit acies, inaudita ante id tempus inuisitataque (u), ignibus armata ingens multitudo, facibusque ardentibus tota conlucens, velut fanatico instincta cursu, in hostem ruit : formaque insolitæ pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator, magistro equitum equitibusque, tum ex montibus Quintio adcito, proelium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similis quam proelio, territum cesserat flammis, adcurrit : claraque voce, « Fumone victi [inquit] velut examen apum » loco vestro exacti, inermi cedetis hosti ? » Non ferro exstinguetis ignes ? non faces has » ipsas pro se quisque, si igni, non telis, » pugnandum est, ereptas ultro inferetis ? » Agite, nominis Romani ac virtutis patrum » vestraeque memores, vertite incendium » hoc in hostium urbem : & suis flammis de- » lete Fidenas, quas vestris beneficiis placare » non potuistis. Legatorum hoc vos vestro- » rum colonorumque sanguis, vastataque fines » monent. » Ad imperium dictatoris mota

U. c. 329.

a. C. 423.

*Fidenates
erumpunt
facibus
armatis*

(u) inuisitataque Gron. Crev.

*U. c. 329.
a. C. 423.*

cuncta acies : faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur : utraque acies ar-
 matur igni. Magister equitum & ipse novat
 pugnam equestrem. Frenos ut detrahant equis,
 imperat : & ipse princeps, calcaribus subdi-
 tis eVectus, effreno equo in medios ignes
 infertur : & alii concitati equi libero cursu
 ferunt equitem in hostem. Pulvis elatus,
 mixtusque fumo, lucem ex oculis virorum
 equorumque aufert. Ea, quæ militem terrue-
 rat, species nihil terruit equos. Ruinæ igitur
 similem stragem eques, quacumque pervaserat,
 dedit. Clamor deinde accidit novus : qui quum
 utramque mirabundam in se aciem vertisset,
 dictator exclamat, « Quinctium legatum &
 » suos ab tergo hostem adortos : » ipse,
 redintegrato clamore, infert acius signa.
 Quum duæ acies, duo diversa prælia, cir-
 cumventos Etruscos & a fronte & ab tergo
 urgerent; neque in castra retro, neque in
 montes, unde se novus hostis objecerat, iter
 fugæ esset; & equitem passim liberi frenis
 dispulissent equi; Veientium maxima pars
 Tiberim effusi petunt. Fidenatium qui super-
 sunt, ad urbem Fidenas tendunt. Infert pa-
 vidos fuga in mediam cædem : obruncantur

*Veientes
&
Fidenates
vincuntur.*

in ripis : alios, in aquam compulsos, gurgites ferunt : etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pavor degravant; pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in urbem. Eadem (x) & Romanos sequentes inpetus rapit, Quinctium maxime, & cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo praelio advenerat.

XXXIV. Hi, postquam mixti hostibus portam intravere, in muros evadunt; suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator inspexit, (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem discurrere ad praedam, spe injecta majoris in urbe praedae, ad portam ducit; receptusque intra muros, in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor caedes in urbe, quam in praelio, fuit; donec abjectis armis, nihil praeter vitam petentes, dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die, singulis captivis ab equite ad centurionem forte ductis; & , quorum eximia virtus fuerat, binis; aliis sub corona venundatis; exerci-

*Capti
Fidenæ.*

(x) eodem Gron. Crev.

U. c. 329.
a. C. 423. tum victorem opulentumque præda trium-
phans dictator Romam reduxit : jussuque
magistro equitum abdicare se magistratu,
ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito
in pace imperio, quod in bello trepidisque
rebus acceperat. Classi (y) quoque ad Fi-
denas pugnatum cum Veientibus, quidam
annales retulere : rem æque difficilem atque
incredibilem; nec nunc lato fati ad hoc amne;
& tum aliquanto, ut a veteribus accepimus,
artiore : nisi in trajectu forte fluminis prohi-
bendo, aliquarum navium concursum in ma-
jus (ut fit) celebrantes, navalis victoriæ
vanum titulum adpetivere.

U. c. 330.
a. C. 422.

*A. Sempromio &c.
Tribun.
Milit.*

XXXV. INSEQUENS annus tribunos mili-
tares consulari potestate habuit, A. Semprom-
nium Atratinum, L. Quinctium Cincinnat-
um, L. Furium Medullinum, L. Horatium
Barbarum. Veientibus annorum viginti indu-
ciæ datæ, & Æquis triennii, quum plurium
annorum perissent. Et ab seditionibus urbanis
otium fuit. Annum insequentem, neque bello
foris, neque domi seditione insignem,
ludi bello voti celebrem, & tribunorum
militum adparatu, & finitimorum concursu

(y) *Classibus Gron. Crev.*

fecere. Tribuni consulari potestate erant Ap. Claudius Crassius, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sex. Julius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, advenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebi fuerunt, objurgantium multitudinem, « quod, admiratione eorum, quos » odisset, stupens, in æterno se ipsa teneret » servitio: & non modo ad spem consulatus » in partem revocandam adspirare non aude- » ret, sed ne in tribunis quidem militum » creandis (quæ communia essent comitia » Patrum ac plebis) aut sui aut suorum me- » minisset. Desineret ergo mirari, cur nemo » de commodis plebis ageret: eo inpendi » laborem ac periculum, unde emolumentum » atque honos speretur. Nihil non adgressu- » ros homines, si magna conatis magna præ- » mia proponantur. Ut quidem aliquis tribu- » nus plebis ruat cæcus in certamina periculo » ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo » habeat, Patres, adversus quos tenderet, » bello inexpiabili se persecuturos, apud ple- » bem, pro qua dimicaverit, nihilo se hono- » ratiorem fore; neque sperandum, neque

U. c. 331.

a. C. 421.

*Ap. Clau-
dio &c.*

Tribun.

Milit.

Queruntur

Trib. Pl.

quod in

tribunis

militum

creandis

plebeii

præteriren-

tur.

U. c. 331. » postulandum esse. Magnos animos magnis
a. C. 421. » honoribus fieri. Neminem se plebeium con-
 » tenturum, ubi contemni desissent. Expe-
 » riendam rem denique in uno aut altero
 » esse, sitne aliquis plebeius ferendo magno
 » honori : an portento simile miraculoque sit,
 » fortem ac strenuum virum aliquem existere
 » ortum ex plebe. Summa vi expugnatum
 » esse, ut tribuni militum consulari potestate
 » & ex plebe crearentur. Petisse viros domi
 » militiæque spectatos : primis annis fugilla-
 » tos, repulsos, risui Patribus fuisse : desisse
 » postremo præbere ad contumeliam os. Nec
 » se videre, cur non lex quoque abrogetur,
 » qua id liceat, quod numquam futurum sit :
 » minorem quippe ruborem fore in juris ini-
 » quitate, quam si per indignitatem ipsorum
 » prætereantur. »

XXXVI. Hujus generis orationes, cum
 ad sensu auditæ, incitavere quosdam ad
 petendum tribunatum militum, alium alia de
 commodis plebis laturum se in magistratu
 profitentem. Agri publici dividendi colonia-
 rumque deducendarum ostentatæ spes ; &
 vectigali possessoribus agrorum inposito, in
 stipendium militum erogandi æris, Captatum

deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, quum Patres clandestina denunciatione revocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret, absentibus tribunis plebi (z): ut, quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap. Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt, in-pigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis inbutum odio tribunorum plebisque. Tribunis plebi nec cum absentibus iis, qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio, transacta re, quod contenderent fuit.

XXXVII. CREATI consules sunt (a) C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna, traditur eo anno facta: Vulturum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) a campestri agro adpellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agro-

*U. c. 331.
a. C. 421.*

*U. c. 332.
a. C. 420.
C. Sempro-
nio, Q.
FabioCoss.*

*Capua
occupata
a Samniti-
bus.*

(z) plebis Gron. Crev. it. mox: tribunis plebis.

(a) sunt del. Gron. Crev.

U. e. 332. rumque accepti : deinde festo die graves
a. C. 420.

*Bellum
 cum
 Volscis.*

fomno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ii, quos diximus, Idibus Decembribus magistratum occepere. Jam non solum, qui ad id missi erant, retulerant, imminere Vols-cum bellum; sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, « Non ante umquam » Volscos nec ducibus legendis, nec exerci- » tui scribendo, intentiores fuisse. Vulgo » fremere, aut in perpetuum arma bellumque » oblivioni danda, jugumque accipiendum; » aut iis, cum quibus de imperio certetur, » nec virtute, nec patientia, nec disciplina » rei militaris cedendum esse. » Haud vana adtulere: sed nec perinde Patres moti sunt; & C. Sempronius, cui ea provincia forti (b) evenit, tamquam constantissima re, fortuna fretus, quod victoris populi adversus victos dux esset (c), omnia temere ac negligenter egit: adeo ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu, quam in Romano, esset. Ergo fortuna, ut sæpe alias, virtutem est

(b) forte Gron. Crev.

(c) populi -- esset leg. populi exercitum adver-
 sum victos duxisset Gron. Crev.

fecuta. Primo prælio, quod ab Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non subsidiis firmata acie, non equite apte locato, concursus est. Clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset. Excitatio crebriorque ab hoste sublatus; ab Romanis dissonus, impar, segnius (d) sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior inlatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumspiciantibus galeæ, & incerti trepidant, adplicantque se turbæ. Signa nunc resistencia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat: tegi magis Romanus, quam pugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem, plus cædis hostium videre, quam fugæ.

U. c. 332.
a. C. 420.

Premuntur
Romani.

XXXVIII. JAM omnibus locis ceditur, nequidquam Sempronio consule objurgante atque hortante: nihil nec imperium, nec majestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labente jam re, præsentis animo subvenisset. Qui quum magna voce exclamasset, « ut » equites, qui salvam rempublicam vellent

(d) *segnis* Gron. Crev.

*U. c. 332.
a. C. 420.*

*Equites
pugnam
restituunt.*

» esse, ex equis desilirent: » omnium turmarum equitibus, velut ad consulis imperium motis, « Nisi hæc [inquit] parmata cohors » sistat inperum hostium, actum de imperio » est. Sequimini pro vexillo cuspidem meam. » Ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis ullos equites, nec peditibus » esse pedites pares. » Quum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens. Quacumque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt objectis parmis, ubi fuorum plurimum laborem vident. Restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos inperus tulit: nec dubium erat, quin, si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.

XXXIX. Et quum jam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus (e) imperator, ut parmatis, novæ cohorti hostium, locus detur, donec inpetu inlati ab suis excludantur. Quod ubi est factum, interclusi equites: nec perumpere eadem, qua transierant, posse, ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant: & consul legionesque Romanæ, quum, quod tegumen modo omnis exercitus

(e) *Volscis Gron.*

fuerat, nusquam viderent, ne tot fortissimos viros interclusos obrimeret hostis, tendunt in quemcumque casum. Diversi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus: qui quum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulto quodam occupato, in orbem se tutabantur nequaquam inulti. Nec pugnae finis ante noctem fuit. Consul quoque, nusquam remisso certamine, dum quidquam superfuit lucis, hostem tenuit. Nox incertos diremit: tantusque ab imprudentia eventus utraque castra tenuit pavor, ut, relictis faucibus & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus, se in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumfessus ultra mediam noctem est: quo (f) quum circumfidentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi, qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. Digressus deinde ipse cum paucis speculatum, quum ab faucibus hostibus sciscitando comperisset, castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulto suos devocat, & in castra Romana penetrat:

*U. c. 532.
a. C. 420.*

*Uterque
exercitus
castra
deserit.*

(f) quo del, Gron.

U. c. 332.
a. C. 420. ubi quum vasta defærraque omnia, atque eandem, quam apud hostes, fœditatem invenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat faucis ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit.

XL. JAM eo fama pugnae adversæ castrorumque desertorum perlata erat; & ante omnia deplorati erant equites, non privato magis, quam publico, luctu; Fabiusque consul, terrore urbi quoque injecto, stationem ante portas agebat: quum equites, procul visi non sine terrore ab dubiis, quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiã fecere, ut clamor urbem pervaderet gratulantium, salvos victoresque redisse equites; & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamaverant suos, procurreteretur in vias: pavidæque matres ac conjuges, oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini obcurrerent, in suos quæque, simul corpore atque animo vix præ gaudio compotes, effusæ. Tribunis plebi (g), qui M. Postumio & T. Quinctio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est, per recens odium

(g) plebis Crœv.

Sempronii consulis, renovandæ in eos invidia. Itaque, advocata concione, quum proditam Veis rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volsis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra, vociferati essent; C. Julius, unus ex tribu- nis, Tempanium equitem vocari iussit, coramque eis. «Sexte Tempani [inquit] quæro »de te, arbitrerisne C. Sempronium consu- »lem aut in tempore pugnam inisse, aut fir- »masse subsidiis aciem, aut ullo boni consulis »functum officio? &, tunc ipse, victis le- »gionibus Romanis, tuo consilio equitem ad »pedes deduxeris, restituerisque pugnam? »excluso deinde ab acie nostra tibi atque »equitibus num aut consul ipse subvenerit, »aut miserit præsidium? postero denique die »ecquid præsidii usquam habueris? an tu »cohorsque in castra vestra virtute perru- »peritis? ecquem in castris consulem, ecquem »exercitum inveneritis? an deserta castra, »relictos faucios milites? Hæc pro virtute »tua fideque, qua una hoc bello respublica »stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique, »ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ

*U. c. 332.
a. C. 420.*

*Trib. Pl.
Tempanium inter-
rogat de
Sempronio
Cos.*

U. c. 332. » sint? desertus sis, an deserueris consulem.
á. C. 420. » exercitumque? victi denique simus, an
 » vicerimus?

*Respondet
 Tempanius.*

XLI. ADVERSUS hæc Tempanii oratio incompta fuisse dicitur; ceterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta: « Quanta prudentia rei bellicæ » in C. Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem (*h*) esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis » consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquisirent, quæ pensanda quoque magnis animis atque ingeniis essent; sed, quod viderit, » referre posse. Vidisse autem se prius, quam » ab acie intercluderetur, consulem in prima » acie pugnantem, adhortantem, inter signa » Romana telaque hostium versantem. Postea » se (*i*) ab conspectu suorum ablatum. Ex » strepitu tamen & clamore sensisse, usque » ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perumpi potuisse. » Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari, » velut ipse in re trepida loci præsidio se

(*h*) *estimationem* Gron, Crev.

(*i*) *se del.* Gron, Crev.

» suosque sit tutatus, sic consulem servandi *U. c. 332.*
 » exercitus caussa loca tutiora castris cepisse. *a. C. 420.*

» Nec Volscorum meliores res esse credere,
 » quam populi Romani. Fortunam (k) noctem-
 » que omnia erroris mutui inpleffe : » pre-
 cantemque deinde, ne se fessum labore ac
 vulneribus tenerent, cum ingenti laude, non
 virtutis magis, quam moderationis, dimissum.

Quum hæc agerentur, jam consul via Lavi-
 cana ad fanum Quietis erat. Eo missa plaustra
 jumenta que alia ab urbe exercitum, adfectum
 proelio ac via nocturna, exceperunt. Paulo
 post in urbem est ingressus consul, non ab
 se magis enixe amovens culpam, quam Tem-
 panium meritis laudibus ferens. Mœstæ civi-
 tati ab re male gesta & iratæ ducibus M.
 Postumius reus objectus, qui tribunus mili-
 tum pro consule ad Veios fuerat, decem
 millibus æris gravis damnatur. T. Quinctium
 collegam ejus, quia & in Volscis consul auspi-
 cio dictatoris Postumii Tuberti, & ad Fide-
 nas legatus dictatoris alterius Mam. Æmilii,
 res prospere gesserat, totam culpam ejus tem-
 poris in prædamnatum collegam transferen-

(k) majorem interpunct. demum post *Fortunam*
 habet Gron.

U. c. 332. tem, omnes tribus absolverunt. Profuisse ei
a. C. 420. Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans, ne se, brevi reliquo vitæ spatio, tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur.

XLII. PLEBS tribunos plebi (1) absentes, Sex. Tempanium, A. Sellium, Sex. (m) Antistium, & Sp. Icilium (n) fecit; quos & pro centurionibus sibi præfecerant, Tempanio auctore, equites. Senatus, quum odio Sempronii, consulare nomen obfenderet, tribunos militum consulari potestate creati iussit.

U. c. 333. Creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus.
a. C. 419. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit: quem quum quatuor collegæ, inspectante populo Romano, orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret; ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseverantiæ suæ, nec precibus tribunorum,

Sempronius accusatur ab Hortensio.

(1) plebis Gron. Crev.

(m) L. Gron. Crev.

(n) Sex. Pompilium Gron Crev.

quæ in speciem modo jactentur, sed auxilio
 confidere reum. Itaque modo ad eum con-
 versus, « Ubi illi patricii spiritus, ubi sub-
 »nifus & fidens innocentiae animus esset? »
 quærebat; « sub tribunicia umbra consularem
 »virum delituisse. » Modo ad collegas, « Vos
 » autem, si reum perago, quid acturi estis?
 » an erepturi jus populo, & everfuri tribu-
 »niam potestatem? » Quum illi, & de Sem-
 pronio & de omnibus summam populi Romani
 potestatem esse, dicerent, nec se judicium
 populi tollere aut velle, aut posse; sed, si
 preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis
 esset loco, non valuissent, se vestem cum
 eo mutaturos: tum Hortensius, « Non vi-
 »debit [inquit] plebs Romana sorditatos
 »tribunos suos. C. Sempronium nihil moror,
 »quando hoc est in imperio consecutus, ut
 »tam carus esset militibus. » Nec pietas qua-
 tuor tribunorum, quam Hortensii tam placabile
 ad justas preces ingenium, pariter plebi
 Patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna
 Æquis indulfit, qui ambiguam victoriam Vols-
 corum pro sua amplexi fuerant.

*U. c. 333.
 a. C. 419.*

*Donatur
 precibus
 Tempanii.*

XLIII. PROXIMO anno Numerio Fabio *U. c. 334.
 a. C. 418.*
 Vibulano, T. Quintio, Capitolini filio,

Num. Fabio, T. Quinctio Coss.

Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui forte ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. Quum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore: itaque triumphus negatur. Ceterum ob Sempronianæ cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore, quam timuerant, dimicatione erat perfectum; sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac

Duplicatus quæstorum numerus.

Patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. Quam rem, (ut, præter duos urbanos quæstoress, duo consulibus ad ministeria belli præsto essent) a consulibus relatum, quum & Patres summa ope adprobassent, consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricii erant creati) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primo & consules & Patres summa ope adnisi sunt: concedendo deinde, ut, quemadmodum in (o) tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi, quum parum proficerent, totam rem de augendo

(o) *in del. Gron. Crev.*

quæstorum numero omittunt. Excipiunt omif-
sam tribuni, aliæque subinde, inter quas &
agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt:
propter quos motus quum senatus consules,
quam tribunos, creati mallet, neque posset
per intercessionem tribunicias senatusconsul-
tum fieri; respublica a consulibus ad interreg-
num, neque id ipsum (nam coire patricios
tribuni prohibebant) sine certamine ingenti,
redit. Quum pars major insequentis anni per
novos tribunos plebi (p) & aliquot interre-
ges certaminibus extracta esset, modo prohi-
bentibus tribunis patricios coire ad prodendum
interregem, modo interregem interpellantibus,
ne senatusconsultum de comitiis consularibus
faceret; postremo L. Papirius Mugillanus, pro-
ditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tri-
bunos plebi, « desertam omiffamque ab homi-
» nibus rempublicam, Deorum providentia
» curaque exceptam, » memorabat « Veientibus
» induciis & cunctatione Æquorum stare.
» Unde si quid increpet terroris, sine patri-
» cio magistratu placere rempublicam obpri-
» mi? non exercitum, non ducem scribendo
» exercitui esse? an bello intestino bellum

U. c. 334.
a. C. 418.

(p) plebis Gron. Crev. it. paulo post.

U. c. 334. » externum propulfaturos ? Quæ si in unum
a. C. 418. » convenient, vix Deorum opibus, quin ob-
 » ruatur Romana res, resisti posse. Quin illi,
 » remittendo de summa quisque juris, mediis
 » copularent concordiam : Patres, patiendo
 » tribunos militum pro consulibus fieri; tri-
 » buni plebis, non intercedendo, quo minus
 » quatuor quæstores promiscue de plebe ac
 » Patribus libero suffragio populi fierent.

*Quæstura
 promiscua
 plebi ac
 Patribus.*

U. c. 335. XLIV. TRIBUNICIA primum comitia sunt
a. C. 417. habita. Creati tribuni consulari potestate om-

*L. Quinctius
 Cincinnatus
 tertium,
 L. Furius
 Medullinus
 iterum,
 M. Manlius,
 A. Sempronius
 Atratinus.*

*Quæstores
 patricii
 omnes
 creati.*

nes patricii, L. Quinctius Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistii tribuni plebis & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilii, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin, quorum patres avosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa suorum accensu, « Quidnam id rei esset ? non suis beneficiis, non Patrum injuriis, non denique » usurpandi libidine, quum liceat, quod ante » non licuerit, si non tribunum militarem, ne

» quæstorem quidem quemquam ex plebe fac- *U. c. 335.*
 » tum. Non valuisse patris pro filio, fratris *a. C. 417.*
 » pro fratre preces, tribunorum plebis, po-
 » testatis sacrosanctæ, ad auxilium libertatis
 » creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A.
 » Sempronium comitiis plus artis adhibuisse,
 » quam fidei. » Ejus injuria queri suos honore
 dejectos. Itaque quum in ipsum, & innocen-
 tia tutum & magistratu, in quo tunc erat,
 inpetus fieri non posset; flexere iras in C.
 Sempronium, patruelem Atratini: eique ob
 ignominiam Volsci belli, adjutore collega *C. Sempro-*
 M. Canuleio, diem dixere. Subinde ab iisdem *nus accu-*
 tribunis mentio in senatu de agris dividendis *satus.*
 inlata est, (cui actioni semper acerrime C.
 Sempronius restiterat) ratis, id quod erat,
 aut deposita causa leviolem futurum apud
 Patres reum, aut perseverantem sub judicii
 tempus plebem obfensurum. Adversæ invidiæ
 objici maluit, & suæ nocere causæ, quam
 publicæ deesse; stetitque in eadem sententia,
 « Ne qua largitio, cessura in trium gratiam
 » tribunorum, fieret. Nec tum agrum plebi,
 » sed sibi invidiam, quæri. Se quoque subi-
 » turum eam tempestatem forti animo: nec
 » senatui tanti se civem, aut quemquam alium

V. c. 335. » debere esse, ut in parcendo uni malum pu-
a. C. 417. » blicum fiat. » Nihilo demissiore animo,
 quum dies venit, causa ipse pro se dicta,
 nequidquam omnia expertis Patribus, ut mi-
 tigarent plebem, quindecim millibus æris

Damnatus damnatur. Eodem anno Postumia, virgo Vesta-
 lis, de incestu causam dixit, crimine inno-
 xia, ob suspicionem propter cultum amœ-
 niorem ingeniumque liberius, quam virginem
 decet, parum abhorrens famam. Ampliatam,
 deinde absolutam, pro collegii sententia pon-
 tifex maximus abstinere jocis, colique sancte
 potius, quam scite, jussit. Eodem anno a Cam-
 panis Cumæ, quam Græci tum urbem tene-
 bant, capiuntur. Insequens annus tribunos
V. c. 336. militum consulari potestate habuit, Agrippam
a. C. 416. Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipi-
 Agr. Me- tinum, Sp. Nautium Rutilum (q).
 nenio, &c.
 Tr. Mil.

*Servorum
 conjuratio*

XLV. ANNUS, felicitate populi Romani,
 periculo potius ingenti, quam clade, insignis,
 Servitia, urbem ut incenderent distantibus
 locis, conjurarunt; populoque ad opem pas-
 sim ferendam tectis intento, ut arcem Capi-
 toliumque armati occuparent. Avertit nefanda
 consilia Jupiter: indicioque duorum compre-

(q) *Sp. Nautium, C. Servilium Gron. Crev.*

hensi fontes pœnas dederunt. Indicibus dena millia gravis æris, quæ tum divitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: &, novos hostes Lavicanos confilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est adlatum. Æquorum jam velut anniversariis armis adfuerat civitas. Lavicos legati missi quum responsa inde retulissent dubia, quibus, nec tum bellum parari, nec diuturnam pacem fore, adpareret; Tusculanis negotium datum, « adverterent » animos, ne quid novi tumultus Lavicis » oriretur. » Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, C. Servilium, Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. Nunciabant legati, Lavicanos arma cepisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum castra in Algidio posuisse. Tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret, certamen subito inter tribunos exortum: se quisque belli ducem potiozem ferre,

*U. c. 336.
a. C. 416.*

*U. c. 337.
a. C. 415.
L. Sergio
III. &c.
Tr. Mil.*

*Bellum
cum
Lavicanis
&
Æquis.*

U. c. 337.

a. C. 415.

Discordia

Tr. Mil.

curam urbis, ut ingratham ignobilemque, adspernari. Quum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius, “ Quando nec ordinis
 „ hujus ulla [inquit] nec reipublicæ est vere-
 „ cundia, patria majestas altercationem istam
 „ dirimet. Filius extra fortem urbi præerit.
 „ Bellum utinam, qui adpetunt, consideratus
 „ concordiusque, quam cupiunt, gerant. ”

XLVI. DELECTUM haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt; ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina, cupiditate eadem imperii, multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem: pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere in vicem, & contemni: donec, castigantibus legatis, tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quæ quum adlata Romam essent, dicitur Q. Servilius, ætate & usu doctus, precatus ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior reipublicæ esset, quam ad Veios fuisset; &, velut haud dubia clade imminente, institisse filio, ut milites scribe-

ret, & arma pararet. Nec falsus vates fuit: *U. c. 337.*
 nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, *a. C. 415.*
 loco iniquo sub hostium castris, quum, quia
 simulato metu receperat se hostis ad vallum,
 spes vana expugnandi castra eo traxisset, re-
 pentino inpetu Æquorum per supinam vallem
 fusi sunt, multique in ruina majore quam
 fuga obpressi obruncatique: castraque, eo
 die ægre retenta, postero die, circumfusis
 jam magna ex parte hostibus, per averfam
 portam fuga turpi deseruntur. Duces legati-
 que, & quod circa signa roboris de exercitu
 fuit, Tusculum petiere. Palati alii per agros
 passim multis itineribus, majoris, quam ac-
 cepta erat, cladis nuncii Romam contende-
 runt. Minus trepidationis fuit, quod eventus
 timori hominum congruens fuerat; & quod
 subsidia, quæ respicerent in re trepida, præ-
 parata erant ab tribuno militum: jussuque
 ejusdem, per minores magistratus sedato in
 urbe tumultu, speculatores propere missi
 nunciavere, Tusculi duces exercitumque esse,
 hostem castra loco non movisse. Et, quod
 plurimum animorum fecit, dictator ex sena-
 tusconsulto dictus Q. Servilius Priscus, vir,
 cujus providentiam in republica quum multis

*Prælio
vincuntur.*

*Q. Servi-
lius dicta-
tor.*

V. C. 337. aliis tempestatibus ante experta civitas erat,
a. C. 415. tum eventu ejus belli, quod uni certamen
 tribunorum suspectum ante rem male gestam
 fuerat, magistro equitum creato, a quo ipse
 tribuno militum dictator erat dictus, filio
 suo, ut tradidere quidam, (nam alii Aham
 Servilium magistrum equitum eo anno fuisse
 scribunt) novo exercitu profectus ad bellum,
 aditis qui Tusculi erant, duo millia passuum
 ab hoste locum castris cepit.

*Vincit
 Æquos.*

XLVII. TRANSIERAT ex re bene gesta su-
 perbia negligentiaque ad Æquos, quæ in
 Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim
 prælio quum dictator equitatu inmisso ante-
 signanos hostium turbasset, legionum inde
 signa inferri prope jussit, signiferumque ex
 suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor
 ad dimicandum fuit, ut inpetum Æqui non
 tulerint: victique acie quum fuga effusa pe-
 tissent castra, brevior tempore & certamine
 minor castrorum obpugnatio fuit, quam præ-
 lium fuerat. Captis direptisque castris, quum
 prædam dictator militi concessisset, secutique
 fugientem ex castris hostem equites renun-
 ciant, omnes Lavicanos victos, magnam
 partem Æquorum Lavicos confugisse; postere

die ad Lavicos ductus exercitus : oppidum-
 que, corona circumdatum, scalis captum ac
 direptum est. Dictator, exercitu victore Ro-
 mam reducto, die octavo, quam creatus erat,
 magistratu se abdicavit; & opportune sena-
 tus, priusquam ab tribunis plebi (r) agrariae
 seditiones, mentione inlata de agro Lavicano
 dividendo, fierent, censuit frequens,
 coloniam Lavicos deducendam. Coloni ab
 urbe mille & quingenti missi bina jugera ac-
 ceperunt. Captis Lavicis, ac deinde tribunis
 militum consulari potestate, Agrippa Mene-
 nio Lanato, & L. Servilio Strueto, & P.
 Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his,
 & Sp. Rutilio Craffo, & insequente (s) anno
 A. Sempronio Atratino tertium, & duobus
 iterum M. Papirio Mugillano, & Sp. Nau-
 tio Rutilo, biennium tranquillae externae res,
 discordia domi ex agrariis legibus fuit.

XLVIII. TURBATORES vulgi erant Spurii
 Mæcilius quartum & Metilius tertium tri-
 buni plebis, ambo absentes creati. Et quum
 rogationem promulgassent, ut ager ex hosti-
 bus captus viritim divideretur, magnæque
 partis nobilium eo plebiscito publicarentur

(r) plebis Crev. (s) insequenti Gron. Crev.

U. c. 337.

a. C. 415.

Lavici
 capti.

Eo ducta
 colonia.

U. c. 338.

a. C. 414.

Agr. Me-
 nio II.
 & c. Tr.
 Mil.

U. c. 339.

a. C. 413.

A. Sempro-
 nio III.
 & c. Tr.
 Mil.

Discordia
 ex agrariis
 legg.

U. c. 339.
a. C. 413.

fortunæ ; (nec enim ferme quidquam agri ,
ut in urbe alieno solo posita , non armis
partum erat ; nec quod venisset adsignatumve
publice esset , præterquam plebs habebat)
atrox plebi Patribusque propositum videba-
tur certamen : nec tribuni militum , nunc in
senatu , nunc in conciliis privatis principum
cogendis , viam consilii inveniebant ; quum
Ap. Claudius , nepos ejus , qui decemvir
legibus scribendis fuerat , minimus natu ex
Patrum concilio (t) , dicitur dixisse , “ Ve-
tus se ac familiare consilium domo adferre ;
proavum enim suum Ap. Claudium osten-
disse Patribus viam unam dissolvendæ tri-
buniciaë potestatis per collegarum interces-
sionem . Facile homines novos auctoritate
principum de sententia deduci , si temporum
interdum potius , quam majestatis , memor
adhibeatur oratio . Pro fortuna illis animos
esse . Ubi videant , collegas principes agendæ
rei gratiam omnem ad plebem præoccu-
passe , nec locum in ea relictum sibi ; haud
gravate adclinaturos se ad causam senatus ,
per quam universo ordini cum prioribus (u)
se Patrum concilient . ” Adprobantibus

*Appii con-
silium de
parandis
interces-
sionibus.*

(t) consilio Crev. (u) primoribus Gron. Crev.

cunctis, & ante omnes Q. Servilio Prisco, *U. c. 330.*
 quod non degenerasset ab stirpe Claudia, *a. c. 413.*
 collaudante juvenem, negotium datur, ut,
 quos quisque posset ex collegio tribunorum,
 ad intercessionem perlicerent. Misso senatu,
 prensantur ab principibus tribuni: suadendo,
 monendo, pollicendoque gratum id singulis
 privatim, gratum universo senatui fore, sex
 ad intercessionem comparavere. Posteroque
 die quum ex composito relatum ad senatum
 esset de seditione, quam Mæcilius Metilius-
 que largitione pessimi exempli concirent; eæ
 orationes a primoribus Patrum habitæ sunt,
 ut pro se quisque jam nec consilium sibi
 subpetere diceret, nec se ullam opem cernere
 aliam usquam, præterquam in tribunicio au-
 xilio. In ejus potestatis fidem circumventam
 rempublicam, tamquam privatum inopem,
 confugere. Præclarum ipsis potestatique esse,
 non ad vexandum senatum discordiamque or-
 dinum movendam plus in tribunatu virium
 esse, quam ad resistendum improbis collegis.
 Fremitus deinde universi senatus ortus, quum
 ex omnibus partibus curiæ tribuni adpellaren-
 tur: tum, silentio facto, ii, qui præparati
 erant gratia principum, quam rogationem a

collegis promulgatam senatus cenſeat diſſolvendæ reipublicæ eſſe, ei ſe interceſſuros oſtendunt. Gratia interceſſoribus ab ſenatu actæ. Latores rogationis, concione advocata, proditores plebis commodorum ac fervos conſularium adpellantes, aliaque truci oratione in collegas inveſti, actionem depoſuere.

U. c. 340.

a. C. 412.

P. Cornelio &c.

Tr. Mil.

XLIX. Duo adſidua bella inſequens annis habuiſſet, quo P. Cornelius Coſſus, C. Valerius Potitus, Q. (x) Quinctius Cincinnatus, Numerius Fabius Vibulanus, tribuni militum conſulari poteſtate fuerunt; ni Veiens bellum religio principum diſtulſiſſet, quorum agros Tiberis, ſuper ripas effuſus, maxime ruinis villarum vaſtavit. Simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis (y), ſuæ gentis populo, præſidium ferre. Excurſiones inde in confinem agrum Lavicanum factæ erant, novisque colonis bellum inlatum. Quam noxam quum ſe conſenſu omnium Æquorum deſenſuros ſperaffent, deſerti ab ſuis, ne memorabili quidem bello, per obſidionem levemque unam pugnam &

*Bolani
victi.*

(x) Q. del. Gron. Crev.

(y) Volanis Gron. Crev.

oppidum & fines amifere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, ut rogationem ferret, qua Bolas (z) quoque, ficut Lavicos, coloni mitterentur, per interceffionem collegarum, qui nullum plebifciturum, nifi ex auctoritate fenatus paffuros fe perferri oftenderunt, difcuffum eft. Bolis infequente anno receptis, Æqui, coloniaque eo deducta, novis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ confulari potestate Cn. Cornelio Coffo, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillenfis. Huic bellum adverfus Æquos permiffum eft, pravæ mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum, oftendit. Nam, exercitu inpigre fcripto ductoque ad Bolas, quum levibus præliis Æquorum animos fregiffet, poftremo in oppidum inrupit. Deinde ab hoftibus in cives certamen vertit: & quum inter obpugnationem prædam militis fore edixiffet, capto oppido, fidem mutavit. Eam magis adducor, ut credam iræ cauffam exercitui fuiffe, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque nova minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, poftquam, ab col-

U. c. 341.

a. C. 411.

Cn. Cornelio &c.

Tr. Mil.

(z) *Volas Gron. Crev. fic femper deinceps.*

Tom. II.

G

U. c. 341.
a. C. 411.

M. Postu-
mii vox
stolida &
vecors.

légis arcessitus, propter seditiones tribuni-
cias in urbem revertit, audita vox ejus in
concione stolidi ac prope vecors: qua Sextio
tribuno plebis, legem agrariam ferenti, simul
Bolas quoque ut mitterentur coloni, laturum
se dicenti, dignos enim esse qui armis ce-
pissent, eorum urbem agrumque Bolanum
esse; « Malum quidem militibus meis [inquit]
» nisi quieverint: quod auditum non con-
cionem magis, quam mox Patres, offendit.
Et tribunus plebis, vir acer nec infacundus,
nactus inter adversarios superbum ingenium
inmodicamque linguam, quam inritando agi-
tandoque in eas inpelleret voces, quæ in-
vidiæ, non ipsi tantum, sed causæ atque
universo ordini, essent, neminem ex colle-
gio tribunorum militum sapius, quam Postu-
mium, in disceptationem trahebat. Tum vero
secundum tam sævum atque inhumanum dic-
tum, « Auditis [inquit] Quirites, sicut ser-
» vis malum minantem militibus? tamen hæc
» bellua dignior vobis tanto honore videbi-
» tur, quam qui vos, urbe agrisque donatos,
» in colonias mittunt; qui sedem senectuti
» vestræ prospiciunt; qui pro vestris commo-
» dis adversus tam crudeles superbosque ad-

Sextius T.
P. in eum
invehitur.

» versarios depugnant. Incipite deinde mirari, *U. c. 341.*
 » cur pauci jam vestram suscipiant causam. *a. c. 411.*
 » Quid ut a vobis sperent ? an honores, quos
 » adversariis vestris potius ; quam populi
 » Romani propugnatoribus, datis ? Ingenuistis
 » modo, voce hujus audita. Quid id refert ? Jam,
 » si suffragium detur, hunc, qui malum vobis
 » minatur, iis, qui agros sedesque ac fortu-
 » nas stabilire volunt, præferetis.»

L. PERLATA hæc vox Postumii ad milites
 multo in castris majorem indignationem mo-
 vit. « Prædæne interceptorem fraudatoremque
 » etiam malum minari (a) militibus ? »
 Itaque quum fremitus aperte esset, & quæstor
 P. Sestius eadem violentia coerceri putaret
 seditionem posse, quæ mota erat ; missis ad
 vociferantem quemdam militem licitore, quum
 inde clamor & jurgium oriretur, saxo ictus
 turba excedit ; insuper increpante, qui vul-
 neraverat, « habere quæstorem, quod impe-
 » rator esset militibus minatus. » Ad hunc
 tumultum aditus Postumius asperiora omnia
 fecit acerbis quæstionibus, crudelibus sup-
 pliciiis. Postremo quum modum iræ nullum
 faceret, ad vociferationem eorum, quos ne-
 cari sub crate jusserat, concursu facto, ipse

(a) minitari Gron. Crev.

U. c. 341.
a. C. 411.

*Ab exerci-
tu lapidi-
bus obrui-
tur Postu-
mius.*

ad interpellantes poenam vecors de tribunali decurrit. Ibi quum submoventes passim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. Sed ea contentio ex certamine alio pendebat; quod cura incesserat Patres, ne metu quæstionum plebs iraque (b) tribunos militum ex plebe crearet: tendebantque summa ope, ut consules crearentur. Quum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit. Victoria deinde penes Patres fuit.

U. c. 342.
a. C. 410.

*A. Corne-
lius, L.
Furius Coss.*

*Quæstio de
Postumii
eade.*

LI. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt A. (c) Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Postumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent; plebesque præficeret quæstioni, quem

(b) *iraque l. irata Gron.*

(c) *M, Gron. Crev.*

vellet. A plebe consensu populi consulibus ^{U. c. 342.}
negotium mandatur; qui, summa modera- ^{a. C. 410.}
tione ac lenitate per paucorum supplicium,
quos sibimet ipsos conscisse mortem satis
creditum est, transacta re, nequivere tamen
consequi, ut non ægerrime id plebs ferret.
« Jacere tamdiu inritas sanctiones, quæ de
» suis commodis ferrentur: quum interim
» de sanguine & supplicio suo latam legem
» confestim exerceri, & tantam vim habere. »
Aptissimum tempus erat, vindicatis seditio-
nibus, delinimentum (d) animis Bolani agri
divisionem objici: quo factò minuissent de-
siderium agrariæ legis, quæ possessio per in-
juriam agro publico Patres pellebat. Tunc
(e) hæc ipsa indignitas angebat animos, non
in retinendis modo publicis agris, quos vi
teneret, pertinacem nobilitatem esse; sed ne
vacuum quidem agrum, nuper ex hostibus
captum, plebi dividere; mox paucis, ut ce-
tera, futurum prædæ. Eodem anno adver-
sus Volscos, populantes Hernicorum fines,
legiones ductæ a Furio consule, quum hostem
ibi non invenissent, Ferentinum, quo magna

Ferenti-
num cap-
tum.

(d) *delinimentum* Gron. Crev.

(e) *Tum* Gron. Crev.

multitudo Volscorum se contulerat, cepere. Minus prædæ, quam speraverant, fuit: quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus, nocte oppidum reliquerunt. Postero die prope desertum capitur, Hernicis ipse ager dono datus.

U. c. 343.

a. C. 499.

Q. Fabio,

C. Furio

Coss.

LII. ANNUM modestia tribunorum quietum excepit tribunus plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilo consulibus. Is quum (f) principio statim anni, velut pen- sum nominis familiæque, seditiones agrariis

Pestilentia

legibus promulgandis cieret; pestilentia coor- ta, minacior tamen quam perniciosior, cogi- tationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nu- triendorum avertit: minusque eam damno- sam fuisse, quam seditio futura fuerit, cre- dunt. Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum ino- pia frugum, neglecto cultu agrorum, (ut plerumque fit) excepit, M. Papirio Atrati- no, C. Nautio Rutilo consulibus. Jam fames, quam pestilentia, tristior erat, ni, dimissis circa omnes populos legatis, qui Etruscum mare, quique Tiberim adcolunt, ad frumen-

Inopia fru- gum.

U. c. 344.

a. C. 408.

M. Papi-

rio, C.

Nautio

Coss.

(f) *surz Gron.*

tum mercandum, annonæ foret subventum. Superbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasque, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis ad-
 juti. Maximos commeatus summo Etruriæ studio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti consules sunt: quum, in legationes non plus singulis senatoribus invenientes, coacti sunt binos equites adjicere. Præterquam ab morbo annonaque, nihil eò biennio intestini externive incommodi fuit. At ubi hæ sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum.

LIII. MANIO (g) Æmilio, C. Valerio Potito consulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quamquam non publico consilio, capeffentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (jam enim in Latium Hernicumque transcenderant agrorum) delectum habentem Valerium consulem M. Mænius tribunus plebis, legis agrariæ lator, quum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus sacramento diceret; repente nunciatur, arcem Carventanam ab

U. c. 344.
 a. C. 408.

U. c. 345.
 a. C. 407.
 M. Æmilio, C. Valerio Coss.
 Bellum cum Æquis.

(g) Manio I. Mamerco Gron. Crév.

*U. c. 345.
a. C. 407.*

hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta quum apud Patres invidiæ Mænio fuit, tum ceteris tribunis, jam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit justiore causam resistendi collegæ. Itaque quum res diu ducta per altercationem esset; consulibus Deos hominesque testantibus, «quidquid ab »hostibus cladis ignominiaque aut jam ac- »ceptum esset, aut inmineret, culpam penes »Mænium fore, qui delectum impediret; »Mænio contra vociferante, «si injusti do- »mini possessione agri publici cederent, se »moram delectui non facere; » decreto interposito, novem tribuni sustulerunt certamen; pronunciaveruntque ex collegii sententia, «C. Valerio consuli se, damnum aliam- »que coërcitionem, adversus intercessionem »collegæ, delectus causa detrectantibus »militiam inhibenti, auxilio futuros esse. » Hoc decreto consul armatus quum paucis, adpellantibus tribunum, collum torfisset, metu ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quamquam invisus infestusque consuli erat, impigre primo statim adventu, dejectis qui in præsidio erant, arcem recipit. Prædatores, ex præsidio per

*Recepta a
Romanis
arx Car-
ventana.*

neglegentiam dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex adfiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. Venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit, tum prædicans participem prædæ fore exercitum, quum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. Itaque, quum ex senatusconsulto urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati: quibus consul increpitus, Mæniî celebre nomen laudibus fuit, quum ad omnem mentionem tribuni favor circumstantis populi plausuque & adsensu cum vocibus militum certaret. Plusque ea res, quam prope sollempnis militum lascivia in consulem, curæ Patribus injecit. Et tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Mæniî, si peteret, consularibus comitiis est exclusus.

LIV. CREATI consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit, tribunicia sibi comitia non commissa. Eum dolorem quæstorii comitiis simul ostendit, & ultra est, tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita ut,

U. c. 345.
a. C. 407.

U. c. 346.
a. C. 406.

Cn. Cornelio, L. Furio II.

Coss.
Quæstores plebei, indeque discordiæ.

V. c. 346.
a. C. 406.

in quatuor creandis, uni patricio Cæsoni Fabio Ambusto relinqueretur locus, tres plebei, Q. Silius, P. Ælius, P. Pupius clarissimarum familiarum juvenibus præferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima Patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: quum adfirmassent, nihil se moturos, si ne quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi Patribusque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, quod tamdiu velent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæsturamque eam non honoris ipsius sine æstimabant; sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus, fremere; negare, « Si ea ita sint, liberos » tollendos esse: qui pulsi majorum loco, » cernentesque alios in possessione dignitatis » suæ, Sali Flaminesque nusquam alio, quam » ad sacrificandum pro populo, sine imperiis » ac potestatibus relinquuntur. » Inritatis utriusque partis animis, quum & spiritus

plebes sumfisset, & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces; Patres omnia quæstoriis comitiis, ubi utrumque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilius contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando inpartiendo plebi honores.

LV. SED nulla erat consularis actio, quam impediendo id, quod petebant, exprimerent: quum mira opportunitate, Volscos & Æquos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumque, adfertur. Ad quod bellum ubi ex fenatusconsulto consules delectum habere occipiunt; obstare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosique jam (h), ut inter plebeios. Duo, singuli singulos, sibi consules adservandos assidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda, plebs. Nec delectum consules, nec comitia, quæ petebant, tribuni expediebant. Inclinate deinde se (i) fortuna ad causam plebis, nuntii veniunt, arcem Carventanam,

*U. e. 346.
a. C. 406.*

*Volsci &
Æqui bellum inferunt.*

Discordia domestica.

*Arcem Carventanam
capta ab hostibus.*

(h) etiam Gron. (i) se del. Gron. Crev.

*U. c. 346.
a. C. 406.*

dilapsis ad prædam militibus, qui in præsi-
dio erant, Æquos, interfectis paucis custo-
dibus arcis, invasisse: alios recurrentes in
arcem, alios palantes in agris cæfos. Ea ad-
versa civitati res vires tribuniciaë actioni ad-
jecit. Nequidquam enim tentati, ut dum de-
nique desisterent inpediendo bello, postquam
non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ
invidiaë, pervincunt, ut senatusconsultum
fiat de tribunis militum creandis: certo ta-
men pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo
anno tribunus plebis esset: neve quis refi-
ceretur in annum tribunus plebis; haud du-
bie Iciliös denotante senatu, quos mercedem
feditiosi tribunatus petere consulatum infimu-
labant. Tum delectus haberi, bellumque om-
nium ordinum consensu adparari cœptum.
Consules ambo profecti sint ad arcem Car-
ventanam: an alter ad comitia habenda sub-
sisterit, incertum diversi auctores faciunt.
Illa pro certo habenda, in quibus non
dissentiant, ab arce Carventana quum diu
nequidquam obpugnata esset, recessum: Ver-
ruginem in Volscis eodem exercitu recep-
tam; populationesque & prædas & in Æquis
& in Volscö agro ingentes factas.

*Verrugo
recepta a
Rom.*

LVI. ROMÆ sicut plebis victoria fuit in eo, ut, quæ mallent, comitia haberent; ita eventu comitorum Patres vicere: namque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, C. Julius Iulus, P. Cornelius Cossus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam ferunt a patriciis, (cujus eos Icilius tum quoque infimulabant) quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium, populum a plebeiis avertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram compulisset, fama adfertur summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse: eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignaviam, quod, abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos prioræ anno, & obprimi Verruginis præsidium, passi essent: jam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam, in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc quum inflammarentur animi, ut ad quosque ventum erat, numerus junio-

*U. c. 347.**a. C. 403.**C. Julio**&c. Tr.**Mil.*

*Bellum
a Volscis
& Æquis
inlatum.*

D. c. 347. rum conscribatur. Ita omnium populorum
a. C. 405. juvenus Antium contracta, ibi castris posi-
 tis hostem obperiebantur. Quæ ubi tumultu
 majore etiam, quam res erat, nunciantur
 Romam, senatus extemplo (quod in rebus
 trepidis ultimum consilium erat) dictatorem
 dici iussit. Quam rem ægre passos Julium
 Corneliūque ferunt; magnoque certamine
 animorum rem actam: quum primores Pa-
 trum, nequidquam conquesti, non esse in
 auctoritate senatus tribunus militum, postre-
 mo etiam tribunos plebei (k) adpellarent,
 & consulibus quoque ab ea potestate vim
 super tali re inhibitam referrent; tribuni
 plebei, læti discordia Patrum, « nihil esse in
 » his auxilii » dicerent, « qui non civium,
 » non denique hominum numero essent: si
 » quando promiscui honores, communicata
 » respublica esset, tum se animadversuros,
 » ne qua, superbia magistratuum, inrita sena-
 » tusconsulta essent; interim patricii, soluri
 » legum magistratuumque verecundia, per se
 » quoque tribuniciam potestatem agerent.»

LVII. HÆC contentio minime idoneo tem-
 pore, quum tantum belli in manibus esset,

(k) plebi Gron. sic & paulo post,

occupaverat cogitationes hominum : donec ,
 ubi diu alternis Julius Corneliusque , « quum
 » ad id bellum ipsi fatis idonei duces essent ,
 » non esse æquum , mandatum sibi a populo
 » eripi honorem , » differuere ; tum Ahala Ser-
 vilius tribunus militum , « Tacuisse se tandiu
 [ait] « non quia incertus sententiæ fuerit ;
 » (quem enim bonum civem fecernere sua a
 » publicis consilia ?) sed quia maluerit , collegas
 » sua sponte cedere auctoritati senatus , quam
 » tribuniciam potestatem adversus se imple-
 » rari paterentur . Tum quoque , si res sine-
 » ret , libenter se daturum tempus iis fuisse
 » ad receptum nimis pertinacis sententiæ ;
 » sed , quum belli necessitates non expectent
 » humana consilia , potiore sibi collegarum
 » gratia rempublicam fore : & , si maneat in
 » sententiâ senatus , dictatorem nocte proxi-
 » ma dicturum : ac , si quis intercedat sena-
 » tusconsulto , auctoritate se fore contentum . »
 Quo facto quum haud inmeritam laudem
 gratiamque apud omnes tulisset , dictatore
 P. Cornelio dicto , ipse ab eo magister equi-
 tum creatus exemplo fuit collegas eumque
 intuitibus , quam gratia atque honos oppor-
 tuniora interdum non cupientibus essent . Bel-

U. c. 347.
 a. C. 405.

P. Corne-
 lius dicta-
 tor.

U. c. 347. lum haud memorabile fuit. Uno atque eo
a. C. 405. facili prœlio cæsi ad Antium hostes. Victor

Volsci
cæsi.

exercitus depopulatus Volscum agrum. Castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum : atque in eo tria millia hominum capta, ceteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator, bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ videretur, felicitate, quam gloria major in urbem rediit, magistratuque se abdicavit. Tribuni militum, mentione nulla comitorum consularium habita, (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero gravior cura Patribus incessit ; quippe quum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium, etiam dignorum, tædium fecerant ; sic tum, primoribus Patrum splendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinere, ne cui plebeio aditus esset. Quatuor creati sunt, omnes jam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Numerius Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. Hic resectus continuato honore, quum ob alias virtutes, tum ob recentem favorem unica moderatione partum.

U. c. 348.

a. C. 404.

C. Furio,

&c. Tr.

Mil.

LIBER IV CAP. LVIII 113

LVIII. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populò exierat, per legatos fe-
 cialesque res repeti cœptæ, quibus venien-
 tibus ad finem legatio Veientium obviam fuit.
 Petiere, ne prius, quam ipsi senatum Roma-
 num adissent, Veios iretur. Ab senatu inpe-
 tratum, quia discordia intestina laborarent
 Veientes, ne res ab iis repeterentur: tantum
 afuit, ut ex incommodo alieno sua occasio
 peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso
 Verrugine præsidio: ubi tantum in tempore
 fuit momenti, ut, quum precantibus opem
 militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur,
 succurri, si maturatum esset, potuisset, ad
 id venerit exercitus subsidio missus, ut ab
 recenti cæde palati ad prædandum hostes
 obprimerentur. Tarditatis causa in senatu
 magis fuit, quam in tribunis: qui, quia
 summa vi restare nunciabantur, parum cogi-
 taverunt, nulla virtute superari humanarum
 virium modum. Fortissimi milites non
 tamen, nec vivi, nec post mortem, inulti
 fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Corneliis
 Cossis, Numerio Fabio Ambusto, L. Valerio
 Potito, tribunis militum consulari potestate,
 Veiens bellum motum ob superbum respon-

*U. c. 343.
 a. C. 404.*

*Amissum
 Verrugine
 præsidium.*

*U. c. 349;
 a. C. 403.
 P. & Cn.
 Corneliis,
 & C. Tr.
 Mil.*

U. c. 349.

a. C. 403.

*Decretum
senatus de
indicendo
Veientibus
bello.*

sum Veientis fenatus; qui legatis repetenti-
bus res, ni facefferent prope urbe finibus-
que, daturos, quod Lars Tolumnius dedis-
set, responderi iussit. Id Patres ægre passi
decrevere, ut tribuni militum de bello in-
dicendo Veientibus primo quoque die ad
populum ferrent. Quod ubi primo promul-
gatum est, fremere juvenus, “ Non debel-
latum cum Volscis esse: modo duo
præsidia occisione occisa, & cum peri-
culo retineri. Nullum annum esse, quo
non acie dimicetur: &, tamquam pœni-
teat laboris, novum bellum cum finitimo
populo & potentissimo parari; qui omnem
Etruriam sit concitaturus. ” Hæc sua sponte
agitata. Insuper tribuni plebis accendunt:
“ Maximum bellum Patribus cum plebe esse
dicunt: eam de industria vexandam mi-
litia trucidandamque hostibus objici: eam
procul urbe haberi atque ablegari, ne do-
mi per otium memor libertatis colonia-
rumque, aut agri publici, aut suffragii
libere ferendi consilia agiter: ” presan-
tesque veteranos, stipendia cujusque & vul-
nera ac cicatrices numerabant: “ quid jam
integri esse in corpore loci ad nova vul-

33 nera accipienda? quid super sanguinis, qui *U. c. 349^s*
 33 dari pro republica posset; 33 rogantes. *a. C. 403^s*
 Hæc quum in sermonibus concionibusque
 interdum agitantes avertissent plebem ab sus-
 cipiendo bello, profertur tempus ferundæ
 (1) legis, quam, si subiecta invidiæ esset,
 antiquari adparebat.

LIX. INTERIM tribunos militum in Volscum
 agrum ducere exercitum placuit. Cn. Corne-
 lius unus Romæ relictus. Tres tribuni, post-
 quam nullo loco castra Volscorum esse,
 nec commissuros se prælio adparuit, tripar-
 tito ad devastandos fines discessere. Valerius
 Antium petit, Cornelius Ectras: quacum-
 que incessere, late populati sunt testa agros-
 que, ut distinerent Volscos. Fabius, quod
 maxime petebatur, ad Anxur obpugnandum
 sine ulla populatione accessit. Anxur fuit,
 quæ nunc Tarracinæ sunt, urbs prona in
 paludes: ab ea parte Fabius obpugnationem
 ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum
 C. Servilio Ahala, quum imminentem urbi
 collem cepissent, ex loco altiore, qua nul-
 lum erat præsidium, ingenti clamore ac tu-
 multu moenia invasere. Ad quem tumultum

*Bellum
 cum
 Volscis*

*Anxur vñ
 capium &
 direptum*

(1) ferendæ Gron. Crev.

U. c. 349.
a. C. 403.

obstupefacti, qui adversus Fabium urbem in-
firmam tuebantur, locum dedere scalas admo-
vendi: pleaque hostium cuncta erant, & in-
mitis (m) diu cædes pariter fugientium ac
resistentium, armatorum atque inermium
fuit. Cogebantur itaque victi, quia ceden-
tibus spei nihil erat, pugnam inire: quum
pronunciatum repente, ne quis præter arma-
tos violaretur, reliquam omnem multitudinem
voluntariam exuit armis: quorum ad duo
millia & quingenti vivi capiuntur. A cæ-
tera præda Fabius militem abstinuit, donec
collegæ venirent: ab illis quoque exerciti-
bus captum Anxur disitans esse, qui cete-
ros Volscos a præsidio ejus loci avertissent.
Qui ubi venerunt, oppidum veteri fortuna
opulentum tres exercitus diripere: eaque
primum benignitas imperatorum plebem Pa-
tribus conciliavit. Additum deinde omnium
maxime tempestivo principum in multitudi-
nem munere, ut ante mentionem ullam ple-
bis tribunorumve decerneret senatus, ut
stipendium miles de publico acciperet, quum
ante id tempus de suo quisque functus eo
munere esset.

*Decretum
militibus
stipendium*

(m) inmitis 1, in muris Gronz

LX. NIHIL acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. Concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exeuntium manus, & Patres vere adpellatos; effectum esse factentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quidquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Quum commoditas juvaret, rem familiarem saltem adquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipublicæ esset; tum, quod ultro sibi oblatum esset, non a tribunis plebis unquam agitatam, non suis sermonibus efflagitatum, id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis, communis ordinum lætitiae concordiaeque soli expertes, negare, « Tam id lætum » Patribus universis nec prosperum fore, » quam ipsi crederent. Consilium specie prima melius fuisse, quam usu adpariturum, » Unde enim eam pecuniam confici posse, » nisi tributo populo indicto? Ex alieno igitur aliis largitos. Neque, id etiamsi ceteri » ferant, passuros eos, quibus jam emerita » stipendia essent; meliore conditione alios » militare, quam ipsi militassent; & eosdem » in sua stipendia inpenfas fecisse, & in alio-

*U. c. 349.
a. C. 403.*

*Calurniæ
Tribunorum
plebis.*

*V. c. 349.
a. C. 403.*

*Tributum
indictum.*

*Patres
conferunt
primi.*

*Plebs
sequitur.*

*V. c. 350.
a. C. 402.
T. Quinc-
tio & c.
T. Mil.*

rum facere. » His vocibus moverunt partem plebis. Postremo, indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene ceptam rem perseveranter tueri : conferre ipsi primi : & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam conlationem faciebant. Quum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. Quos quum & a Patribus conlaudari, & a militari ætate tamquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit, repente, spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortum. Et, lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Veios duxere.

LXI. FUERE autem tribuni T. Quinctius Capitolinus, Q. (o) Quinctius Cincinnatus, C. Julius Iulus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus tertium (p), Manius

(o) Q. l. P. Gron. Crev.

(p) tertium l. iterum Gron. Crev.

Æmilius Mamercinus. Ab his primum circumfessi Veii sunt ; sub cujus initium obfessionis quum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis univerſæ ruendi Veientes eſſent. Ea obpugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volſcum avocata bellum. Tribunos militum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, Manium Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, Cæſonem Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram ſignis conlatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde, Volſcorum oppidum, ab tribunis obſideri cœpta. Inde inter eruptionem tentatam, compulſo in urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis inrumpendi, præterque arcem cetera capta. In arcem munitam natura globus armatorum conceſſit. Infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde obſidebatur : nec aut vi capi poterat, quia pro ſpatio loci ſatis præſidii habebat ; aut ſpem dabat deditioſis, omni publico frumento, priuſquam urbs cape-

*Obſeſſi
Veii.*

*U. c. 351.
a. C. 401.*

*C. Valerio
III. &c.
Tr. Mil.*

*Vidi
Volſci.*

*Artena
capta.*

U. c. 357.
a. C. 401.

retur, in arcem convecto. Tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset: ab eo milites per locum arduum accepti cepere. A quibus quum custodes trucidarentur, cetera multitudo, repentino pavore obpressa, in deditionem venit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis; omnisque vis Romana Veios conversa est. Proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Servius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum, fuisse credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit: sed eam reges Romani delevere, Cæretumque, non Veientium, fuerat. Altera hæc nomine eodem in Volseo agro fuit, cujus excidium est dictum.

EPITOME

LIBRI QUINTI LIVIANI

IN obsidione Veiorum hibernacula militibus facta sunt. Ea res quum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiae requiem. Equites tum primum equis suis merere coeperunt. Quum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, de hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Junonis Romam transtulit: decimam partem praedae Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, quum Faliscos obsiderat, prodios hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam justitia consecutus est. Quum alter ex censoribus C. Julius decessisset, in locum ejus M. Cornelius subfectus est. Nec id postea

factum est : quoniam eo lustro a Gallis Roma capta est. Furius Camillus, quum ei dies a L. Apuleio tribuno plebis dicta esset, in exsilium abiit. Quum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati, a senatu missi ad componendam inter eos & Clusinos pacem, pugnantibus contra Gallos in acie Clusinorum stetissent; hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt, fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem præter Capitolium, in quod se juvenus contulerat : majores natu, cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis ædium sedentes, occiderunt. Et quum per aversam partem Capitolii jam in summum evasissent, proditi clangore auferum, M. Manlii præcipue opera dejecti sunt. Coactis deinde propter famem Romanis descendere, ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis

emerent, *Furius Camillus*, dictator absens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu venit, & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditque. *Ædes Aio* Loquutio facta, quo loco ante urbem captam vox audita erat, adventare Gallos. Dicitur est, ad *Veios* migrandum esse propter incensam & dirutam urbem, quod consilium *Camillo* auctore discussum est. Movit populum vocis quoque omer ex centurione auditæ, qui, quum in forum venisset, manipulariis suis dixerat, *Sta miles* : hic optime manebimus.

LIBER V

I.

*V. c. 352.
a. C. 400.*

*M. Æmi-
lio II. &c.
Tr. Mil.*

*Veientes
regem
creant.*

PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant tanta ira odloque, ut victis finem adesse adpareret. Comitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. Octo, quod numquam antea, creati, Man. Æmilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quinctilius Varus, L. Julius Iulus, M. Postumius, M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus. Veientes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creavere. Obfendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio regni, quam ipsius regis. Gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia sollempnia ludorum, quos intermitteri nefas est, violenter diremisset: quum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque, ante

omnès alias eo magis dedita religionibus, *U. c. 352.*
 quod excelleret arte colendi eas, auxi- *a. C. 400.*
 lium Veientibus negandum, donec sub rege
 essent, decrevit. Cujus decreti subpressa fa-
 ma est (a) Veis propter metum regis; qui,
 a quo tale quid dictum referretur, pro fed-
 tionis eum principe, non vani sermonis aucto-
 rem (b), habebat. Romanis etsi quietæ res
 ex Etruria nunciabantur, tamen, quia omni-
 bus conciliis eam rem agitari adferebatur;
 ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent:
 alia in urbem & contra oppidorum eruptio-
 nes versa: aliis frons in Etruriam spectans
 auxiliis, si qua forte inde venirent, obstrue-
 batur.

II. QUUM spes major imperatoribus Ro- *Hiberna-*
 manis in obsidione, quam in obpugnatione, *cula ad*
 esset; hibernacula etiam, res nova militi Ro- *Veios.*
 mano, ædificari cœpta: consiliumque erat,
 hiemando continuare bellum. Quod postquam
 tribunis plebis, jam diu nullam novandi res
 caussam invenientibus, Romam est adlatum, *Tribuno-*
 in concionem profiliunt, sollicitant plebis *rum pl.*
 animos, "Hoc illud esse dictitantes, quod *querela de*
 ,, æra militibus sint constituta: nec se fefel- *hibernacu-*
lis.

(a) est del. Gron.

(b) auctore Crev.

V. c. 352.
a. C. 400.

33 lisse, id donum inimicorum veneno inlitum
 33 fore. Venisse libertatem plebis : remotam
 33 in perpetuum, & ablegatam ab urbe & ab
 33 republica juventutem, jam ne hiemi quidem
 33 aut tempori anni cedere, ac domos &
 33 res invifere suas. Quam putarent conti-
 33 nuatæ militiæ causfam esse? nullam profecto
 33 aliam inventuros, quam ne quid per fre-
 33 quentiam juvenum eorum, in quibus vi-
 33 res omnes plebis essent, agi de commodis
 33 eorum posset. Vexari præterea & subigi
 33 multo acrius, quam Veientes; quippe illos
 33 hiemem sub tectis suis agere, egregiis
 33 muris situque naturali urbem tutantes :
 33 militem Romanum in opere ac labore,
 33 nivibus pruinisque obrutum, sub pellibus
 33 durare, ne hiemis quidem spatio, quæ om-
 33 nium bellorum terra marique fit quies,
 33 arma deponentem. Hoc neque reges, ne-
 33 que ante tribuniciam potestatem creatam
 33 superbos illos consules, neque triste dicta-
 33 toris imperium, neque inportunos decem-
 33 viros injunxisse servitutis, ut perennem
 33 militiam facerent, quod tribuni militum in
 33 plebe Romana regnum exercerent. Quid-
 33 nam illi consules dictatoresve facturi essent,

„ qui proconsularem imaginem tam sævam *U. c. 352.*
„ ac trucem fecerint? Sed id accidere haud *a. C. 400.*
„ inmerito. Non fuisse ne in octo qui-
„ dem tribunis militum locum ulli plebeio.
„ Antea trina loca cum contentione summa
„ patricos explere solitos. Nunc jam octo-
„ juges ad imperia obrinenda ire; & ne in
„ turba quidem hæerere plebeium quemquam,
„ qui, si nihil aliud, admoneat collegas:
„ liberos, & cives eorum, non servos, mi-
„ litare, quos hieme saltem in domos ac testa
„ reduci oporteat, & aliquo tempore anni
„ parentes liberosque ac conjuges invisere,
„ & usurpare libertatem, & creare magistra-
„ tus. „ Hæc taliaque vociferantes adversa-
rium haud inparem nacti sunt Ap. Claudium,
relictum a collegis ad tribunicias seditiones
comprimendas, virum inbutum jam ab ju-
venta certaminibus plebeis: quem aucto-
rem aliquot annis ante fuisse memoratum
est, per collegarum intercessionem, tribuni-
ciæ potestatis dissolvendæ.

III. Is tum jam, non promptus ingenio tan-
tum, sed usu etiam exercitatus, talem ora-
tionem habuit: “Si umquam dubitatum est,

„ Quirites, utrum tribuni plebis vestra, an *Respondes*
Ap. Clau-
dium.

U. c. 352.

a. C. 400.

„ sua causa seditionum semper auctores fue-
 „ rint, id ego hoc anno desisse dubitari cer-
 „ tum habeo. Et quum lætor, tandem longi
 „ erroris vobis finem factum esse; tum, quod
 „ secundis potissimum vestris rebus hic error
 „ est sublatus, & vobis, & propter vos rei-
 „ publicæ gratulor. An est quisquam, qui
 „ dubitet, nullis injuriis vestris, si quæ forte
 „ aliquando fuerunt, umquam æque, quam
 „ munere Patrum in plebem, quum æra mi-
 „ litantibus constituta sunt, tribunos plebis
 „ obfensos ac concitatos esse? Quid illos
 „ aliud aut tunc timuisse creditis, aut hodie
 „ turbare velle, nisi concordiam ordinum,
 „ quam dissolvendæ maxime tribunicæ potesta-
 „ tis rentur esse? Sic, hercule, tamquam
 „ artifices improbi, opus quærunt: qui &
 „ semper ægri aliquid esse in republica volunt,
 „ ut sit, ad cuius curationem a vobis adhi-
 „ beantur. Utrum enim defenditis, an inpug-
 „ natis plebem? utrum militantium adver-
 „ sarii estis, an causam agitis? Nisi forte
 „ hoc dicitis, Quidquid Patres faciunt, dis-
 „ plicet, sive illud pro plebe, sive contra
 „ plebem est. Et, quemadmodum servis suis
 „ vetant domini quidquam rei cum alienis
 „ hominibus

„ hominibus esse , pariterque in iis beneficio *U. c. 392.*
 „ ac maleficio abstineri æquum censent : sic *a. C. 400.*
 „ vos interdicitis Patribus commercio plebis ;
 „ ne nos comitate ac munificentia nostra
 „ provocemus plebem , nec plebs nobis dicto
 „ audiens atque obediens sit. Quanto tan-
 „ dem , si quidquam in vobis , non dico ci-
 „ vilis , sed humani esset , favere vos magis ,
 „ & , quantum in vobis esset , indulgere po-
 „ tius comitati Patrum atque obsequio plebis
 „ oportuit ? quæ si perpetua concordia sit ,
 „ quis non spondere ausit , maximum hoc im-
 „ perium inter finitimos brevi futurum esse ?

IV. „ ATQUE ego , quam hoc consilium
 „ collegarum meorum , quo abducere infecta
 „ re a Veii exercitum noluerunt , non utile
 „ solum , sed etiam necessarium fuerit , postea
 „ disseram (c) : nunc de ipsa conditione di-
 „ cere militantium libet. Quam orationem ,
 „ non apud vos solum , sed etiam in castris ,
 „ si habeatur , ipso exercitu disceptante ,
 „ æquam arbitror videri posse : in qua si
 „ mihi ipsi nihil , quod dicerem , in mentem
 „ venire possiet , adversariorum certe oratio-
 „ nibus contentus essem. Negabant nuper ,
 (c) *edisseram Gron. Crev.*

U. c. 352.
a. C. 400.

„ danda esse æra militibus , quia nunquam
 „ data essent. Quonam modo igitur nunc
 „ indignari possunt , quibus aliquid novi ad-
 „ jectum commodi sit , eis laborem etiam
 „ novum pro portione injungi ? Nusquam nec
 „ opera sine emolumento , nec emolumentum
 „ ferme sine inpenfa opera est. Labor vo-
 „ luptasque , dissimillima natura , societate
 „ quadam inter se naturali sunt juncta. Mo-
 „ leste antea ferebat miles , se suo sumptu
 „ operam reipublicæ præbere : gaudebat
 „ idem , partem anni se agrum suum colere ;
 „ quærere , unde domi militiaeque se ac suos
 „ tueri posset. Gaudet nunc , fructui sibi
 „ rempublicam esse , & lætus stipendium
 „ accipit. Æquo igitur animo patiatur , se
 „ ab domo , ab re familiari , cui gravis in-
 „ penfa non est , paullo diutius abesse. An ,
 „ si ad calculos eum respublica vocet , non
 „ merito dicat ? Annuæ æra habes , annuam
 „ operam ede. An tu æquum censes , mili-
 „ tia (d) semestri solidum te stipendium ac-
 „ cipere ? Invitus in hac parte orationis ,
 „ Quirites , moror ; sic enim agere debent ,
 „ qui mercenario milite utuntur : at nos

(d) militia Gron.

33 tamquam cum civibus agere volumus; agi- *U. c. 352.*
 33 que tamquam cum patria nobiscum æquum *a. C. 400.*
 33 censemus. Aut non suscipi bellum oportuit;
 33 aut geri pro dignitate populi Romani, &
 33 perfici quam primum oportet. Perficietur
 33 autem, si urgemus obsessos: si non ante
 33 abscedimus, quam spei nostræ finem captis
 33 Veiiis inposuerimus. Si, Hercules (e), nulla
 33 alia causa, ipsa indignitas perseverantiam
 33 inponere debuit. Decem quondam annos
 33 urbs obpugnata est ob unam mulierem ab
 33 universa Græcia: quam procul ab domo?
 33 quot terras, quot maria distans? Nos in-
 33 tra vicesimum lapidem, in conspectu prope
 33 urbis nostræ, annuam obpugnationem per-
 33 ferre piget: scilicet, quia levis causa belli
 33 est, nec satis quidquam iusti doloris est,
 33 quod nos ad perseverandum stimulet. Sep-
 33 ties rebellarunt: in pace numquam fida (f)
 33 fuerunt: agros nostros millies depopulati
 33 sunt: Fidenates deficere a nobis coëge-
 33 runt: colonos nostros ibi interfecerunt:
 33 auctores fuere contra jus gentium cædis
 33 impiæ legatorum nostrorum: Etruriam om-
 33 nem adversus nos concitare voluerunt,
 (e) *Hercule Gron. Cræv.* (f) *fidi Gron. Cræv.*

U. c. 352.
a. C. 400.

„ hodieque id moliantur : res repetentes le-
„ gatos nostros haud procul afuit (g), quin
„ violarent.

V. „ CUM his molliter & per dilationes
„ bellum geri oportet ? Si nos tam justum
„ odium nihil movet, ne illa quidem, oro
„ vos, movent ? Operibus ingentibus septa
„ urbs est, quibus intra muros coërcetur
„ hostis. Agrum non coluit, & culta evastata
„ sunt bello. Si reducimus exercitum, quis
„ est, qui dubitet, illos, non a cupiditate
„ solum ulciscendi, sed etiam necessitate in-
„ posita ex alieno prædandi, quum sua ami-
„ ferint, agrum nostrum invasuros ? Non dif-
„ ferimus igitur bellum isto consilio, sed in-
„ tra fines nostros accipimus. Quid ?
„ illud, quod proprie ad milites pertinet,
„ quibus boni tribuni plebis, quum stipendium
„ extorquere voluerint, nunc consultum re-
„ pente volunt, quale est ? Vallum fossam-
„ que, ingentis utramque rem operis, per
„ tantum spatii duxerunt : castella primo pau-
„ ca, postea, exercitu aucto, creberrima fe-
„ cerunt : munitiones non in urbem modo,
„ sed in Etruriam etiam spectantes, si qua
„ (g) *abfuit* Gron. Crev.

„ inde auxilia veniant, obposuere. Quid tur-
 „ res, quid vineas testudinesque & alium
 „ obpugnandarum urbium adparatum loquar?
 „ Quum tantum laboris exhaustum sit, & ad
 „ finem jam operis tandem perventum; relin-
 „ quendane hæc censetis, ut ad ætatem rur-
 „ sus novus de integro his instituendis exsu-
 „ detur labor? Quanto est minus opera tueri
 „ facta, & instare, & perseverare, defungi-
 „ que cura? Brevis enim profecto res est, si
 „ uno tenore peragitur; nec ipsi per inter-
 „ missiones has intervallaque lentiores spem
 „ nostram facimus: loquor de opere, & de
 „ temporis jactura. Quid? periculi, quod
 „ differendo bello adimus, num oblivisci nos
 „ hæc tam crebra Etruriæ concilia de mitten-
 „ dis Veios auxiliis patiuntur? Ut nunc res
 „ se habet, irati sunt, oderunt, negant mis-
 „ suos: quantum in illis est, capere Veios
 „ licet. Quis est, qui spondeat, eundem, si
 „ differtur bellum, animum postea fore?
 „ quum, si laxamentum dederis, major fre-
 „ quentiorque legatio itura sit: quum id,
 „ quod nunc obfendit Etruscos, rex creatus
 „ Veiiis, spatio interposito mutari (h) possit,
 „ (h) *spatio mutari interposito* Gron. Crev.

U. C. 352.
 a. C. 400.

U. c. 352.   » vel consensu civitatis, ut eo reconcilient
 a. C. 400.   » Etruriæ animos, vel ipsius voluntate regis,
               » qui obstare regnum suum saluti civium
               » nolit. Videte, quot res, quam inutiles, fe-
               » quantur illam viam consilii : jactura operum
               » tanto labore factorum, vastatio imminens
               » finium nostrorum, Etruscum bellum pro
               » Veiente concitatum. Hæc sunt, tribuni,
               » consilia vestra, non, hercule, dissimilia,
               » ac si quis ægro, qui, curari se fortiter
               » passus, extemplo convalescere possit, cibi
               » gratia præsentis aut potionis longinquum &
               » forsitan insanabilem morbum efficiat.

VI. » SI, me Dius Fidius, ad hoc bellum
       » nihil pertineret; ad disciplinam certe mili-
       » tiæ plurimum intererat, insuescere militem
       » nostrum, non solum parata (i) victoria frui;
       » sed, si res etiam lentior sit, pati tædium,
       » & quamvis seræ spei exitum expectare;
       » & si non sit æstate perfectum bellum,
       » hiemem operiri (k); nec, sicut æstivas
       » aves, statim autumnò testa ac recessum
       » circumspicere. Obsecro vos, venandi stu-
       » dium ac voluptas homines per nives ac prui-

(i) *paria* Gron. Crev.

(k) *opperiri* Gron. Crev.

» nas in montes silvasque rapit : belli neces- U. c. 352.
 » sitatibus eam patientiam non adhibebimus, a. C. 400.
 » quam vel lusus ac voluptas elicere solet ?
 » Adeone effeminata corpora militum nostro-
 » rum esse putamus, adeo molles animos,
 » ut hiemem unam durare in castris, abesse
 » ab domo non possint ? ut, tamquam navale
 » bellum, tempestatibus captandis & obser-
 » vando tempore anni, gerant, non æstus,
 » non frigora pati possint ? Erubescant pro-
 » fecto, si quis eis hæc objiciat; contendant-
 » que, & animis & corporibus suis virilem
 » patientiam inesse, & se juxta hieme atque
 » æstate bella gerere posse; nec se patrocii-
 » nium mollitiæ inertiaque mandasse tribunis;
 » & meminisse, hanc ipsam potestatem non in
 » umbra nec in tectis majores suos creasse. Hæc
 » virtute militum vestrorum, hæc Romano no-
 » mine sunt digna, non Veios tantum, nec hoc
 » bellum intueri, quod instat; sed famam &
 » ad alia bella & ad ceteros populos in poste-
 » rum quærere. An mediocri discrimen opi-
 » nionis secuturum ex hac re putatis ? Utrum
 » tandem finitimi populum (1) Romanum eum
 » esse putent, cujus si qua urbs primum illum

(1) *populi Gron. Crev.*

U. C. 352. „ brevissimi temporis sustinuerit inpetum, ni-
a. C. 400. „ hil deinde timeat? an hic sit terror nomi-
 „ nis nostri, ut exercitum Romanum non
 „ tædium longinquæ obpugnationis, non vis
 „ hiemis ab urbe circumfessâ semel amovere
 „ possit; nec finem ullum alium belli, quam
 „ victoriam, noverit; nec inpetu potius bella,
 „ quam perseverantia, gerat? quæ in omni
 „ quidem genere militiæ, maxime tamen in
 „ obsidendis urbibus, necessaria est; quarum
 „ plerasque, munitionibus ac naturali situ in-
 „ expugnabiles, fame sitique tempus ipsum
 „ vincit atque expugnat: sicut Veios expug-
 „ nabit; nisi auxilio hostibus tribuni plebis
 „ fuerint, & Romæ invenerint præsidia Ve-
 „ ientes, quæ nequidquam in Etruria quæ-
 „ runt. An est quidquam, quod Veientibus
 „ optatum æque contingere possit, quam ut
 „ seditionibus primum urbs Romana, deinde
 „ velut ex contagione castra impleantur? At,
 „ hercule, apud hostes tanta modestia est, ut
 „ non obsidionis tædio, non denique regni,
 „ quidquam apud eos novatum sit; non ne-
 „ gata auxilia ab Etruscis inritaverint animos.
 „ Morietur enim extemplo, quicumque erit
 „ seditionis auctor; nec cuiquam dicere ea

» licebit , quæ apud vos impune dicuntur. *U. c. 354.*
 » Fustuarium meretur , qui signa relinquit , *a. C. 400.*
 » aut præsidio decedit. Auctores signa relin-
 » quendi , & deferendi castra , non uni aut
 » alteri militi , sed universis exercitibus , pa-
 » lam in concione audiuntur. Adeo quidquid
 » tribunus plebi (*m*) loquitur , etsi prodendæ
 » patriæ dissolvendæque reipublicæ est , ad-
 » suectis æqui audire ; & , dulcedine potestatis
 » ejus capti , quælibet sub ea scelera latere
 » finitis. Reliquum est , ut , quæ hic vocife-
 » rantur , eadem in castris & apud milites
 » agant , & exercitus conrumpant , ducibus-
 » que parere non patiantur : quoniam ea
 » demum Romæ libertas est , non senatum ,
 » non magistratus , non leges , non mores
 » majorum , non instituta patrum , non disci-
 » plinam vereri militiæ. »

VII. PAR jam etiam in concionibus erat
 Appius tribunis plebis ; quum subito , unde
 minime quis crederet , accepta calamitas apud
 Veios & superiorem Appium in causa , &
 concordiam ordinum majorem , ardoremque
 ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam
 quum agger promotus ad urbem , vineæque
Opera Rom. ad Veios hausta incendio.

(*m*) plebei Crev.

*V. c. 352.
a. C. 400.*

tantum non jam injunctæ mœnibus essent ; dum opera interdium fiunt intentius , quam nocte custodiuntur , patefacta repente porta , ingens multitudo , facibus maxime armata , ignes conjecit : horæque momento simul aggerem ac vineas , tam longi temporis opus , incendium hausit : multique ibi mortales nequidquam opem ferentes , ferro ignique absumti sunt. Quod ubi Romam est nunciatum , mœstitiam omnibus , senatui curam metumque injecit , ne tum vero sustineri nec in urbe feditio , nec in castris posset , & tribuni plebis velut ab se victæ reipublicæ insultarent : quum repente , quibus census equester erat , equi publici non erant adsignati , consilio prius inter sese habito , senatum adeunt ; factaque dicendi potestate , equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus quum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent , fama que ea forum atque urbem pervasisset , subito ad curiam concursus fit plebis. « *Plebs pedestrem militiam extra ordinem proficiscitur.* » destris ordinis se [aiunt] nunc esse , operamque reipublicæ extra ordinem polliceri , » seu Veios , seu quo alio ducere velint. Si » Veios ducti sint , » negant , « se inde prius , » quam capta urbe hostium , redituros esse. »

*Equites
equis suis
merentes.*

*Plebs pe-
destrem
militiam
extra ordi-
nem profi-
scitur.*

Tum vero jam superfundenti se lætitiæ vix
 temperatum est. Non enim, sicut equites, U. c. 352.
 a. C. 400.
 dato magistratibus negotio, laudari iussi;
 neque aut in curiam vocati, quibus respon-
 sum daretur, aut limine curiæ continebatur
 senatus: sed pro se quisque ex superiore loco
 ad multitudinem, in comitio stantem, voce
 manibusque significare publicam lætitiã,
 Beatam urbem Romanam, & invictam,
 & æternam illa concordia dicere: laudare
 equites, laudare plebem, diem ipsum
 laudibus ferre: victam esse fateri comitatem
 benignitatemque senatus. Certatim Patribus
 plebique manare gaudio lacrimæ; donec,
 revocatis in curiam Patribus, senatusconsul-
 tum factum est, « Ut tribuni militares, con-
 » cione advocata, peditibus equitibusque
 » gratias agerent: memorem pietatis eorum
 » erga patriam dicerent senatum fore. Placere
 » autem, omnibus his voluntariam extra or-
 » dinem professis militiam æra procedere. »
 Et equiti certus numerus æris est assignatus. Seipen-
 dium equi-
 ti assigna-
 tum.
 Tum primum equis merere equites cœperunt.
 Voluntarius ductus exercitus Veios non
 amissa modo restituit opera, sed nova etiam
 instituit. Ab urbe commeatus intentiore,

quam antea, subvehi cura; ne quid tam bene merito exercitui ad usum deesset.

U. c. 353.

a. C. 399.

C. Servilio

III. &c.

Tr. Mil.

VIII. INSEQUENS annus tribunos militum consulari potestate habuit C. Servilium Aham tertium, Q. Servilium, L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium iterum, Manium Sergium iterum. His tribunis, dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri praesidium vacationibus militum, & Volscos mercatores vulgo receptando, proditis repente portarum custodibus, obpressum est. Minus militum periit, quia praeter aegros fixarum in modum omnes per agros vicinasque urbes negotiabantur. Nec Veis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. Nam & duces Romani plus inter se irarum, quam adversus hostes animi, habuerunt: & auctum est bellum adventu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriae populi, quia proximi regione erant, devictis Veis, bello quoque Romano se proximos fore credentes; Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se jam antea immiscuerant, per legatos ultro citroque missos jurejurando inter se obligati, cum exercitibus necopinato ad Veios acces-

fere. Forte ea regione, qua Manius Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt, ingentemque terrorem intulere; quia Etruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. Eadem opinio Veientes in urbe concitavit. Ita ancipiti prælio castra Romana (n) obpugnabantur; concursantesque, quum huc atque illuc signa transferrent, nec Veientem fatis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere vim, ac tueri se ab exteriori poterant hoste. Una spes erat, si ex majoribus castris subveniretur, ut diversæ legiones, aliæ adversus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, privatim Sergio invidus infestusque. Is, quum pleraque castella obpugnata, superatas munitiones, utrimque inveni hostem nunciaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam distitans ad se missurum. Hujus adrogantiam pertinacia alterius æquabat; qui, ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere per civem, maluit. Diu in medio cæsi milites; postremo, desertis muni-

*U. c. 353^a
a. C. 399.*

(n) Romana del. Gron. Crev.

U. e. 353.
a. C. 399.

tionibus, perpauci in majora castra, pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt: ubi quum omnem culpam in collegam inclinaret, adcirci Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumque inter collegas maledictis. Pauci reipublicæ, huic atque illi, ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt, adsunt.

Tr. Mil.
ante tem-
pus abdi-
care co-
guntur.

IX. PRIMORES Patrum, sive culpa sive infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere, « Non exspectandum justum tempus comitorum, sed ex templo novos tribunos militum creandos esse, qui Kalendis Octobribus (o) magistratum occiperent. » In quam sententiam quum pedibus iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere. At enimvero Sergius Virginiusque, propter quos pœnitere magistratum ejus anni senatum adparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto: negare, se ante Idus Decembres, sollempnem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, quum in concordia hominum secundisque

(o) *Octobris Crev.*

rebus civitatis inviti silentium tenuissent, *U. c. 353.*
 feroces repente minari tribunis militum, nisi *a. C. 399.*
 in auctoritate senatus essent, se in vincula
 eos duci jussuros esse. Tum C. Servilius
 Ahala tribunus militum: « Quod ad vos ad-
 » tinet, tribuni plebis, minasque vestras,
 » nã ego libenter experirer, quam non plus
 » in his juris, quam in vobis animi, esset:
 » Sed nefas est tendere adversus auctoritatem
 » senatus. Proinde & vos dẽsinita inter nostra
 » certamina locum injuriã quãerere: & col-
 » legã aut facient, quod censet senatus, aut,
 » si pertinacius tendent, dictatorem extem-
 » plo dicam, qui eos abire magistratu cogat.»
 Quum omnium adsensu comprobata oratio
 esset, gauderentque Patres, sine tribuniciaẽ
 potestatis terriculis inventam esse aliam vim
 majorem ad coercendos magistratus; victi
 consensu omnium comitia tribunorum mili-
 tum habuere, qui Kalendis Octobribus (p)
 magistratum occiperent: seque ante eam (q)
 diem magistratu abdicavere.

X. L. VALERIO Potito quartum, M. Furio
 Camillo iterum (r), Manio Æmilio Mamer-

(p) *Octobris* Crev.

(q) *eam ante* Gron. Crev.

(r) *iterum del.* Gron.

U. c. 354.
a. C. 399.

L. Valer.
IV. & c.
Tr. Mil.

*U. C. 354.
a. C. 398.*

cino tertium, Cn. Cornelio Cossio iterum, Cæsone Fabio Ambusto, L. Julio Iulo, tribunis militum consulari potestate, multa domi militiæque gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad (s) Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo, laboratum est: & de tribunis plebei (t) cooptandis contentio fuit: & haud parvum motum duo judicia eorum, qui paullo ante consulari potestate fuerant, excivere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi; nec juniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto majore pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo conferebatur; invitis conferentibus, qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborantibus, serviendumque reipublicæ erat. Hæc per se gravia, indigniora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant; « ideo æra militibus » constituta esse arguendo, ut plebis partem

*Tributum
agre con-
latum.*

(s) & ad Gron.

(t) plebi Gron.

» militia, partem tributo conficerent. Unum *U. c. 354.*
 » bellum annum jam tertium trahi, & con- *a. C. 398.*
 » sulto male geri, ut diutius gerant. In qua-
 » tuor deinde bella uno delectu exercitus
 » scriptos, & pueros quoque ac fenes ex-
 » tractos. Jam non æstatis ac hiemis discri-
 » men esse, ne ulla quies umquam miseræ
 » plebi sit; quæ nunc etiam vectigalis ad
 » ultimum facta sit, ut, quum confecta la-
 » bore, vulneribus, postremo ætate corpora
 » retulerint, incultaque omnia diutino domi-
 » norum desiderio domi invenerint; tributum
 » ex adfecta re familiari pendent, æraque
 » militaria, velut fœnore accepta, multipli-
 » cia reipublicæ reddant. » Inter delectum
 tributumque, & occupatos animos majorum
 rerum curis, comitiis tribunorum plebis nu-
 merus expleri nequit (u). Pugnatum inde,
 in loca vacua ut patricii cooptarentur. Post-
 quam obtineri non poterat, tamen labefac-
 tandæ legis Treboniæ causa effectum est,
 ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius &
 M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus.

XI. FORS ita tulit, ut eo anno tribunus plebis Cn. (x) Trebonius esset, qui nomini

(u) *nequivit Gron. Crev. (x) C. Gron. Crev.*
Tom. II. K

U. c. 354.
a. C. 398.

ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocini-um. Is, « quod petissent » Patres quidam, primo incepto repulsi, ta- » men tribunos militum expugnasse, » voci-ferans, « legem Treboniam sublatam, & coop- » ratos tribunos plebis non suffragiis populi, » sed imperio patriciorum : & eo revolvi (y) » rem, ut aut patricii, aut patriciorum adfe- » clæ habendi tribuni plebis sint : eripi fa- » cratas leges, extorqueri tribuniciam potesta- » tem : id fraude patriciorum, scelere ac » proditione collegarum factum » arguere. Quum arderent invidia, non Patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptaverant; tum ex collegio tres, P. Curiatius (z) M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virgini-umque, prioris anni tribunos militares, incurrunt : in eos ab se iram plebis invidiam-que, die dicta, avertunt. « Quibus delectus, » quibus tributum, quibus diutina militia » longinquitasque belli sit gravis, qui clade » accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, » fratribus, propinquis, adfinibus, lugubres

*Duo Tr.
Mil. anni
superioris
accusati.*

(y) *devolvi Gron. Crev.*

(z) *Curatius Gron. Crev.*

„ domos habeant ; iis publici privatiq̄ue do- *U. c. 354.*
 „ loris exsequendi jus potestatemque ex duo- *a. C. 398.*
 „ bus noxiis capitibus datam ab se , » memo-
 „ rant. « Omnium namque malorum in Sergio
 „ Virginioque causas esse : nec id accusa-
 „ torem magis arguere , quam fateri reos :
 „ qui , noxii ambo , alter in alterum causam
 „ conferant , fugam Sergii Virginii , Sergius
 „ proditorem increpans Virginii. Quorum
 „ adeo incredibilem amentiam fuisse , ut multo
 „ verisimilius sit , compacto eam rem & com-
 „ muni fraude patriciorum actam. Ab his &
 „ prius datum locum Veientibus ad incen-
 „ denda opera , belli trahendi causa ; & nunc
 „ proditum exercitum , tradita Faliscis Roma-
 „ na castra. Omnia fieri , ut consenescat ad
 „ Veios juvenus ; nec de agris , nec de aliis
 „ commodis plebis ferre ad populum tribuni
 „ frequentiaque urbana celebrare actiones ,
 „ & resistere conspirationi patriciorum pos-
 „ sint. Præjudicium jam de reis & ab senatu ,
 „ & ab (a) populo Romano , & ab ipsorum col-
 „ legis factum esse : nam & senatusconsulto
 „ eos ab republica remotos esse ; & recu-
 „ santes abdicare se magistratu , dictatoris

(a) a Gron. Crév.

U. c. 354.
a. C. 398.

„ metu ab collegis coërcitos esse ; & popu-
 „ lum Romanum tribunos creasse , qui non
 „ Idibus Decembribus die sollemni , sed ex-
 „ templo Kalendis Octobribus magistratum
 „ occiperent , quia stare diutius respublica ,
 „ his manentibus in magistratu , non posset.
 „ Et tamen eos , tot judiciis confossos præ-
 „ damnatosque , venire ad populi iudicium :
 „ & existimare , defunctos se esse , fatisque
 „ pœnarum dedisse , quod duobus mensibus
 „ citius privati facti sint : neque intelligere ,
 „ nocendi sibi diutius tum potestatem erep-
 „ tam esse , non pœnam inrogatam ; quippe
 „ & collegis abrogatum imperium , qui certe
 „ nihil deliquissent. Illos repeterent animos
 „ Quirites , quos recenti clade accepta ha-
 „ buissent , quum fuga trepidum , plenum
 „ vulnerum ac pavore incidentem portis exer-
 „ citum viderint , non fortunam aut quem-
 „ quam Deorum , sed hos duces accusantem.
 „ Pro certo se habere , neminem in concione
 „ stare , qui illo die non caput , domum ,
 „ fortunasque L. Virginii ac M. Sergii sit
 „ execratus detestatusque. Minime conve-
 „ nire , quibus iratos quisque Deos precatus
 „ sit , in iis sua potestate , quum liceat &

„ oporteat, non uti. Numquam Deos ipsos *U. c. 354.*
 „ admovere nocentibus manus : satis esse, *a. C. 398.*
 „ si occasione ulciscendi læsos arment. »

XII. His orationibus incitata plebs denis *Damnati.*
 millibus æris gravis reos condemnat, nequid-
 quam Sergio Martem communem belli for-
 tunamque accusante; Virginio deprecante, ne
 infelicior domi, quam militiæ, esset. In hos
 versa ira populi cooptationis tribunorum
 fraudisque, contra legem Treboniam factæ,
 memoriam obscuram fecit. Victores tribuni,
 ut præsentem mercedem iudicii plebes habe-
 ret, legem agrariam promulgant, tributum-
 que conferri prohibent: quum tot exerciti-
 bus stipendio opus esset, resque militiæ ita
 prospere gererentur, ut nullo bello venire-
 tur ad exitum spei. Namque Veis castra, *Bellum*
 quæ amissa erant, recuperata castellis præsi- *multiplex.*
 diis que firmantur. Præerant tribuni militum
 M. Æmilius & Cæso Fabius. M. (b) Furio
 in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro
 hostes nulli extra moenia inventi: prædæ
 actæ, incendiisque villarum ac frugum vastati
 fines: oppida (c) obpugnata, nec obsessa

(b) *A M. Gron. Crev.*

(c) *infer. nec Gron. Crev.*

U. c. 354.
a. C. 398.

Tr. Mil.
plebeius.

U. c. 355.
a. C. 397.

P. Licinio
Calvo &c.
Tr. Mil.

sunt. At in Volscis, depopulato agro, Anxur nequidquam obpugnatum, loco alto situm; & , postquam vis inrita erat, vallo fossaque obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci provincia evenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina majore mole coorta, quam bella tractabantur. Et, quum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraque militaria flagitaret miles; haud procul erat, quin castra quoque urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in Patres, quum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiisque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris; non tamen ultra processum est, quam ut unus ex plebe, usurpandi juris causa, P. Licinius Calvus tribunus militum consulari potestate crearetur: ceteri patricii creati P. Mænius, L. Titinius, P. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publius Volscus. Ipsa plebes mirabatur, se tantam rem obtinuisse; non is modo, qui creatus erat, vir nullis ante honoribus usus, vetus tantum senator, & ætate jam gravis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad

novum delibandum honorem sit habitus. *U. c. 355.*
a. C. 397.
 Alii Cn. Cornelii fratris, qui tribunus mili-
 tum priore anno fuerat, triplexque stipen-
 dium equitibus dederat, gratia extractum ad
 tantum honorem credunt: alii orationem ip-
 sum tempestivam de concordia ordinum,
 Patribus plebique gratam, habuisse. Hac vic-
 toria comitorum exsultantes tribuni plebis,
 quod maxime rempublicam impediabat, de
 tributo remiserunt: conlatum obedenter,
 missumque ad exercitum est.

XIII. ANXUR in Volscis brevi receptum
 est, neglectis die festo custodiis urbis. In-
 signis annus hieme gelida ac nivosa fuit,
 adeo ut viæ clausæ, Tiberis innavigabilis
 fuerit. Annona ex anteconvecta copia nihil
 mutavit. Et quia P. Licinius, ut ceperat haud
 tumultuose magistratum, majore gaudio ple-
 bis, quam indignatione Patrum, ita etiam
 gessit; dulcedo invasit proximis comitiis tri-
 bunorum militum plebeios creandi. Unus M. *U. c. 356.*
 Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit: *a. C. 396.*
 plebeios alios tribunos militum consulari
 potestate omnes fere centuriæ dixere, M. *M. Vetur-*
 Pomponium, C. Duilium, Voleronem Publi- *rio &c.*
 lium, Cn. Genucium, L. Atilium. Tristem *Tr. Mil.*

*U. c. 356.
a. C. 396.*

Pestilencia.

Lectisternium primum.

Frabium ad Veios.

hiemem, five ex intemperie cœli, raptim mutatione in contrarium facta, five alia qua de caussa, gravis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit: ejus insanabili pernicie quando nec caussa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. Duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem, Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus, quam amplissime tum adparari poterat, stratis lectis placavere. Privatim quoque id sacrum celebratum est. Tota urbe patentibus januis, promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim advenas in hospitium ductos ferunt; & cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos, jurgiis ac litibus temperatum; vincētis quoque demta in eos dies vincula; religioni deinde fuisse, quibus eam opem Dii tulissent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis conlatis: namque eodem, quo antea, modo circa munimenta, quum repente Capenates Faliscique subsidio venissent, adversus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. Antè

omnia adjuvit memoria damnationis Sergii ac Virginii. Itaque majoribus castris, unde antea cessatum fuerat, brevi spatio circumductæ copiæ Capenates, in vallum Romanum verfos, ab tergo adgrediuntur. Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris obportune facta avertit. Repulso deinde infecuti victores ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post jam palantes, veluti forte oblatis, populatores Capenatis agri reliquias pugnae absumere: & Veientium refugientes in urbem multi ante portas cæsi, dum præ metu, ne simul Romanus inrumperet, objectis foribus extremos suorum excludere.

*U. c. 356.
a. C. 396.*

*Vincunt
Romani,*

XIV. HÆC eo anno acta. Et jam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope major Patribus, quam belli, cura erat; quippe non communicatum modo cum plebe, sed prope amissum, cernentibus summum imperium. Itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore, nihilominus ipsi, perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed Deos etiam, excipiebant; in religionem vertentes

U. c. 356. comitia biennio habita : priore anno intole-
a. C. 306. randam hiemem prodigiisque divinis similem

coortam : proximo non prodigia, sed jam
 eventus, pestilentiam agris ubique inlatam
 haud dubia ira Deum : quos pestis ejus
 arcendæ caussa placandos esse, in libris fata-
 libus inventum sit. Comitibus, auspiciato quæ
 fierent, indignum Diis visum honores vul-
 gari, discriminaque gentium confundi. Præ-
 terquam majestate petentium, religione etiam
 adtoniti homines patricios omnes, partem
 magnam honoratissimum quemque, tribunos

U. c. 357. militum consulari potestate creavere, L. Val-
a. C. 305. lerium Potitum quintum, M. Valerium Ma-
 L. Vale- ximum, M. Furium Camillum tertium (d),
 rio V. &c. L. Furium Medullinum tertium, Q. Servi-
 Tr. Mil. lium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Ca-
 merinum iterum. His tribunis ad Veios nihil
 admodum memorabile actum est : tota vis
 in populationibus fuit. Duo summi imperato-
 res, Potitus a Faleriis, Camillus a Capena,
 prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta
 re, cui ferro aut igni noceri posset.

Prodigia. XV. PRODIGIA interim multa nunciari ;
 quorum pleraque, & quia singuli auctores erant,

(d) iterum Gron.

parum credita spretaque, & quia, hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. In unum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, caussave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpretis fatis oblati senior quidam Veiens, qui, inter cavillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque, vaticinantis in modum cecinit, « Priusquam ex lacu Albano aqua » emissa foret, numquam potiturum Veiis » Romanum. » Quod primo, velut temere jactum, sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum, (jam per longinquitatem belli commercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambasges de lacu Albano jaceret, postquam audivit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, caussatus de privati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad conloquium vatem elicit. Quumque progressi ambo a suis longius essent inermes,

U. c. 357.
a. C. 395.

*Albanus
lacus in
altitudi-
nem insoli-
tam cres-
cit.*

*Aruspex
Etruscus.*

*U. c. 357.
a. C. 395.*

fine ullo metu; prævalens juvenis Romanus senem infirmum, in conspectu omnium raptum, nequidquam tumultuantibus Etruscis, ad suos transtulit. Qui quum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus, quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit: « Profecto iratos Deos Veienti populo illo » fuisse die, quo sibi eam mentem objecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. » Itaque, quæ tum cecinerit divino spiritu » instinctus, ea se nec, ut indicta sint, revocare posse; & tacendo forsitan, quæ Dii » immortales vulgari velint, haud minus, » quam celanda effando, nefas contrahi. Sic » igitur libris fatalibus, sic disciplina Etrusca » traditum esse, ut quando aqua Albana abundasset, tum, si eam Romanus rite emisisset, » victoriam de Veentibus dari: antequam » id fiat, Deos mœnia Veientium deferruros » non esse. » Exsequebatur inde, quæ sollemnis derivatio esset. Sed auctorem levem, nec satis fidum super tanta re Patres rati, decrevere, legatos sortesque oraculi Pythici exspectandas.

*Ejus
responsum
de lacu
Albano.*

XVI. PRIUSQUAM a Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula invenirentur; novi tribuni militum consulari potestate, L. Julius Iulus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Postumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manlius, magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses novi hostes exorti. Quia simul multis (e) bellis, Volscorum ad Anxur, ubi præsidium obsidebatur, Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam obpugnabant, ad hoc Veienti quoque & Falisco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus Patrum ac plebis; inter hæc locum injuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. Aut enim passuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello se onerarent: aut exiguo, eoque parum valido, exercitu persecuturos. Romanis indignitas major, quam cura, populationis Tarquiniensium fuit. Eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Postumius & L. Julius non justo delectu, (etenim ab tribunis plebis inpediebantur (sed prope vo:

U. c. 358.

a. C. 394.

L. Julio

Iuloll. & c.

Tr. Mil.

Tarqui-

nienses

novi hostes

exorti.

(e) multis simul Gron. Crev.

V. c. 358. luntariorum, quos adhortando incitaverant,
a. C. 394. coacta manu, per agrum Cæretem obliquis
 tramitibus egressi, redeuntes a populationi-
 bus gravesque præda Tarquinienses obpres-
 sere: multos mortales obruncant, omnes
 exuunt inpedimentis; &, receptis agrorum
 fuorum spoliis, Romam revertuntur. Biduum
 ad recognoscendas res datum dominis: tertio
 incognita (erant autem ea pleraque hostium
 ipsorum) sub hasta veniere; quodque inde
 redactum, militibus est divisum. Cetera bella,
 maximeque Veiens, incerti exitus erant. Jam-
 que Romani, desperata ope humana, fata &
 Deos spectabant, quum legati ab Delphis
 venerunt, sortem oraculi adferentes, con-
 gruentem responso captivi vatis. «Romane,
 » aquam Albanam cave lacu contineri, cave
 » in mare manare suo flumine sinas: emissam
 » per agros rigabis, dissipatamque rivis ex-
 » stingues. Tum tu insiste audax hostium mu-
 » ris; memor, quam per tot annos obsides
 » urbem, ex ea tibi his, quæ nunc pandun-
 » tur, fatis victoriam datam. Bello perfecto,
 » donum amplum victor ad mea templa por-
 » tato: sacraque patria, quorum omissa cura
 » est, instaurata, ut adsolet, facito.

*Apollinis
 Delphici
 responsum
 de lacu
 Albano.*

XVII. INGENS inde haberi captivus vates *U. c. 358.*
 coeptus, eumque adhibere tribuni militum *a. C. 374.*
 Cornelius Postumiusque ad prodigii Albani
 procurationem ac Deos rite placandos coepere.
 Inventumque tandem est, ubi neglectas cere-
 monias intermissumve sollempne Dii arguerent,
 nihil profecto aliud esse, quam magistratus
 vitio creatos, Latinas sacrumque in Albano
 monte non rite concepisse. Unam expiatio-
 nem eorum esse, ut tribuni militum abdicar-
 ent se magistratu, auspicia de integro repe-
 terentur, & interregnum iniretur. Ea ira
 facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres
 deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius
 Fidenas, M. Furius Camillus. Numquam de-
 fitum interim turbari, comitia interpellantibus
 tribunis plebis, donec convenisset prius, « ut
 » major pars tribunorum militum ex plebe
 » crearetur. » Quæ dum aguntur, concilia
 Etruriæ ad fanum Voltumnæ habita, postu-
 lantibusque Capenatibus ac Faliscis, ut Veios
 communi animo consilioque omnes Etruriæ
 populi ex obsidione eriperent, responsum est:
 « antea se id Veientibus negasse, quia, unde
 » consilium non petissent super tanta re, au-
 » xilium petere non deberent : nunc jam pro

U. c. 358. » se fortunam suam illis negare; maximè in
a. C. 394. » ea parte Etruriæ. Gentem inuisitatam (f),
 » novos adcolas Gallos esse, cum quibus nec
 » pax satis fida, nec bellum pro certo fit:
 » sanguini tamen nominique & præsentibus
 » periculis confanguineorum id dari, ut, si
 » qui juventutis suæ voluntate ad id bellum
 » eant, non impediant. » Eum magnum adveni-
 » nisse hostium numerum, fama Romæ erat:
 » eoque mitescere discordiæ intestinæ metu
 » communi, ut fit, cæptæ.

*P. Licinio
 obfertur
 tribunatus
 milit.*

XVIII. HAUD invitis Patribus P. Licinium
 Calvum prærogativa tribunum militum non
 petentem creant, moderationis expertæ in
 priore magistratu virum, ceterum jam tum
 exactæ ætatis: omnesque deinceps ex col-
 legio ejusdem anni refici adparebat, L. Titi-
 nium, P. Mænum, P. Mælium, Cn. Genu-
 cium, L. Atilium: qui priusquam renuncia-
 rentur, jure vocatis tribubus permisso inter-
 regis P. Licinius Calvus ita verba fecit:
 « Omen concordiæ, Quirites, rei [maxime
 » in hoc tempus utili, memoria nostri magistra-
 » tus vos his comitiis petere in insequentem
 » annum video. Si collegas eosdem reficitis,
 etiam]

(f) *inuisitatam* Gron Grey.

» etiam usu meliores factos, me jam non eum-
 » dem, sed umbram nomenque P. Licinii
 » relictum videtis : vires corporis adfectæ,
 », sensus oculorum atque aurium hebetes, me-
 » moria labat, vigor animi obtusus. En vo-
 » bis [inquit] juvenem, » filium tenens *Ejus filio,*
 « effigiem atque imaginem ejus, quem vos *petente*
 » antea tribunum militum ex plebe primum *patre,*
 » fecistis. Hunc ego, institutum disciplina *mandatur.*
 » mea, vicarium pro me Reipublicæ do dico-
 » que. Vosque quæso, Quirites, delatum
 » mihi ultro honorem huic petenti, meisque
 » pro eo adjectis precibus, manderis. » Da-
 tum id petenti patri; filiusque ejus P. Licinius
 tribunus militum consulari potestate cum iis,
 quos supra scripsimus, declaratus. Titinius
 Genuciusque tribuni militum, profecti ad-
 versus Faliscos Capenatesque, dum bellum *Apud Fa-*
 majore animo gerunt, quam consilio, præ- *liscos ma-*
 cipitavere in insidias. Genucius, morte ho- *le res gesta*
 nesta temeritatem luens, ante signa inter
 primores cecidit. Titinius, in editum tumu-
 lum ex multa trepidatione militibus conlec-
 tis, aciem restituit; nec se tamen æquo loco
 hosti commisit. Plus ignominiaë erat, quam
 cladis, acceptum, quæ prope in cladem ingen-

*U. c. 358.
 a. C. 394.*

*Ejus filio,
 petente
 patre,
 mandatur.*

*U. c. 359.
 a. C. 393.*

*P. Licinio,
 &c. Tr.
 Mil.*

*Apud Fa-
 liscos ma-
 le res gesta*

U. c. 359. tem vertit : tantum inde terroris non Romæ
a. C. 394. modo , quo multiplex fama pervenerat , sed
 in castris quoque fuit ad Veios. Ægre ibi miles
 retentus a fuga est , quum pervasisset castra
 rumor , ducibus exercituque cæso , victorem
 Capenatem ac Faliscum Etruriæque omnem
 juventutem haud præcul inde abesse. His tu-
 multuosiora Romæ , jam castra ad Veios ob-
 pugnari , jam partem hostium tendere ad ur-
 bem agmine infesto , crediderant : concursum-
 que in muros est , & matronarum , quas ex
 domo conciverat publicus pavor , obsecratio-
 nes in templis factæ : precibusque ab Diis
 petitum , ut exitium ab urbis tectis templis-
 que ac moenibus Romanis (g) arcerent ,
 Veiosque eum averterent terrorem , si sacra
 renovata rite , si procurata prodigia essent.

XIX. JAM ludi Latinæque instauratæ erant :
 jam ex lacu Albano aqua emissa in agros ,
 Veiosque fata adpetebant. Igitur , fatalis dux
 ad excidium illius urbis servandæque patriæ ,
 M. Furius Camillus dictator dictus magistrum
 equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Om-
 nia repente mutaverat imperator mutatus.
 Alia spes , alius animus hominum , fortuna

*Camillus
 dictator.*

(g) *Romanis manibus Gron. Crev.*

quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos, qui a Veiiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque, ne hostis maxime timendus militi esset. Deinde, indistincto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum novum exercitum redit, nullo detrectante militiam. Peregrina etiam juvenus, Latini Hernicique, operam suam pollicentes ad id bellum, venerunt: quibus quum gratias in senatu egisset dictator, fatis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto voluit Veiiis captis se facturum; ædemque Matutæ matris resectam dedicaturum, jam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe expectatione hominum majore, quam spe, in agro primum Nepefino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta fortuna etiam, ut fit, secuta est. Non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exiit, ingentique præda est potitus; cujus pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & a

U. c. 359.

a. C. 393.

U. c. 359. procurfationibus, quæ multæ temere inter
a. C. 393. murum ac vallum fiebant, edicto, ne quis
 injuffu pugnaret, ad opus milites traducti.

Cuniculum Operum fuit omnium longe maximum ac
in arcem laboriofiffimum, cuniculus in arcem hoftium
Vetiorum agi cœptus : quod ne intermitteretur opus,
agit. neu fub terra continuus labor eorū conficeret,
 in partes ſex munitorum numerum diviſit : ſenæ horæ in orbem operi adtributæ
 ſunt : nocte ac die numquam ante omiſſum,
 quam in arcem viam facerent.

XX. DICTATOR, quum jam in manibus videret victoriam eſſe, urbem opulentiffimam capi, tantumque prædæ fore, quantum non omnibus in unum conlatis ante bellis fuiſſet; ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad ſenatum miſit : « Deum immortalium benignitate, ſuis conſiliis, patientia militum, Venios jam fore in poteſtate populi Romani. »
 » Quid de præda faciendum cenſerent? »
 Duæ ſenatum diſtinebant ſententiæ : ſenis P. Licinii, quem primum dixiſſe a filio interrogatum ferunt, « edici palam placere »
 » populo, ut, qui particeps eſſe prædæ

Deliberatio de præda Vetiorum.

» vellet, in castra Veios iret : » altera Ap. *U. C. 379.*
 Claudii, qui, largitionem novam, prodigam, *a. C. 373.*
 inæqualem, inconsultam arguens, si semel
 nefas ducerent, captam ex hostibus in ærario
 exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat
 stipendii ex ea pecunia militi numerandi, ut
 eo minus tributi plebes conferret : « Ejus
 » enim doni societatem sensuras æqualiter
 » omnium domos : non avidas in direptiones
 » manus otiosorum urbanorum prærepturas
 » fortium bellatorum præmia esse ; quum ita
 » ferme eveniat, ut segnior sit prædator, ut
 » quisque laboris periculi que præcipuam pe-
 » tere partem soleat. » Licinius contra,
 « suspectam & invisam semper eam pecuniam
 » fore aiebat ; causasque criminum ad ple-
 » bem, seditionum inde ac legum novarum,
 » præbituram. Satius igitur esse, reconciliari
 » eo dono plebis animos : exhaustis atque exina-
 » nitis tributo tot annorum subcurri : & sen-
 » tire prædæ fructum ex eo bello, in quo
 » prope consenuerint. Gratius id fore lætius-
 » que, quod quisque sua manu ex hoste cap-
 » tum domum retulerit, quam si multiplex
 » alterius arbitrio accipiat. Ipsum dictatorem
 » fugere invidiam ex eo criminaque. Eo dele-

U. c. 370.
a. C. 373.

» gaffe ad senatum. Senatum quoque debere
» rejectam rem ad se permittere plebi, ac
» pati habere, quod cuique fors belli dederit.»
Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem
senatum faceret. Edictum itaque est, ad præ-
dam Veientem, quibus videretur, in castra
ad dictatorem proficiscerentur.

*Veiorum
excidium.*

XXI. INGENS profecta multitudo replevit
castra. Tum dictator, auspicato egressus,
quum edixisset, ut arma milites caperent,
«Tuo ductu [inquit] Pythice Apollo, tuo-
» que numine instinctus pergo ad delendam
» urbem Veios: tibi que hinc decumam (h)
» partem prædæ voveo. Te simul, Juno Re-
» gina, quæ nunc Veios colis, precor, ut
» nos victores in nostram, tuamque mox fu-
» turam, urbem sequare: ubi te dignum ampli-
» tudine tua templum accipiat.» Hæc precatus,
superante multitudine, ab omnibus locis urbem
adgreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis
periculi sensus esset. Veientes, ignari se jam ab
suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos,
jam in partem prædæ suæ vocatos Deos, alios,
votis ex urbe sua evocatos, hostium templa
novasque sedes spectare, seque ultimum illum

(h) *decimam* Gron. Crev.

diem agere; nihil minus timentes, quam U. c. 359.
a. C. 393.
 subtritis cuniculo mœnibus arcem jam plenam
 hostium esse, in muros pro se quisque ar-
 mati discurrunt, mirantes quidnam id esset,
 quod, quum tot per dies nemo se ab statio-
 nibus Romanis movisset, tum, velut repen-
 tino ic̄ti furore, improvidi currerent ad mu-
 ros. Inferitur huic loco fabula: inmolante
 rege Veientium, vocem aruspicias dicentis,
 « qui ejus hostiæ exta profecuisse, ei victo-
 » riam dari, » exauditam in cuniculo, mo-
 visse Romanos milites, ut, adaperto cuni-
 culo, exta raperent, & ad dictatorem fer-
 rent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ si-
 milia veri sint, pro veris accipiantur, satis
 habeam. Hæc, ad ostentationem scenæ, gau-
 dentis miraculis, aptiora, quam ad fidem,
 neque adfirmare, neque refellere est operæ
 pretium (i). Cuniculus, delectis militibus
 eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in
 Veientana arce erat, armatos repente edidit.
 Et pars aversos in muris invadunt hostes:
 pars claustra portarum revellunt: pars, quum
 ex tectis saxa tegulæque a mulieribus ac fer-
 vitiis jacerentur, inferunt ignes. Clamor

(i) operæ pretium est Gron. Crev.

U. c. 359.
a. C. 393.

omnia variis terrentium ac paventium vocibus, mixto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine inruerent, alii desertos scandere muros, urbs hostibus inpletur, omnibus locis pugnatur. Deinde, multa jam edita cæde, fenescit pugna: & dictator præcones edicere jubet, ut ab inermi abstinenceatur. Is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes cœpti: & ad prædam miles permisso dictatoris discurrit. Quæ quum ante oculos ejus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cælum tollens precatus esse: « ut, si cui Deorum hominumque nimia sua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire, quam minimo suo privato incommodo publicoque, populo Romano liceret (k). » Convertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idque omen pertinuisse postea eventu rem conjectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod

(k) lenire suo privato incommodo, quam minimo publico populi Romani liceret Gron. Crev.

post paucos accidit annos, cladem. Atque *U. c. 359.*
 ille dies cæde hostium ac direptione urbis *a. C. 373.*
 opulentissimæ est consumptus.

XXII. POSTERO die libera corpora dictator sub corona vendidit. Ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis: & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis auctores quærendo, rem arbitrii sui rejecisset; nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ auctor fuisset, acceptum referebant. Quum jam humanæ opes egestæ a Veïis essent, amoliri tum Deum dona ipsosque Deos, sed colentium magis, quam rapientium modo, cœpere; namque delecti ex omni exercitu juvenes, pure lautis (1) corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam Regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus; quod id signum more Etrusco, nisi certæ gentis sacerdos, adtrectare non esset solitus. Dein quum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenali (m) joco, « Visne Romam ire Juno? »

*Dii Veïis
 ablati.*

(1) *lotis Gron. Crev.*

(m) *juvenili Gron. Crev.*

V. c. 359.
a. C. 393.

dixisset, adnuisse ceteri Deam conclamaverunt : inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis, « Velle, » auditam. Motam certe fede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus levem ac facilem translatu fuisse : integramque in Aventinum, æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam, ubi templum ei postea idem, qui voverat, Camillus dedicavit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicantis; quod decem æstates hiemesque continuas circumfessa, quum plus aliquanto cladium intulisset, quam accepisset, postremo, jam fato tum denique urgente, operibus tamen, non vi, expugnata est.

XXIII. ROMAM ut nunciatum est, Veios captos, quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ; &, quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium, legerant; tamen, quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato inmensum gaudium fuit : &, priusquam

senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum, grates Diis agentium, erant. Senatus in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Adventus quoque dictatoris, omnibus ordinibus obviam effusus, celebrator, quam ullius umquam antea fuit: triumphusque omnem consuetum honorandi diei illius (n) modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam, visum. Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem, in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maxime rem clarior, quam gratior, fuit. Tum Junoni Reginae templum in Aventino locavit, dedicavitque Matutæ matri (o). Atque, his divinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicavit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum: cui se decumam (p) vovisse prædæ partem quum diceret Camillus, pontifices solvendum religione populum censent; haud facile inibatur ratio jubendi referre

U. c. 359.
a. C. 393.

Dictator
triumphat.

Decuma
prædæ
pars
Apollini
data.

(n) illius diei Gron. Crev.

(o) matris Crev.

(p) decimam sic semper Gron. Crev.

U. c. 359. prædam populum, ut ex ea pars debita in
a. C. 393. sacrum fecerneretur. Tandem eo, quod le-
 vissimum videbatur, decursum est, ut, qui
 se domumque religione exsolvere vellet, quum
 sibimet ipse prædam aestimasset suam, decu-
 mæ pretium partis in publicum deferret; ut
 ex eo donum aureum, dignum amplitudine
 templi ac numine Dei, ex dignitate populi
 Romani fieret. Ea quoque conlatio plebis
 animos a Camillo alienavit. Inter hæc paci-
 ficatum legati a Volscis & Æquis vene-
 runt: inpetrataque pax, magis ut fessa tam
 diutino bello adquiesceret civitas, quam quod
 digni peterent.

U. c. 360.
a. C. 392.

*P. Corne-
 lio Cossu
 & c. Tr.
 Mil.*

*Varia
 bella.*

XXIV. VEIIS captis, sex tribunos militum
 consulari potestate insequens annus habuit,
 duos P. Cornelios, Cossu & Scipionem,
 M. Valerium Maximum iterum, Cæsonem
 Fabium Ambustum tertium, L. Furium Me-
 dullinum quintum, Q. Servilium tertium.
 Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Ser-
 vilio Capenas forte evenit. Ab iis non ur-
 bes vi aut operibus tentatæ, sed ager est
 depopulatus, prædæque rerum agrestium
 actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in
 agro relictum. Ea elades Capenatem populum

subegit. Pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat : cujus leniendæ causa coloniam in Volscos, quo tria millia civium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant : triumvirique ad id creati terna jugera & septunces viritim diviserant. Ea largitio sperni cœpta ; quia spei majoris avertendæ solatium objectum censebant. Cur enim relegari plebem in Volscos, quum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro ? Urbem quoque urbi Romæ, vel situ, vel magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, præponebant. Quin illa quoque actio movebatur, quæ post captam utique Romam a Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. Ceterum, partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios ; duasque urbes communis reipublicæ incolæ a populo Romano posse. Adversus quæ quum optimates ita tenderent, ut « morituros se » citius » dicerent « in conspectu populi Romani, quam quidquam earum rerum rogaturum » retur : quippe nunc in una urbe tantum » dissensionum esse, quid in duabus fore ?

U. c. 360.

a. C. 392.

*Seditio
domi.**Veios
transmi-
grare plebæ
Romanæ
cupit.**Obsistunt
optimates.*

U. c. 360. » Victamne ut quisquam victricis patriæ præ-
a. C. 392. » ferret ? fineretque , majorem fortunam
 » captis esse Veïis , quam incolumibus fuerit ?
 » Postremo , se relinqui a civibus in patria
 » posse : ut relinquunt patriam atque cives ,
 » nullam vim unquam subacturam ; & T. Si-
 » cinium ,, (is enim ex tribunis plebis ro-
 gationis ejus lator erat) « conditorem Veios
 » sequantur , relicto Deo Romulo , Dei filio ,
 » parente & auctore urbis Romæ. »

XXV. HÆC quum fœdis certaminibus age-
 rentur , (nam partem tribunorum plebis Patres
 in suam sententiam traxerant) nulla res alia
 manibus temperare plebem cogebat , quam
 quod , ubi rixæ committendæ causa clamor
 ortus esset , principes senatus , primi turbæ
 oberentes se , peti , feriri , atque occidi ju-
 bebant. Ab horum ætatibus dignitatibusque
 & honoribus violandis dum abstinabatur , &
 ad reliquos similes conatus verecundia iræ
 obstabat ; Camillus idem omnibus locis
 concionabatur : « Haud mirum id quidem
 » esse , furere civitatem , quæ , damnata
 » voti , omnium rerum potiorem (q) curam ,
 » quam religione se exsolvendi , habeat. Nihil

*Religio in-
 jecta a Ca-
 millo de
 decuma
 prædæ Ve-
 ientanæ.*

(q) priorem Cron. Crev.

„ de conlatione dicere, stipis verius, quam *U. c. 360.*
 „ decumæ; quando ea se quisque privatim *a. C. 392a*
 „ obligaverit, liberatus sit populus. Enim-
 „ vero, illud se tacere, suam conscientiam
 „ non pati: quod ex ea tantum præda, quæ
 „ rerum moventium sit, decuma designetur:
 „ urbis atque agri capti, quæ & ipsa voto
 „ contineatur, (r) mentionem nullam fieri.,
 Quum ea disceptatio, anceps senatui visa,
 delegata ad pontifices esset; adhibito Camillo,
 visum collegio, quod ejus ante conceptum
 votum Veientium fuisset, & post votum in
 potestatem populi Romani venisset, ejus
 partem decumam Apollini sacram esse. Ita in
 æstimationem urbs agerque venit. Pecunia
 ex ærario prompta, & tribunis militum con-
 sularibus, ut aurum ex ea coëmerent, ne-
 gotium datum: cujus quum copia non esset,
 matronæ, cœtibus ad eam rem consultandam
 habitis, & communi decreto pollicitæ tri-
 bunis militum aurum & omnia ornamenta
 sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res,
 ut quæ maxime senatui unquam, fuit: ho-
 noremque ob eam munificentiam ferunt ma-
 tronis habitum, ut pilento ad sacra ludosque,

*Donum
 Apollini
 decretum.*

*Ad id ma-
 tronæ au-
 rum suum
 conferunt.*

(r) *contineantur* Crev.

U. c. 360. carpentis festo profestoque uterentur. Pon-
a. C. 392. dere ab singulis auri accepto æstimatoque,
 ut pecuniæ solverentur, crateram auream
 fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos
 portaretur. Simul ab religione animos remi-
 serunt, integrant seditionem tribuni plebis :
 incitatur multitudo in omnes principes : ante
 alios in Camillum : “ eum prædam Veienta-
 „ nam publicando sacrandoque ad nihilum re-
 „ degisse. „ Absentes ferociter increpant :
 præsentium, quum se ultro iratis offerrent,
 verecundiam habent. Simul extrahi rem ex
 (s) eo anno viderunt, tribunos plebis lato-
 res legis in annum eosdem reficiunt : & Pa-
 tres hoc idem de intercessoribus legis adnisi :
 ita tribuni plebis magna ex parte iidem re-
 facti.

U. c. 361.
a. C. 391.

*M. Furio
 Camillo
 IV. &c.
 Tr. Mil.*

XXVI. COMITIIS tribunorum militum
 Patres summa ope evicerunt, ut M. Furius
 Camillus crearetur. Propter bella simulabant
 parari duces ; sed largitioni tribuniciaæ adver-
 sarius quærebatur. Cum Camillo creati tri-
 buni militum consulari potestate, L. Furius
 Medullinus sextum, C. Æmilius, L. Valerius
 Publicola, Sp. Postumius, P. Cornelius iterum.
 Principio anni tribuni plebis nihil moverunt,

(s) ex del. Gron. Crev.

donec

donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur.

*U. C. 361.
a. C. 321.*

Differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem adversarium maxime metuebant, (t)

gloria in Faliscis crevit. Nam, quum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis

*Bellum
Faliscum.*

villarum coëgit eos egredi urbe; sed timor longius progredi prohibuit. Mille fere passuum ab oppido castra locant; nulla re alia

fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim artis, partim arduis viis. Ceterum Camillus, captivum indicem ex agris secutus

ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. Trifariam Romani muniebant: alius exercitus prælio intentus stabat. Ibi impedire opus

conatos hostes fundit fugatque: tantumque inde pavoris Faliscis injectum est, ut, effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. Multi cæsi vulnerati-que, priusquam paventes portis inciderent.

Castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira; sed, severitate im-

*Castra Faliscorum
capiuntur.*

(t) metuerant Gron. Crev.

U. c. 361. perii victi, eandem virtutem & oderant,
v. C. 391. & mirabantur. Obsidio inde urbis, & muni-
Urbs tiones, & interdum per occasionem inpetus
obsidetur. oppidanorum in Romanas stationes, proelia-
 que parva fieri: & teri tempus, neutro in-
 clinata spe; quam frumentum copiaeque aliae
 ex anteconfecto largius obsessis, quam ob-
 sidentibus, subpeterent. Videbaturque aequae
 diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset;
 ni fortuna imperatori Romano simul & cognita
 rebus bellicis virtutis specimen & (u)
 maturam victoriam dedisset.

*Magistri
 Falisca
 juventutis
 scelus &
 pana.*

XXVII. Mos erat Faliscis, eodem magistro
 liberorum & comite uti: simulque plures
 pueri, quod hodie quoque in Graecia manet,
 unius curae demandabantur. Principum libe-
 ros, sicut fere fit, qui scientia videbatur
 praecellere, erudiebat. Is quum in pace in-
 stituisset pueros ante urbem lusus exercendi-
 que causa producere; nihil eo more per
 belli tempus intermisso, tum, modo bre-
 vioribus, modo longioribus spatiis, trahendo
 eos a porta, lusu sermonibusque variatis,
 longius solito, ubi res dedit, progressus,
 inter stationes eos hostium castraque inde

(u) & del. *Crev.*

Romana in prætorium ad Camillum perdu-
 xit. Ibi scelesto facinori scelestiorem sermo-
 nem addidit, « Falerios se in manus Roma-
 nis tradidisse; quando eos pueros, quorum
 parentes capita ibi rerum sint, in potesta-
 tem dederit. » Quæ ubi Camillus audi-
 vit, « Non ad similem [inquit] tui nec po-
 pulum, nec imperatorem, scelestus ipse
 cum scelesto munere venisti. Nobis cum
 Faliscis, quæ pacto fit humano, societas
 non est: quam ingeneravit natura, utrif-
 que est, eritque. Sunt & belli, sicut pacis,
 jura: justeque ea, non minus quam for-
 titer, didicimus gerere. Arma habemus,
 non adversus eam ætatem, cui etiam cap-
 tis urbibus parcitur; sed adversus armatos,
 & ipsos, qui, nec læsi, nec laceffiti a no-
 bis, castra Romana ad Veios obpugnarunt.
 Eos tu, quantum in te fuit, novo scelere
 vicisti: ego Romanis artibus, virtute,
 opere, armis, sicut Veios, vincam. » De-
 nudatum deinde eum, manibus post tergum
 inligatis, reducendum Falerios pueris tradi-
 dit: virgasque eis, quibus proditorem age-
 rent in urbem verberantes, dedit. Ad quod
 spectaculum concursu populi primum factò,

*U. c. 367^a
 a. C. 391^a*

U. c. 361. deinde a magistratibus de re nova vocato
a. C. 301. senatu, tanta mutatio animis est injecta, ut,
 qui modo, efferati odio iraque, Veientium exitum pene, quam Capenatium pacem, mallent, apud eos pacem universa posceret civitas. Fides Romana, justitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. Introduciti ad senatum ita locuti traduntur: « Patres », conscripti, victoria, cui nec Deus, nec », homo quisquam invidet, victi a vobis & », imperatore vestro, dedimus nos vobis; », rati, quo nihil victori pulchrius est, melius », nos sub imperio vestro, quam legibus », nostris, victuros. Eventu hujus belli duo », salutaria exempla prodita humano generi », sunt. Vos fidem in bello, quam praesentem », victoriam, maluistis: nos, fide provocati, », victoriam ultro detulimus. Sub ditione vestra », sumus. Mittite, qui arma, qui obsides, », qui urbem patentibus portis accipiant. Nec », vos fidei nostrae, nec nos imperii vestri », poenitebit.» Camillo & ab hostibus & a civibus gratiae actae. Faliscis in stipendium

*Falisci
 dedunt se
 Romant.*

militum ejus anni, ut populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus.

XXVIII. CAMILLUS meliore multo laude, quam quum triumphantem albi per urbem vexerant equi, insignis iustitia fideque, hostibus victis, quum in urbem redisset, tacite ejus verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, missi longa una nave, haud procul freto Siculo a piratis Liparensium excepti, devehuntur Liparas. Mos erat civitatis, velut publico latrocinio partam prædam dividere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis vir similior, quam suis. Qui, legatorum nomen, donumque, & Deum, cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper ferme regenti est similis, religionis justæ inplevit: adductosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam navium Delphos profecutus, Romam inde sospites restituit. Hospitium cum eo senatusconsulto est factum, donaque publice data.

*U. c. 361.
a. C. 371.*

Missi Delphos legati cum dono.

Timasitheus Liparensis religio.

U. c. 361.

a. C. 391.

Bellum
cum*Æquis.*

Eodem anno in *Æquis* varie bellatum: adeo ut in incerto fuerit, & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, victine essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. *Æmilium*, Sp. *Postumius*. Primo rem communiter gesserunt: fuis inde acie hostibus, *Æmilium* præsidio *Verruginem* obtinere placuit, *Postumium* fines vastare. Ibi eum, incomposito agmine neglegentius ab re bene gesta euntem, adorti *Æqui*, terrore injecto, in proximos compulere tumulos: pavorque inde *Verruginem* etiam ad præsidium alterum est perlatus. *Postumius*, suis in tutum receptis, quum concione advocata terrorem increparet ac fugam, fusos esse ab ignavissimo & fugacissimo hoste; conclamat universus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore. Poscentes, ut confestim inde ad castra hostium duceret, (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Conlaudatos corpora curare, paratosque esse quarta vigilia jubet. Et hostes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea via, quæ ferebat *Verru-*

ginem, excluderent, fuere obvii: proelium-
 que ante lucem (sed luna pernox erat) com-
 missum est: & haud incertius diurno proe-
 lio fuit. Sed clamor Verruginem perlatus,
 quum castra Romana crederent obpugnari,
 tantum iniecit pavoris, ut, nequidquam re-
 tinente atque obsecrante Æmilio, Tusculum
 palati fugerent. Inde fama Romam perlata
 est, Postumium exercitumque occisum. Qui,
 ubi prima lux metum insidiarum effuse sequen-
 tibus sustulit, quum perequitasset aciem, pro-
 missa repetens, tantum iniecit ardoris ut non
 ultra sustinuerint inpetum Æqui. Cædes
 inde fugientium, qualis ubi ira magis, quam
 virtute, res geritur, ad perniciem hostium
 facta est; tristemque ab Tusculo nuncium,
 nequidquam exterrita civitate, litera a Postu-
 mio laureatæ sequuntur: victoriam populi
 Romani esse; Æquorum exercitum deletum.

XXIX. TRIBUNORUM plebis actiones quia
 nondum invenerant finem, & plebs conti-
 nuare latoribus legis tribunatum, & Patres
 reficere intercessores legis adnisi sunt: sed
 plus suis comitiis plebs valuit. Quem dolo-
 rem uli Patres sunt, senatusconsulto facto,
 ut consules, invisus plebi magistratus, crea-

U. c. 361.
a. C. 391.

*U. c. 362.
a. C. 390.*

*L. Lucretio,
Ser. Sulpicio
Coss.*

*Duo Tr.
Pl. accusati &
damnati.*

rentur. Annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flavius, Ser. Sulpicius Camerinus. Principio hujus anni, ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique civitate in unam eam curam conversa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. Coloniarum pars maxima incolumis, quia nocte prodicione oppidum captum liberam per averfa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea provincia evenit. Is, cum exercitu profectus, acie hostes vicit; victorque Romam ad majus aliquanto certamen redit (x). Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi Patrum consensu ad fidem senatus pertinebat; neque enim eos aut vitæ ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod, gratificantes Patribus, rogationi tribuniciaë intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira; & pessimo exemplo innoxii denis millibus gravis æris condemnati sunt. Id ægre

(x) rediit Gron. Crev.

passi Patres. Camillus palam sceleris plebem arguere : « quæ , jam in suos versa , non in- » telligeret , se pravo iudicio de tribunis in- » tercessionem sustulisse ; intercessione subla- » ta , tribuniciam potestatem evertisse . Nam , » quod illi sperarent , effrenatam licentiam » ejus magistratus Patres laturos , falli eos . » Si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli » nequeat , aliud telum Patres inventuros » esse . » Consulesque increpabat , quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent , qui senatus auctoritatem secuti essent . Hæc propalam concionabundus in dies magis au- » gebat iras hominum .

XXX. SENATUM vero incitare adversus legem haud desiste- » bat : « ne aliter descende- » rent in forum , quum dies ferendæ legis » venisset , quam ut qui meminissent , sibi pro » aris focusque & Deum tēplis ac solo , in » quo nati essent , dimicandum fore . Nam » quod ad se privatim adtineat , si suæ glo- » riæ sibi inter dimicationem patriæ memi- » nisse sit fas , sibi amplum quoque esse , ur- » bem ab se captam frequentari , quotidie se » frui monumento gloriæ suæ , & ante ocu- » los habere urbem latam in triumpho suo ,

U. c. 362.

a. C. 390.

*Camillus
invehitur
in plebem
Rom.*

*Senatum
incitat
adversus
legem de
migrando
Veios.*

U. e. 362.
a. C. 390.

» insistere omnes vestigiis laudum suarum.
 » Sed nefas ducere, desertam ac relictam ab
 » Diis immortalibus incoli urbem; & in cap-
 » tivo solo habitare populum Romanum, &
 » victrice patria victam mutari.» His adhortationibus principis concitati Patres, senes juvenesque, quum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt: dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes, orare cum lacrimis cœpere, « Ne eam patriam, pro qua » fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent, » Capitolium, ædem Vestæ, cetera circa templa Deorum ostentantes. « Ne exfulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio ac Diis penatibus in hostium urbem agerent; eoque rem » adducerent, ut melius fuerit, non capi » Veios, ne Roma desereretur.» Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa Deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem una plures tribus antiquarunt, quam jusserunt. Adeoque ea victoria læta Patribus fuit, ut postero die, referentibus consulibus, senatusconsultum fieret, ut agri Veientani septena jugera plebi dividerentur; nec patribus familiæ tantum,

Antiquatur lex.

sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur; vellentque in eam spem liberos tollere.

XXXI. Eo munere delenita plebe, nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. Creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea etiam (y) fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Veienti bello. Eodem anno aedes Junonis Reginae, ab eodem dictatore eodemque bello vota, dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquigestum est, fuis hostibus prius pene, quam manus conferent. Valerio, quod perseverantior cædendis in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno novum bellum cum Volfiniensibus exortum: quo propter famem pestilentiamque in agro Romano, ex siccitate caloribusque nimis ortam, exercitus duci nequivit: ob quæ Volfinienses, Salpinatibus adjunctis superbia elati, ultro agros Romanos incurfavere. Bellum inde duobus populis

U. c. 363.
a' C. 389.

L. Valerio
Potito,
M. Man-
lio Cos.

Bellum
Volfinien-
se.

(y) etiam del. Crev.

*M. Cornelius censor
subfectus.*

indictum. C. Julius censor decessit : in ejus locum M. Cornelius subfectus : quæ res postea religioni fuit ; quia eo lustro Roma est capta. Nec deinde umquam in demortui locum censor subficitur. Consulibusque morbo implicitis, placuit per interregnum renovari auspicia. Itaque, quum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus ; qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. Ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate, ut, etiamsi cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuum reipublicæ esset.

*U. c. 363.
& 364.
a. C. 389.
& 388.*

*L. Lucretio &c.
Tr. Mil.*

*Volfiniensis
victi.*

XXXII. KALENDIS Quinsetilibus magistratum ocepere L. Lucretius, Ser. Sulpicius, M. Æmilius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmilio Volfiniensis (z) provincia evenit : Salpinates Agrippæ Furio & Ser. Sulpicio. Prius cum Volfiniensibus pugnatum est. Bellum numero hostium ingens, certamine haud sane asperum fuit. Fusa concursu primo acies in fugam : millia octo armatorum ab equitibus interclusa, po-

(z) *Volfiniensis Gron. Crey.*

fitis armis, in deditionem venerunt. Ejus belli fama effecit, ne se pugnae committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello eâ conditione, ut res populo Romano redderent, stipendiumque ejus anni exercitui præstarent, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cædicius de plebe nunciavit tribunis, se in nova via, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorem humana, quæ magistratibus dici juberet, Gallos adventare. Id, ut fit, propter auctoris humilitatem spre- tum, & quod longinqua, eoque ignotior, gens erat. Neque Deorum modo monita, ingruente fato, spreta; sed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amovere: qui, die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, quum, aditis domum tribulibus clientibusque (a), (magna pars plebis erat) percunctatus animos eorum, responsum tu-

U. c. 364.
a. C. 388.

*Vox divi-
nitus missa
de adventu
Gallorum.*

(a) & clientibus quæ magna Gron. Crev.

U. c. 364. lisset, « se conlaturos, quanti damnatus esset,
a. C. 388. » absolvere eum non posse, » in exilium
Camillus abiit; precatus ab Diis immortalibus, » si
accusatus » innoxio sibi ea injuria fieret, primo quo-
in exilium » que tempore desiderium sui civitati ingra-
abit. » tæ facerent. » Absens quindecim millibus
 gravis æris damnatur.

Legati
Clusini au-
xilium pe-
sunt ad-
versus
Gallos.

XXXIII. EXPULSO cive, quo manente, si quidquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat; adventante fatali urbi clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium adversus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum maximeque vini, novatum voluptate, captam, Alpes transisse, agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse: & invexisse in Galliam vinum inliciendæ gentis causâ Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente juvene, & a quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent: hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium obpugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino, adductos; sed eos, qui obpugnaverint Clusium, non fuisse, qui primi Alpes transierint, fatis constat;

ducentis quippe annis ante, quam Clusium
 obpugnarent, urbemque Romam caperent, *U. c. 364.*
 in Italiam Galli transcenderunt; nec cum *a. C. 388.*
 his primum Etruscorum; sed multo ante
 cum iis, qui inter Apenninum Alpesque in-
 colebant, sæpe exercitus Gallici pugnare.
 Tuscorum ante Romanum imperium late
 terra marique opes patuere. *Tuscorum*
 Mari supero *antiquas*
 inferoque, quibus Italia insulæ modo cingi- *opes.*
 tur, quantum potuerint, nomina sunt argu-
 mento, quod alterum Tuscum communi vo-
 cabulo gentis, alterum Hadriaticum mare,
 ab Hadria Tuscorum colonia, vocavere Ita-
 licæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque
 Hadriaticum vocant. Ii in utrumque mare
 vergentes incoluere urbibus duodenis terras:
 prius cis Apenninum ad inferum mare, postea
 trans Apenninum, totidem, quot capita ori-
 ginis erant, coloniis missis: quæ trans Padum
 omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui
 sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes
 tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud
 dubie origo est, maxime Rætis: quos loca
 ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter
 sonum linguæ, nec eum incompactum, reti-
 nerent.

U. c. 364.

a. C. 388.

*Transitus
Gallorum
in Italiam.*

XXXIV. DE transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante; Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit: ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua; tum publica, præpollens, quod imperio ejus Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turba regnum cupiens; Bellovesum ac Sigovesum, sororis filios, inpigros juvenes, missurum se esse, in quas Dii dedissent auguriis sedes, ostendit. Quantum ipsi velent numerum hominum, excirent, ne quægens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso fortibus dati Hercynii (b) saltus: Belloveso haud paullo lætorem in Italiam viam Dii dabant. Is, quod ejus (c) ex populis abundabat, Bituriges, Arvernos, Senones, Æquos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, excivit. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricastinos venit. Alpes inde obpositæ erant; quas inexcuperabiles

(b) *Hercynii Gron. Crev.*

vifas

(c) *cis Gron. Crev.*

vias haud equidem miror, nulla dum via
 (quod quidem continens memoria sit, nisi
 de Hercule fabulis credere libet) superatas.
 Ibi quum velut septos montium altitudo te-
 neret Gallos, circumspectarentque, quam
 per juncta caelo juga in alium orbem terra-
 rum transirent, religio etiam tenuit, quod
 adlatum est, advenas quærentes agrum ab
 Salyum gente obpugnari. Massilientes erant
 hi, navibus a Phocæa profecti. Id Galli for-
 tunæ suæ omen rati adjuvère, ut, quem
 primum in terram egressi occupaverant, lo-
 cum patentibus silvis communirent. Ipsi per
 Taurinos saltusque invios Alpes (d) transen-
 derunt: fusisque acie Tuscis haud procul
 Ticino flumine, quum, in quo confederant,
 agrum Insubrium adpellari audissent, cogno-
 mine Insubribus pago Æduorum (e), ibi
 omen sequentes loci, condidere urbem:
 Mediolanum adpellarunt.

XXXV. ALIA subinde manus Cenomano-
 rum, Elitovio duce vestigia priorum secuta,
 eodem saltu, favente Belloveso, quum trans-

(d) ipsi Taurino Saltu invias Alpes transca-
 Gron. Crev.

(e) Heduum Gron.

V. c. 364.
a. C. 388.

cendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, (locos tenuere Libui) confidunt: post hos Salluvii, prope antiquam gentem Lævos Ligures, incolentes circa Ticinunam amnem. Penino deinde Boii Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros, agrum pellunt: intra Apenninum tamen sese tenere. Tum Senones, recentissimi advenarum, ab Utente flumine usque ad Æsim fines habuere. Hanc gentem Clusium, Romanque inde, venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adjutam. Clusini, novo bello exterriti, quum multitudinem, quum formas hominum invisitatas (*f*) cernerent, & genus armorum, audirentque, sæpe ab iis, cis Padum ultraque, legiones Etruscorum fusas, quamquam adversus Romanos nullum eis jus societatis amicitiaevae erat, nisi quod Veientes consanguineos adversus populum Romanum non defendissent, Legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil inpetratum: legati tres M. Fabii

*Clusini
a Gallis
obpugnati.*

(*f*) *intusitas* Gron. Crèv.

Ambusti filii missi, qui senatus populi que
Romani nomine agerent cum Gallis, ne, a
quibus nullam injuriam accepissent, socios
populi Romani atque amicos obpugnarent.
Romanis eos bello quoque; si res cogat,
tuendos esse: sed melius visum; bellum
ipsum amoveri, si posset; & Gallos, novam
gentem, pace potius cognosci, quam armis.

XXXVI. MITIS legatio, ni præferoces le-
gatos, Gallisque magis quam Romanis simi-
les, habuisset. Quibus, postquam mandata
ediderunt in concilio Gallorum, datur respon-
sum: « Etsi novum nomen audiant Romano-
rum, tamen credere viros fortes esse, quo-
rum auxilium a Clusinis in re trepida sit
inploratum. Et, quoniam legatione adver-
sus se maluerint, quam armis, tueri socios,
ne se quidem pacem, quam illi adferant,
adspernari, si Gallis, egentibus agro, quem
latius possideant, quam colant Clusini, par-
tem finium concedant: aliter pacem inpe-
trari non posse. Et responsum coram Ro-
manis accipere (g) velle: &, si negetur
ager, coram iisdem Romanis dimicatu-
ros, ut nunciare domum possent, quantum Galli

*U. C. 364^a
a. C. 388^a*

*Legatos a
Romanis
ad Gallos
inpeccantes*

(g) s^t accipere Gron. Crev.

*V. c. 364.
a. C. 388.*

*Legati
contra
Gallos
arma
capiunt.*

» virtute ceteros mortales præstarent. Quod-
» nam id jus esset, agrum a possessoribus
» petere, aut minari arma, » Romanis quæ-
rentibus, &, « quid in Etruria rei Gallis
» esset, » quum illi « se in armis jus ferre,
» & omnia fortium virorum esse, » feroci-
ter dicerent, accensis utrimque animis ad
arma discurretur, & proelium conferitur. Ibi,
jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati
contra jus gentium arma capiunt: nec id
clam esse potuit, quum ante signa Etrusco-
rum tres nobilissimi fortissimique Romanæ
juventutis pugnant: tantum eminebat pere-
grina virtus. Quin etiam Q. Fabius, evehctus
extra aciem equo, ducem Gallorum, fero-
citer in ipsa signa Etruscorum incurstantem,
per (z) latus transfixum hasta, occidit: spo-
liaque ejus legentem Galli agnovere, perque
totam aciem, Romanum legatum esse, signum
datum est. Ommissa inde in Clusinos ira, re-
ceptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui
extemplo Romam eundum censerent. Vicere
seniores, ut legati prius mitterentur questum
injurias postulatamque, ut pro jure gentium
violato Fabii dederentur. Legati Gallorum

(z) per del. Gron.

quum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & jus postulare barbari videbantur; sed, ne id, quod placebat, decerneret (i) in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat. Itaque, ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejiciunt: ubi tanto plus gratia atque opes valere, ut, quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto, haud secus quam dignum erat, insensu Galli bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus, Q. Servilius quartus, Ser. Cornelius Maluginensis.

XXXVII. QUUM tanta moles mali instaret, (adeo obscæcat animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi non vult) civitas, quæ adversus Fidenatem ac (k) Veientem hostem aliosque finitimos populos, ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset; ea tunc, inuisitato (l) atque inaudito hoste ab Oceano terrarumque ulti-

(i) decernerent Crev.

(k) & Gron. Crev.

(l) inuisitata Gron, Crev.

U. c. 364.

a. C. 388.

Galli postulant ut legati Rom. sibi dedantur.

Eluditur eorum postulatio.

U. c. 365.

a. C. 387.

Tribus Fabiis &c. Tr. Mil.

V. e. 365.
a. C. 387.

*Negligenter paratur
bellum in
Gallos.*

*Romam
Galli con-
tendunt.*

mis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summa rerum præerant: delectumque nihilo adcuratiorem, quam ad media bella haberi solitus erat, (extenuantes etiam famam belli) habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum violatoribus juris humani, elusamque legationem suam (m) esse, flagrantes ira, cujus inpotens est gens, confestim signis convulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum quum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire, magno clamore significabant; quacumque ibant, equis virisque longe ac late fuso agmine inmensum obtinentes loci. Sed, antecedente fama nunciisque Clusinarum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit: quippe quibus, velut tumultuario exercitu raptim ducto, ægre ad undecimum lapidem obscurum est, qua flumen Allia, Crustumini montibus præalto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miscetur.

(m) suam legationem Gron. Crøv.

Jam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.

XXXVIII. IBI tribuni militum, non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non Deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato, instruunt aciem deductam (e) in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent. Nec tamen æquari frontes poterant, quum extenuando infirmam & vix cohærentem mediam aciem haberent. Paullum erat ab dextera editi loci, quem subsidiariis repleti placuit; eaque res, ut initium pavoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. Nam Brennus, regulus Gallorum, in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, ut, ubi Gallicum acie legionum recta fronte concurrissent (f), subsidia in aversos transversosque inpetum darent, ad subsidiarios signa convertit; si eos loco depulisset, haud dubius, facilem in æquo campi tantum superanti multitu-

*U. c. 365.
a. C. 387.*

*Vincunt
Romanos
ad Alliam.*

(n) *diductam* Gron. Crev.

(o) *concurrissent* Gron, Crev.

U. c. 367.
a. C. 387.

Turpis Romanorum fuga.

dini (p) victoriam fore : adeo non fortuna modo, sed ratio etiam, cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites, erat. Pavor fugaeque occupaverat animos, & tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios, in hostium urbem, quam Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus : in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. Nec ulla caedes pugnantium fuit; terga caesa suomet ipsorum certamine in turba inpedientium fugam. Circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est; multosque, inperitos nandi aut invalidos, graves lorice aliisque tegminibus hausere gurgites : maxima tamen pars incolumis Veios perfugit; unde non modo praesidii quidquam, sed ne nuncius quidem cladis, Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul a flumine &

(p) *multitudine Gron, Crey.*

magis sub monte steterat, Romam omnes *U. c. 364^a*
petiere, &, ne clausis quidem portis urbis, *a. C. 387^a*
in arcem confugerunt.

XXXIX. GALLOS quoque velut obstupe- *Galli spo-*
factos miraculum victoriæ tam repentinæ te- *liis lectis*
nuit. Et ipsi pavore defixi primum steterunt, *Romam*
velut ignari, quid accidisset : deinde infidias *cunt,*
vereri : postremo cæсорum spolia legere,
armorumque cumulos, ut mos eis est,
coacervare. Tum demum, postquam nihil
usquam hostile cernebatur, viam ingressi,
haud multo ante solis occasum ad urbem
Romam perveniunt. Ubi quum prægressi
equites, non portas clausas, non stationem
pro portis excubare, non armatos esse in
muris, retulissent; aliud priori simile mira-
culum eos sustinuit; noctemque veriti &
ignotæ situm urbis, inter Romam atque Anie-
nem confedere, exploratoribus missis circa
moenia aliasque portas, quænam hostibus in
perdita re consilia essent. Romani, quum *Romano-*
pars major ex acie Veios petisset (q), nemo *rum pavor,*
superesse quemquam præter eos, qui Romam
refugerant, crederet, complorati omnes, pa-
riter vivi mortuique, totam prope urbem

(q) petisset Gron. Crev.

*U. c. 365.
a. C. 387.*

lamentis inpleverunt. Privatos deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nunciatum est. Mox ululatus cantusque dissonos, vagantibus circa mœnia turmatim barbaris, audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usque ad lucem alteram, ut idemdem jam in urbem futurus videretur inpetus primo adventu, quo accesserant ad urbem : mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilii foret. Deinde sub obcasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se invasuros. Tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pavoris inferrent. Postremo lux adpropinquans exanimare : timorique perpetuo ipsum malum continens fuit, quum signa infecta portis sunt inlata. Nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pavide fugerat, civitas fuit. Nam quum defendi urbem posse, tam parva relicta manu, spes nulla esset ; placuit, cum conjugibus ac liberis juventutem militarem senatusque robur in arcem Capitoliumque concedere (r) : armisque & frumento conlatis, ex loco inde munito Deos, hominesque,

Capitolium militaris juvenis occupat.

(r) *conscendere Gron. Creve*

& Romanum nomen defendere. Flaminem, *U. c. 364;*
 sacerdotesque Vestales, sacra publica a cæde, *a. C. 387.*
 ab incendiis præcul auferre: nec ante deseriri
 cultum eorum, quam non superessent, qui
 colerent. Si arx Capitoliumque, sedes Deo-
 rum, si senatus, caput publici consilii, si
 militaris juvenus superfuerit inminente rui-
 næ urbis, facilem jacturam esse seniorum,
 relictæ in urbe utique perituræ turbæ. Et,
 quo id æquiore animo de plebe multitudo
 ferret, senes triumphales consularesque simul
 se cum illis palam dicere obituros; nec his
 corporibus, quibus non arma ferre, non
 tueri patriam possent, oneratueros inopiam
 armatorum.

XL. HÆC inter seniores morti destinatos
 jactata solatia. Versæ inde adhortationes ad
 agmen juvenum, quos in Capitolium atque
 in arcem prosequabantur, commendantes vir-
 tuti eorum juventæque urbis per trecentos
 sexaginta annos omnibus bellis victricis,
 quæcumque reliqua esset, fortunam. Digre-
 dientibus, qui spem omnem atque opem se-
 cum ferebant, ab iis, qui captæ urbis non
 superesse statuerant exitio; quum ipsa res
 speciesque miserabilis erat, tum muliebris

U. c. 365.
a. C. 387.

fletus & concursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium, rogitantiumque viros natosque, cui se fato darent, nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. Magna pars tamen earum in arcem suos profecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec vocante: quia, quod utile obsessis ad minuendam inbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa velut agmine jam uno petiit Janiculum. Inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exsequentes. Flamen interim Quirinalis virginesque Vestales, omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent, consultantes, quisve ea locus fideli adservaturus custodia esset; optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere: cetera inter se onere partito ferunt via, quæ sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas quum L. Albinus,

de plebe Romana homo, conspexisset, plaustrum conjugem ac liberos vehens inter ceteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat; salvo etiam tum discrimine divinarum humanarumque rerum, inreligiosum ratus, sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique, se ac suos in vehiculo conspici; descendere uxorem ac pueros iussit, virgines sacraque in plaustrum inposuit: & Cære, quo iter sacerdotibus erat, pervexit.

U. c. 365

a. C. 387

*Albinii
pietas.*

XLI. ROMÆ interim, fatis jam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum, domos regressa, adventum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. Qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorumque aut virtutis insignibus morentur, quæ augustissima vestis est tenas ducentibus triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui, M. Fabio pontifice maximo præfante cæm, devovisse eos se pro patria Quiritibusque Romanis, tradant Galli, & quia interposita nocte a contentione pugnae remiserant animos, & quod nec in acie ancipiti usquam certaverant proelio, nec rum inpetu aut vi capiebant urbem, sine ira,

Senes mortem expectant domi.

*U. c. 365.
a. C. 387.*

*Galli
diripiunt
urbem.*

sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta, in forum perveniunt, circumferentes oculos ad templum Deum arcemque, solam belli speciem tenentem. Inde, modico relicto praesidio, ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio inpetus fieret, dilapsi ad praedam vacuis obcurfu hominum viis, pars in proxima quaque tectorum agmine ruunt; pars ultima, velut ea demum intacta & referta praeda, petunt. Inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis aedificiis obseratis, patentibus atrii principum, major prope cunctatio tenebat aperta, quam clausa invadendi: adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in aedium vestibulis sedentes viros, praeter ornatum habitumque humano augustiorem, majestate etiam, quam vultus gravitasque oris praese ferebat, simillimos Diis. Ad eos velut simulacra versi quum starent, M. Papirius unus ex his dicitur Gallo, barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram movisse; atque ab eo initium caedis ortum, ceteros in

sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi *U. c. 365.*
 recta, exhaustis injici ignes. *a. C. 387.*

XLII. CETERUM, seu non omnibus delendæ urbis libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate sedium suarum obsessi possent; & non omnia concremari testæ, ut, quodcumque superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent; nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut passim aut late vagatus est ignis. Romani, ex arce plenam hostium urbem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, quum alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non mentibus solum conspice, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. Quocumque clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum avertisset, paventes ad omnia, animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relictæ, præterquam corporum, vindices: tanto ante alios miserandi magis, qui umquam

*Sors
 miseranda
 Romanorum.*

U. c. 367. obsessi sunt, quod interclusi a patria obside-
a. C. 387. bantur, omnia sua cernentes in hostium po-
 testate. Nec tranquillior nox diem tam foede
 actum excepit: lux deinde noctem inquietam
 infecuta est: nec ullum erat tempus, quod
 a novæ semper cladis alicujus spectaculo
 cessaret. Nihil tamen, tot onerati atque ob-
 ruti malis, flexerunt animos, quin, etsi om-
 nia flammis ac ruinis æquata vidissent, quam-
 vis inopem parvumque, quem tenebant, col-
 lem, libertati relictum, virtute defenderent.
 Et jam, quum eadem quotidie acciderent,
 velut adfueti malis, abalienaverant ab sensu
 rerum suarum animos; arma tantum ferrum-
 que in dextris, velut solas reliquias spei suæ,
 intuentes.

XLIII GALLI quoque, per aliquot dies in
 tecta modo urbis nequidquam bello gesto;
 quum inter incendia ac ruinas captæ urbis
 nihil superesse, præter armatos hostes, vide-
 rent, nequidquam tot cladibus territos, nec
 flexuros ad deditioem animos, ni vis adhi-
 beretur; experiri ultima, & inpetum facere
 in arcem statuunt. Prima luce, signo dato
 multitudo omnis in foro instruitur: inde,
 clamore sublato ac restudine facta, subeunt.

*Galli ar-
 cem frustra
 obpugnant*

Adver-

Adversus quos Romani nihil temere nec tre- *V. c. 385;*
 pide , ad omnes aditus stationibus firmatis, *a. C. 387.*
 qua signa ferri videbant , ea robore virorum
 obposito scandere hostem finunt ; quo succes-
 ferit magis in arduum , eo pelli posse per
 proclive facilius rati. Medio fere clivo resti-
 tere : atque inde ex loco superiore , qui
 prope sua sponte in hostem inferebat , inperu-
 facto , strage ac ruina fudere Gallos : ut num-
 quam postea nec pars , nec universi tenta-
 verint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe
 per vim atque arma subeundi , obsidionem
 parant : cujus ad id tempus inmemores , &
 quod in urbe fuerat , frumentum incendiis
 urbis absumerant , & ex agris per ipsos dies
 raptum omne Veios erat. Igitur , exercitu
 diviso , partim per finitimos populos prædari
 placuit , partim obsideri arcem ; ut obsiden-
 tibus frumentum populatores agrorum præ-
 berent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Ro-
 manam experiendam virtutem fortuna ipsa
 Ardeam , ubi Camillus exsulabat , duxit : qui
 mœstior ibi fortuna publica , quam sua ,
 quum Diis hominibusque accusandis senesce-
 ret , indignando mirandoque ubi illi viri
 essent , qui secum Veios Falerosque cepisset

*Populato-
 res Galli
 in Ardea-
 tium agro.*

U. c. 365.
a. C. 387.

fent, qui alia bella fortius semper, quam felicis, gessissent; repente audit, Gallorum exercitum adventare, atque de eo pavidos Ardeates consultare. Nec secus quam divino spiritu tactus, quum se in mediam concionem intulisset, abstinere fuetus ante talibus conciliis;

*Ad eos ob-
primendos
Camillus
Ardeates
incitat.*

XLIV. « ARDEATES [inquit] veteres amici,
» novi etiam cives mei, quando & vestrum
» beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit
» mea, nemo vestrum conditionis meæ obli-
» tum me huc processisse putet: sed res ac
» periculum commune cogit, quod quisque
» possit in re trepida præsidii, in medium
» conferre. Et quando ego vobis pro tantis
» vestris in me meritis gratiam referam, si
» nunc cessavero? aut ubi usus erit mei vo-
» bis, si in bello non fuerit? Hac arte in
» patria steti; &, invictus bello, in pace ab
» ingratis civibus pulsus sum. Vobis autem,
» Ardeates, fortuna oblata est, & pro tan-
» tis pristinis populi Romani beneficiis, quan-
» ta ipsi meministis, (nec enim exprobranda
» apud memores sunt) gratiæ referendæ, &
» huic urbi decus ingens belli ex hoste com-
» muni pariendi. Quæ effuso agmine adven-

»tat, gens est, cui natura corpora animos- *U. c. 365;*
 »que magna magis, quam firma, dederit: eo *a. C. 387.*
 »in certamen omne plus terroris, quam vi-
 »rium, ferunt. Argumento sit clades Roma-
 »na. Patentem cepere urbem: ex arce Capi-
 »tolioque his exigua resistitur manu. Jam
 »obsidionis tædio victi abscedunt, vagique
 »per agros palantur, cibo vinoque raptim
 »hauſto repleti. Ubi nox adpetit, prope ri-
 »vos aquarum, sine munimento, sine statio-
 »nibus ac custodiis, passim ferarum ritu ster-
 »nuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam
 »solito incauti. Si vobis in animo est tueri
 »mœnia vestra, nec pati hæc omnia Galliam
 »fieri, prima vigilia capite arma frequentes:
 »me sequimini ad cædem, non ad pugnam.
 »Nisi vinctos somno, velut (s) pecudes,
 »trucidandos tradidero, non recuso eundem
 »Ardeæ rerum mearum exitum, quem Ro-
 »mæ habui.»

XLV. ÆQUIS iniquisque persuasum erat;
 tantum bello virum neminem usquam ea tem-
 pestate esse. Concione dimissa, corpora cur-
 rant, intenti, quam mox signum daretur:

(s) nisi victos somno veluti &c. Gron. Crev.

*U. c. 365.
a. C. 387.*

*Galli
ab
Ardeati-
bus caesi.*

*Tuscorum
strages in
agro Ve-
ienti.*

quo dato, primæ silentio noctis (t) ad portas Camillo præsto fuere. Egressi, haud procul urbe, sicut (u) prædictum erat, castra Gallorum, intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt. Nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora & soluta somno trucidantur. Extremos tamen pavor cubilibus suis excitos, quæ aut unde vis esset, ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improvidos tulit. Magna pars in agrum Antiatem delati, incurfione ab opidanis in palatos facta, circumveniuntur. Similis in agro Veienti Tuscorum facta strages est: qui urbis, jam quadringentesimum annum vicinæ, obpressæ ab hoste invisitato (x) inauditoque, adeo nihil miseriti (y) sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incurfiones facerent, plenique prædæ Veios etiam, præsidiumque & spem ultimam Romani nominis, in animo habuerint obpugnare. Viderant eos milites Romani, vagantes per agros & congregatos agmine, prædam præ-

(t) *noctis silentio* Gron. Crev.

(u) *sicuti* Gron. Crev.

(x) *invisitato* Gron. Crev.

(y) *miseriti* Gron. Crev.

se agentes, & castra cernebant haud procul U. c. 365.
 Veis posita. Inde primum miseratio sui, a. C. 387.
 deinde indignitas, atque ex ea ira animos
 cepit, «Etruscisne etiam, a quibus bellum
 » Gallicum in se avertissent, ludibrio esse
 » clades suas ? » Vix temperavere animis,
 quin extemplo inpetum facerent: compressi-
 que a Cædicio centurione, quem sibimet
 ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuerunt.
 Tantum par Camillo defuit auctor, cetera
 eodem ordine eodemque fortunæ eventu gesta.
 Quin etiam, ducibus captivis, qui cædi
 nocturnæ superfuerant, ad aliam manum
 Tuscorum ad Salinas profecti, nocte inse-
 quenti ex inprovisto majorem cædem edide-
 re, duplicique victoria ovantes Veios redeunt.

XLVI. ROMÆ interim plerumque obsidio
 segnīs & utrimque silentium esse, ad id
 tantum intentis Gallis, ne quis hostium eva-
 dere inter stationes posset: quum repente
 juvenis Romanus admiratione in se cives
 hostesque convertit. Sacrificium erat statum
 in Quirinali colle genti Fabiæ. Ad id facien-
 dum C. Fabius Dorso, Gabino cinctu, sacra
 manibus gerens, quum de Capitolio descen-
 disset, per medias hostium stationes egressus,

*Fabius
 Dorso.*

U. c. 365.
a. C. 387.

Veios con-
veniunt
palantes
Romani.

Arcescunt
Camillum.

nihil ad vocem cujusquam terroremve motus, in Quirinalem collem pervenit : ibique omnibus sollempniter peractis, eadem revertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans propitios esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu adtonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cujus haudquaquam neglegens est gens. Veiiis interim non animi tantum in dies, sed etiam vires, crescebant : nec Romanis solum eo convenientibus ex agris, qui a (z) prælio adverso aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum jam videbatur, repeti patriam eripique ex hostium manibus : sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque ejus res prospere gesserant : & Cædicus negare, se commissurum, cur sibi aut Deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit, ab Ardea Camillum adiri; sed antea

(z) aut Gron. Crev.

consulto senatu, qui Romæ esset : adeo re- *U. e. 369.*
 gebat omnia pudor, discriminaque rerum *a. C. 387.*
 prope perditis rebus servabant. Ingenti peri-
 culo transeundum per hostium custodias erat.
 Ad eam rem Pontius Cominius, inpiger ju-
 venis, operam pollicitus, incubans cortici,
 secundo Tiberi ad urbem defertur. Inde, qua
 proximum fuit a ripa, per præruptum eoque
 neglectum hostium custodiæ saxum, in Ca-
 pitolium evadit : &, ad magistratus ductus,
 mandata exercitus edit. Accepto inde senatus
 decreto, ut &, comitiis curiatis revocatus
 de exilio, jussu populi Camillus dictator *Camillus*
 extemplo diceretur, militesque haberent imperatorem, quem vellent, eadem degressus *dictator.*
 nuncius Veios contendit : missique Ardeam
 legati ad Camillum, Veios eum perduxere :
 seu (quod magis credere libet, non prius
 profectum ab Ardea, quam comperit legem
 latam ; quod nec injussu populi mutari fini-
 bus possent, nec, nisi dictator dictus, auspicia
 in exercitu habere) lex curiata lata est, dicta-
 torque absens dictus.

XLVII. DUM hæc Veis agebantur, inter *Capitolii*
 rim arx Romæ Capitoliumque in ingenti *periculum.*
 periculo fuit. Namque Galli, seu vestigio

V. c. 365.
a. C. 387.

notato humano, qua nuncius a Veïis pervenerat, seu sua sponte animadverso ad Carmentis saxorum (a) adscensu æquo, nocte sublustri, quum primo inermem, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innisi sublevantesque in vicem & trahentes alii alios, prout postulare locus, tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellerent, quibus faoris Junoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur: quæ res salutis fuit. Namque clangore eorum alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis adreptis, simul ad arma ceteros ciens, vadit; & dum ceteri trepidant, Gallum, qui jam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. Cujus casus prolapsi quum proximos sterneret, trepidantes alios, armis que ommissis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos, trucidat: jamque & alii congregati telis missilibusque saxis proturbare hostes, ruinaeque tota prolapsa acies in præceps deferri,

Anseres.

*M. Manlii
virtus.*

(a) *saxum Gron. Crev.*

Sedato deinde tumultu , reliquum noctis *U. c. 365.*
 (quantum in turbatis mentibus poterat , quum *a. c. 387.*
 præteritum quoque periculum sollicitaret)
 quieti datum est. Luce orta , vocatis classico
 ad concilium militibus ad tribunos , quum &
 recte & perperam facto pretium deberetur ;
 Manlius primum ob virtutem laudatus dona-
 tusque , non ab tribunis solum militum , sed
 consensu etiam militari : cui universi selibras
 farris & quartarios vini ad ædes ejus , quæ
 in arce erant , contulerunt : rem dictu par-
 vam , ceterum inopia fecerat eam argumen-
 tum ingens caritatis , quum , se quisque victu
 suo fraudans , detractum corpori atque usibus
 necessariis ad honorem unius viri conferret.
 Tum vigiles ejus loci , qua sefellerat ascen-
 dens hostis , citati : & quum in omnes more
 militari se animadversurum Q. Sulpicius tri-
 bunus militum pronunciaffet ; consentiente
 clamore militum , in unum vigilem conjicien-
 tum culpam , deterritus , a ceteris abstinuit ;
 reum haud dubium ejus noxæ , adprobanti-
 bus cunctis , de saxo dejecit. Inde intentiores
 utrimque custodiæ esse , & apud Gallos ,
 quia vulgatum erat , inter Veios Romanque
 nuncios commeari ; & apud Romanos , ab
 nocturni periculi memoria.

U. e. 365.

a. C. 387.

Fames
&
pestilentia

XLVIII. SED ante omnia obsidionis bellique mala fames utrimque exercitum urgebat : Gallos pestilentia etiam, quum loco jacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modo, ferente, quum quid venti motum esset : quorum intolerantissima gens, humorique ac frigori adsueta, quum æstu & angore vexata (b), vulgatis velut in pecua morbis moreretur (c), jam pigritia singulos sepeliendi promiscue acervatos cumulos hominum urebant; bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permisso imperatorum habita : in quibus quum idemdem Galli famem objicerent, eaque necessitate ad deditonem vocarent, dicitur avertendæ ejus opinionis causa multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque dissimulari; neque ferri ultra fames poterat. Itaque, dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium a Veii abducere exercitum jubet, parat, infruitque,

(b) *vexati* Gron. Crev.

(c) *morerentur* Gron. Crev.

quibus haud inpar adoriatur hostes : interim *U. c. 365.*
 Capitolinus exercitus, stationibus vigiliisque *a. C. 387.*
 fessus, superatis tamen humanis omnibus
 malis, quum famem unam natura vinci non
 fineret, diem de die prospectans, ecquod
 auxilium ab dictatore adpareret; postremo
 spe quoque jam, non solum cibo deficiente,
 &, quum stationes procederent, prope ob-
 ruentibus infirmum corpus armis, vel dedi,
 vel redimi se, quacumque pactione possent,
 iussit; jactantibus non obscure Gallis, haud
 magna mercede se adduci posse, ut obsidio-
 nem relinquunt. Tum senatus habitus, tribu-
 nisque militum negotium datum, ut pacifce-
 rentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum *Pacifcun-*
 militum & Brennum regulum Gallorum con- *tur Roma-*
 loquio transacta res est, & mille pondo auri *ni cum*
 pretium populi gentibus mox imperaturi fac- *Gallis.*
 tum. Rei, foedissimæ per se, adjecta indig-
 nitas est. Pondera ab Gallis adlata iniqua,
 &, tribuno recusante, additus ab insolente
 Gallo ponderi gladius: auditaque intoleranda
 Romanis vox, « Væ victis esse. »

XLIX. SED Diique & homines prohibuere
 redemptos vivere Romanos: nam forte qua-
 dam, prius quam infanda merces perficere-

*U. c. 365.
a. C. 387.*

*Dictatoris
adventus.*

*Vincit
Gallos.*

tur, per altercationem nondum omni auro adpenso, dictator intervenit; auferrique aurum de medio, & Gallos submoveri jubet. Quum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactioem ratam esse, quæ, postquam ipse dictator creatus esset, injussu suo ab inferioris juris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, ut se ad prælium expediant. Suos in acervum conjicere sarcinas, & arma aptare, ferroque, non auro, recuperare patriam jubet, in conspectu habentes fana Deum, & conjuges, & liberos & solum patriæ deforme belli malis, & omnia, quæ defendi, repetique, & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis, & natura inæquali; & omnia, quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant, providit. Galli, nova re trepidi, arma capiunt, iraque magis, quam consilio, in Romanos incurrunt. Jam verterat fortuna, jam Deorum opes humanaque consilia rem Romanam adjuvabant. Igitur primo concursu haud majore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Justiore altero deinde prælio ad octavum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant,

eiusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur, *U. c. 365*
 Ibi cædes omnia obtinuit : castra capiuntur, *a. C. 387.*
 & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit : interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus ac parens patriæ conditorque alter urbis haud vanis laudibus adpellatur. Servatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie servavit, quum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id confilium : eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne rempublicam in incerto relinqueret statu.

L. OMNIUM primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad Deos immortales pertinebant, reulit; & senatusconsultum facit, « Fana omnia, quod ea hostis possedisset (d), restituerentur, terminarentur, expiarenturque, expiatioque eorum in libris » per duumviros quæreretur. Cum Cæretibus » hospitium publice (e) fieret, quod sacra » populi Romani ac sacerdotes receperant,

Senatusconsultum de rebus ad religionem pertinentibus.

(d) *hostes possedissent Gron. Crev.*

(e) *publice hospitium Gron. Crev.*

U. c. 367. » beneficioque ejus populi non intermissus
a. C. 387. » honos Deum immortalium esset : Iudi Ca-
 » pitolini fierent, quod Jupiter optimus ma-
 » ximus suam sedem atque arcem populi Ro-
 » mani in re trepida tutatus esset : collegium-
 » que ad eam rem M. Furius dictator consti-
 » tueret ex iis, qui in Capitolio atque arce
 » habitarent. » Expiandæ etiam vocis noctur-
 » næ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum
 audita neglectaque esset, mentio inlata, jus-
 sumque templum in Nova via Aio Locutio
 fieri. Aurum, quod Gallis ereptum erat,
 quodque ex aliis templis inter trepidationem
 in Jovis cellam conlatum, quum, in quæ
 referri oporteret, confusa memoria esset,
 sacrum omne judicatum, & sub Jovis sella
 poni iussum. Jam ante in eo religio civitatis
 adparuerat, quod, quum in publico deesset
 aurum, ex quo summa partæ mercedis Gallis
 confieret, a matronis conlatum acceperant ;
 ut sacro auro abstineretur. Matronis gra-
 tiæ actæ, honosque additus, ut earum,
 sicut virorum, post mortem sollempnis lauda-
 tio esset. Iis peractis, quæ ad Deos perti-
 nebant, quæque per senatum agi poterant ;
 tum demum, agitantibus tribunis plebem ad-

*Rursus
 movetur
 actio trans-
 migrandi
 Veios.*

fiduis concionibus, ut, relictis ruinis, in *U. e. 365.*
urbem paratam Veios transmigrarent, in *a. C. 387.*
concionem, universo senatu profequente,
ascendit (f), atque ita verba fecit:

LI. « ADEO mihi acerbæ sunt, Quirites, *Camillus*
» contentiones cum tribunis plebis, ut nec *dissuadet.*
» tristissimi exilii solatium aliud habuerim,
» quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab
» his certaminibus eram: & ob eadem hæc,
» non, si (g) me fenatusconsulto populique
» jussu revocaretis, rediturus umquam fue-
» rim. Nec nunc me, ut redirem, mea vo-
» luntas mutata, sed vestra fortuna perpulit:
» quippe, ut in sua sede maneret patria, id
» agebatur; non ut ego utique in patria essem.
» Et nunc quiescerem ac tacerem libenter;
» nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset;
» cui deesse, quoad vita subperat, aliis turpe,
» Camillo etiam nefas est. Quid enim repe-
» timus? quid obsessam ex hostium manibus
» eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus,
» & quum, victoribus Gallis, capta tota
» urbe, Capitolium tamen atque arcem Dii-
» que & homines Romani tenuerint, habitæ-

(f) ascendit Gron. Crev.

(g) si l. nisi Gron.

U. c. 367.

a. C. 387.

» verint; victoribus Romanis, recuperata ur-
 » be, arx quoque & Capitolium deferetur?
 » (h) & plus vastitatis huic urbi secunda nostra
 » fortuna faciet, quam adversa fecit? Equi-
 » dem, si nobis cum urbe simul positæ tradi-
 » tæque per manus religiones nullæ essent,
 » tamen tam evidens numen hac tempestate
 » rebus adfuit Romanis, ut omnem negle-
 » gentiam divini cultus exemtam hominibus
 » putem. Intuemini enim horum deinceps an-
 » norum vel secundas res, vel adversas: in-
 » venietis omnia prospere evenisse sequenti-
 » bus Deos, adversa spernentibus. Jam om-
 » nitum primum Veiens bellum (per quot
 » annos, quanto labore gestum!) non ante
 » cepit finem, quam monitu Deorum aqua
 » ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tan-
 » dem urbis nostræ clades nova? num ante
 » exorta est, quam spreta vox cælo emissa
 » de adventu Gallorum? quam gentium jus
 » ab legis nostris violatum? quam a nobis,
 » quum vindicari deberet, eadem negligentia
 » Deorum prætermisum? Igitur victi capti-
 » que ac redempti tantum poenarum Diis ho-
 » minibusque dedimus, ut terrarum orbi do-
 » cumento essemus. Adversæ deinde res ad-

(h) *deferitur* Gron. Crev.

monue-

» monuerunt religionum. Confugimus in Ca- U. c. 369.
 » pitolium ad Deos, ad sedem Jovis optimi a. C. 387.
 » maximi; sacra in ruina rerum nostrarum,
 » alia terræ celavimus; alia, avecta in fini-
 » timas urbēs, amovimus ab hostium oculis;
 » Deorum cultum, deserti ab Diis homini-
 » busque, tamen non intermisimus. Reddiderē
 » igitur patriam, & victoriam, & antiquum
 » belli decus amissum: & in hostes, qui,
 » cæci avaritia, in pondere auri foedus ac fidem
 » fefellerunt, verterunt terrorem fugamque
 » & cædem.

LII. » HÆC culti neglectique numinis tanta
 » monumenta in rebus humanis cernentes,
 » ecquid sentitis, Quirites, quantum vixdum e
 » naufragiis prioris culpæ cladisque emergen-
 » tes paremus nefas? Urbem auspicato inau-
 » guratoque conditam habemus: nullus locus
 » in ea non religionum Deorumque est ple-
 » nus: sacrificiis sollempnibus non dies magis
 » statim, quam loca sunt, in quibus fiunt. Hos
 » omnes Deos, publicos privatosque, Qui-
 » rites, deserturi estis? Quam par vestrum
 » factum est, quod in obsidione nuper in
 » egregio adolescente C. Fabio, non minore
 » hostium admiratione, quam vestra, cor-

U. c. 367. » spectum est ; quum inter Gallica tela de-
 a. C. 387. » gressus ex arce sollemne Fabiæ gentis in
 » colle Quirinali obiit ? An gentilicia sacra
 » ne in bello quidem intermitti, publica sacra
 » & Romanos Deos etiam in pace deserui
 » placet ? & pontifices flaminesque neglegen-
 » tiores publicarum religionum esse, quam
 » privatus in sollemni gentis fuerit ? Forsitan
 » aliquis dicat, aut Veiiis ea nos facturos,
 » aut huc inde missuros sacerdotes nostros,
 » qui faciant : quorum neutrum fieri falvis cere-
 » moniis potest. Et ne omnia generatim sacra
 » omnesque percenseam Deos ; in Jovis epulo
 » num alibi, quam in Cápitolio, pulvinar
 » suscipi potest ? Quid de æternis Vestæ igni-
 » bus signoque, quod imperii pignus custodia
 » ejus templi tenetur, loquar ? Quid de
 » ancilibus vestris, Mars Gradive, tuque
 » Quirine pater ? Hæc omnia in profano de-
 » serui placet sacra, æqualia urbi, quædam
 » vetustiora origine urbis ? Et videte, quid
 » inter nos ac majores intersit. Illi sacra quæ-
 » dam in monte Albano Lavinioque (i) no-
 » bis facienda tradiderunt. An ex hostium
 » urbibus Romam ad nos transferri sacra

(i) *Lavinioque Crev.*

» religiosum fuit : hinc sine piaculo in hostium *U. c. 369,*
 » urbem Veios transferemus ? Recordamini, *a. C. 387.*
 » agitedum, quoties sacra instaurentur, quia
 » aliquid ex patrio ritu negligentia casuve
 » prætermisum est. Modo quæ res, post
 » prodigium Albani lacus, nisi instauratione
 » sacrorum auspiciorumque renovatio, ad-
 » festæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit ?
 » At etiam, tamquam veterum religionum
 » memores, & peregrinos Deos transtulimus
 » Romam, & instituimus novos. Juno Regi-
 » na, transvecta a Veiiis, nuper in Aventino
 » quam insigni ob excellens matronarum stu-
 » dium celebrique dedicata est die ? Aio Lo-
 » cutio templum, propter cœlestem vocem
 » exauditam in Nova via, iussimus fieri : Ca-
 » pitolinos ludos sollempnibus aliis addidimus ;
 » collegiumque ad id novum, auctore senatu,
 » condidimus. Quid horum opus fuit suscipi,
 » si una cum Gallis urbem Romanam relic-
 » tura fuimus ? si non voluntate mansimus in
 » Capitolio per tot menses obsidionis ? si ab
 » hostibus metu retenti sumus ? De sacris
 » loquimur & de templis : quid tandem de
 » sacerdotibus ? Nonne in mentem venit,
 » quantum piaculi committatur ? Vestalibus

U. c. 365. » nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil
a. C. 387. » unquam, præterquam urbs capta, movit.
 » Flamini Diali noctem unam manere extra
 » urbem nefas est. Hos Veientes pro Roma-
 » nis facturi estis sacerdotes? Et Vestales tuæ
 « te deferent, Vesta? & flamen peregre ha-
 » bitando in singulas noctes tantum sibi rei-
 » que publicæ piaculi contrahet? Quid alia,
 » quæ auspicato agimus omnia fere intra
 » pomerium, cui oblivioni, aut cui negle-
 » gentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem
 » militarem continent; comitia centuriata,
 » quibus consules tribunosque militares crea-
 » tis, ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri
 » possunt? Veiosne hæc transferemus? an
 » comitorum causa populus tanto incommo-
 » do in desertam hanc ab Diis hominibusque
 » urbem conveniet?

LIII. » SED res ipsa cogit vastam incendiis
 » ruinisque relinquere urbem, & ad integra
 » omnia Veios migrare, nec hic ædificando
 » inopem plebem vexare. Hanc autem jactari
 » magis causam, quam veram esse, ut ego
 » non dicam, adparere vobis, Quirites,
 » puto; qui meministis, ante Gallorum ad-
 » ventum, salvis tectis publicis privatisque,

„ flante incolumi urbe, hanc eandem rem *U. c. 365.*
 „ actam esse, ut Veios transmigraremus. Et *a. C. 387.*
 „ videte, quantum inter meam sententiam
 „ vestramque interfit, tribuni. Vos, etiamsi
 „ tunc faciendum non fuerit, nunc utique
 „ faciendum putatis : ego contra, (nec id
 „ mirati sitis prius, quam, quale sit, audie-
 „ ritis) etiamsi tunc migrandum fuisset, in-
 „ columi tota urbe, nunc has ruinas relin-
 „ quendas non censerem. Quippe tum causa
 „ nobis in urbem captam migrandi victoria
 „ esset, gloriosa nobis ac posteris nostris ;
 „ nunc hæc migratio nobis misera ac turpis,
 „ Gallis gloriosa est ; non enim reliquisse
 „ victores, sed amisisse victi, patriam vide-
 „ bimur : hoc ad Alliam fuga, hoc capta
 „ urbs, hoc circumfessum Capitolium neces-
 „ sitatis inposuisse, ut desereremus penates
 „ nostros, exiliumque ac fugam nobis ex eo
 „ loco conscisceremus, quem tueri non posse-
 „ mus. Et Galli evertere potuerunt Romam,
 „ quam Romani restituere non videbuntur
 „ potuisse ? Quid restat, nisi ut, si (k) jam
 „ novis copiis veniant, (constat enim vix
 „ credibilem multitudinem esse) & habitare

(k) si del. Gron. Grev.

U. e. 365.
a. C. 387.

in capta ab se, deserta a vobis, hac urbe
 velint, finatis? Quid? si non Galli hoc,
 sed veteres hostes vestri, Æqui Volscive,
 faciant, ut (l) commigrent Romam, veli-
 tise illos Romanos, vos Veientes esse?
 An malitis hanc solitudinem vestram, quam
 urbem hostium, esse? non equidem video,
 quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia
 piget ædificare (m), hæc dedecora pati
 parati estis? Si tota urbe nullum melius
 ampliusve tectum fieri possit, quam casa
 illa conditoris est nostri; non in casis, ritu
 pastorum agrestiumque, habitare est satius
 inter sacra penatesque vestros, quam ex-
 sulatum publice ire? Majores nostri, con-
 venæ pastoresque, quum in his locis nihil,
 præter silvas paludesque, esset, novam
 urbem tam brevi ædificarunt: (n) nos,
 Capitolio, arce incolumi, stantibus tem-
 plis Deorum, ædificare incensam (o) piget?
 & quod singuli facturi fuimus, si ædes
 nostræ deslagrassent, hoc in publico incen-
 dio universi recusamus facere?

(l) *uzi* Gron. Crev.

(m) *readificare* Gron. Crev.

(n) *readificaverunt* Gron. Crev.

(o) *incensam* Gron. Crev.

LIV. „ Quid tandem ? si fraude, si casu
 29 Veiis incendium ortum sit, ventoque (ut
 30 fieri potest) diffusa flamma magnam partem
 31 urbis absumat ; Fidenas inde, aut Gabios,
 32 aliamve quam urbem quæsituri sumus, quo
 33 transmigramus ? Adeo nihil tenet solum
 34 patriæ, nec hæc terra, quam matrem adpel-
 35 lamus ; sed in superficie tignisque caritas
 36 nobis patriæ pendet ? Equidem, fatebor
 37 vobis, etsi minus injuriæ vestræ, quam
 38 meæ calamitatis, meminisse juvat, quum
 39 abessem, quotiescumque patria in mentem
 40 veniret, hæc omnia obcurrerant, colles,
 41 campique, & Tiberis, & adfuenta oculis
 42 regio, & hoc cælum, sub quo natus edu-
 43 catusque essem : quæ vos, Quirites, nunc
 44 moveant potius caritate sua, ut maneatis
 45 in sede vestra, quam postea, quum reli-
 46 queritis ea, macerent desiderio. Non sine
 47 causa Dii hominesque hunc urbi condendæ
 48 locum elegerunt, saluberrimos colles, flu-
 49 men obportunum, quo ex mediterraneis
 50 locis fruges devehantur, quo maritimi com-
 51 mæatus accipiantur : mare vicinum ad com-
 52 moditates, nec expositum nimia propin-
 53 quitate ad pericula classium externarum :

U. c. 385.
 a. C. 387.

U. c. 365.
a. C. 387.

,, regionum Italiae medium, ad incrementum
 ,, urbis natum unice locum. Argumento est
 ,, ipsa magnitudo tam novae urbis. Trecentis
 ,, annis sexagesimus quintus annus urbis,
 ,, Quirites, agitur: inter tot veterrimos populos
 ,, tandem bella geritis; quum interea,
 ,, ne singulas loquar urbes, non conjuncti cum
 ,, Aequis Volsci, tot tam valida oppida, non
 ,, universa Etruria, tantum terra marique
 ,, pollens, atque inter duo maria latitudinem
 ,, obtinens Italiae, bello vobis par est. Quod
 ,, quum ita sit, quae (malum) ratio est,
 ,, expertis alia experiri, quum jam, ut virtus
 ,, vestra transire alio possit, fortuna certe
 ,, loci hujus transferri non possit? Hic Capitolium
 ,, est, ubi quondam capite humano
 ,, invento responsum est, eo loco caput rerum
 ,, summamque imperii fore. Hic, quum augurato
 ,, liberaretur Capitolium, Juventas Terminusque
 ,, maximo gaudio patrum nostrorum moveri se non passi.
 ,, Hic Vestae ignes, hic ancilia caelo demissa,
 ,, hic omnes propitii manentibus vobis Dii.

LV. MOVISSE eos Camillus quum (p) alia oratione, tum ea, quae ad religiones pertinet.

(p) cum Gron. Crev.

nebat, maxime dicitur. Sed rem dubiam de- *U. c. 365.*
 crevit vox obportuna emissa (q); quod, *a. C. 387.*
 quum senatus post paullo de his rebus in
 curia Hostilia haberetur, cohortesque, ex
 præsiidiis revertentes, forte agmine forum
 transirent, centurio in comitio exclamavit:
 «Signifer, statue signum: hic manebimus
 »optime.» Qua voce audita, & senatus,
 «accipere se omen,» ex curia egressus,
 conclamavit, & plebs circumfusa adproba-
 vit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs *Instauratio urbis.*
 ædificari cœpta. Tegula publice præbita est:
 faxi materiæque cædendæ, unde quisque vel-
 let, jus factum: prædibus acceptis, eo anno
 ædificia perfecturos. Festinatio curam exe-
 mit vicos dirigendi, dum, omisso sui alieni-
 que discrimine, in vacuo ædificant. Ea est
 caussa, ut veteres cloacæ, primo per publi-
 cum ductæ, nunc privata passim subeant tecta;
 formaque urbis sit occupatæ magis, quam
 divisæ, similis.

(q) *obportune vox emissa Gron. Crev.*

EPITOME
LIBRI SEXTI LIVIANI

RES adversus Volscos & Æquos & Prænestinos prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, quum obstructos ære alieno liberaret, nexos exsolveret, crimine adfectati regni damnatus, de saxo Tarpeio dejectus est: in cujus notam senatusconsultum factum est, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius & L. Sextius tribuni plebis legem promulgarunt, ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex Patribus creabantur: eamque legem cum magna contentione, repugnantibus Patribus, quum iidem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt; & primus ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est & altera lex ne cui plus quingentis jugeribus agri liceret possidere.

LIBER VI

I.

QUÆ ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemvirisque ac tribunis consularibus gessere, foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res quum vetustate nimia obscuras, velut (a) quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quod parvæ (b) & raræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum; & quod, etiamsi quæ in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleræque interiire. Clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renatae urbis, gesta domi militiæque exponentur. Ceterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innisa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto, passi sunt. Comitia in insequentem

U. c. 385.
a. C. 387.

Rerum antiquarum
obscuritas.

(a) *veluti* Gron. Crev.

(b) *parvæ* del. Gron. Crev.

U. c. 365. annum tribunos habere, quorum in magistratu
a. C. 387. capta urbs esset, non placuit: res ad inter-
 regnum rediit. Quum civitas in opere ac
 labore assiduo reficiendæ urbis teneretur,
 interim Q. Fabio, simul primum magistratu
 abiit, ab C. Marcio tribuno plebis dicta dies
 est, quod legatus in Gallos, ad quos missus
 erat orator, contra jus gentium pugnasset:
 cui iudicio eum mors, adeo obportuna, ut
 voluntariam magna pars crederet, subtraxit.
 Interregnum initum. P. Cornelius Scipio

U. c. 366. interrex, & post eum M. Furius Ca-
a. C. 386. millus iterum. Is tribunos militum consulari
L. Valerio potestate creat, L. Valerium Publicolam (c)
II. &c. iterum, P. Virginium, P. Cornelium, A. Man-
Tr. Mil. lium, L. Æmilium, L. Postumium. Hi ex
 interregno quum extemplo magistratum inis-
 sent, nulla de re prius, quam de religioni-
 bus, senatum consulere. In primis fœdera
 ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ
 & quædam regiæ leges) conquiri, quæ
 comparerent, iusserunt: alia ex eis edita etiam
 in vulgus: quæ autem ad sacra pertinebant,
 a pontificibus maxime, ut religione obstric-
 tos haberent multitudinis animos, subpressa.

(c) *Poplicolam Gron. Crez.*

Tum de diebus religiosis agitari cœptum, *U. c. 386.*
 diemque ante diem xv. Kalendas Sextiles, *a. C. 386.*
 duplici clade insignem, (quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis sæde pugnatum) a posteriore clade Alliensis appellarunt, insignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie Idus Quinctiles non litasset Sulpicius tribunus militum, neque inventa pace Deum post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus divinis supersederi iustum: inde, ut postridie Kalendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum, putant.

II. NEC diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam gravi casu reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci, veteres hostes, ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Etruriæ principum ex omnibus populis conjunctionem de bello, ad fanum Voltumnæ factam, mercatores adferebant. Novus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque, qui, post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitiam (d)

(d) *amicitia* Gron, Crev.

D. c. 366.
a. C. 386.

Camillus
dictator
III.

Volscorum castra
capit Camillus.

populi Romani fuerant. Itaque quum tantū undique terrores circumstarent, adpareretque omnibus, non odio solum apud hostes, sed contemtu etiam inter socios nomen Romanum laborare; placuit eisdem auspiciis defendi rempublicam, quibus recuperata esset, dictatoremque dici M. Furium Camillum. Is dictator C. Servilium Aham magistrum Equitum dixit: iustitioque indicto, delectum juniorum habuit, ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua juratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque trifariam divisit. Partem unam in agro Veientē Etruriæ obposuit: alteram ante urbem castra locare iussit. Tribunus militum his A. Manlius, illis, qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius præpositus: tertiam partem ipse ad Volscos duxit, nec procul ab Lanuvio (ad Mæcium (e) is locus dicitur) castra obpugnare est adortus. Quibus, ab contemtu (quod prope omnem deletam a Gallis Romanam juventutem crederent) ad bellum profectis, tantum Camillus audirus imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus

(e.) *Marcium Gron, Crev,*

tepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis
 posset. Quod ubi animadvertit Camillus,
 ignem in objectam sepem conjici jussit : &
 forte erat vis magna venti versa in hostem.
 Itaque non aperuit solum incendio viam,
 sed, flammis in castra tendentibus, vapore
 etiam ac fumo crepituque viridis materiae
 flagrantis, ita consternavit hostes, ut minor
 moles superantibus vallum in castra Volscorum
 Romanis fuerit, quam transcendentibus
 sepem incendio absumtam fuerat. Fufis hosti-
 bus caesisque, quum castra inpetu cepisset
 dictator, praedam militi dedit, quo minus
 speratam, minime (f) largitore duce, eo
 militi gratiorem. Persecutus deinde fugientes,
 quum omnem Volscum agrum depopulatus
 esset, ad deditionem Volscos septuagesimo
 demum anno subegit. Victor ex Volscis in
 Aequos transit, & ipsos bellum molientes :
 exercitum eorum ad Bolas obpressit; nec
 castra modo, sed urbem etiam adgressus,
 inpetu primo cepit.

U. c. 366.
 a. C. 386.

Dedunt se
 Volsci.

III. QUUM in ea parte, in qua caput rei
 Romanae Camillus erat, ea fortuna esset ;
 aliam in partem terror ingens ingruerat.

(f) minime l. a minime Gron. Crev.

*T. c. 386.
a. C. 386.*

*Sutrium
a Tuscis
obsessum.*

Etruriâ prope omnis armata Sutrium, socios populi Romani, obsidebat : quorum legati, opem rebus adfectis orantes, quum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. Cujus spei moram quum pati fortuna obsessorum non potuisset, confecta-que paucitas oppidanorum, opere, vigiliis, vulneribus, quæ semper eosdem urgebant, per pactiorem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent; eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit. Cui quum se mœsta turba ad pedes provolvisset, principumque orationem, necessitate ultimâ expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exsiliî comites trahebantur, excepisset; parcere lamentis Sutrinis iussit: Etruscis se luctum lacrimasque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinisque ibi confidere, modico præsidio relicto, arma secum militem ferte jubet. Ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis invenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hostium tectis egeren-

rēntem. Iterum igitur eodem die Sutrium *V. c. 366.*
 capitur : victores Etrufci paffim trucidantur *a. C. 386.*
 ab novo hofte , neque fe conglobandi , coëun-
 dique in unum , aut arma capiendi datur
 fpatium. Quum pro fe quisque tenderent ad
 portas , fi qua forte fe in agros ejicere pof-
 fent , claufas (id enim primum dīctator im-
 peraverat) portas inveniunt. Inde alii arma
 capere , alii , quos forte armatos tumultus
 occupaverat , convocare fuos , ut prælium
 inirent : quod accenfum ab desperatione hof-
 tium fuiſſet ; ni præcones , per urbem dimiſſi ,
 poni arma , & parci inermi juſſiſſent , nec
 præter armatos quemquam violari. Tum etiam ,
 quibus animi in ſpe ultima obſtinati ad de-
 certandum fuerant , poſtquam data ſpes vitæ
 eſt , jactare paſſim arma , inermesque , quod
 tutius fortuna fecerat , ſe hoſti obferre. Magna
 multitudo in cuſtodias diviſa : oppidum ante
 noctem redditum Sutrinis inviolatum inte-
 grumque ab omni clade belli , quia non vi
 captum , ſed traditum per conditiones fuerat.

IV. CAMILLUS in urbem triumphans rediit , *Camillus triumphat.*
 trium ſimul bellorum victor. Longe plurimos
 captivos ex Etrufcis ante currum duxit.
 Quibus ſub hafta venundatis , tantum æris

U. c. 366.
a. C. 386.

redactum est, ut, pretio pro auro matronis perfoluto, eo, quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas, cum titulo nominis Camilli, ante Capitolium incensum, in Jovis cella constat ante pedes Junonis positas fuisse. Eo anno in civitatem accepti, qui Veientium Capenatiumque ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus adsignatus. Revocati quoque in urbem senatusconsulto a Veïis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis testis, Veios se contulerant. Et primo fremitus fuit adspernantium imperium: dies deinde præstituta capitalisque pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus universis singulos, metu suo quemque, obediens fecit. Et Roma quum frequentia crescere, tum tota simul exfurgere ædificiis; & republica inensas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipsis privatis (admonebat enim desiderium usus) festinantibus ad effectum operis: intraque annum nova urbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati T. Quinctius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, L. Julius Iulus,

U. c. 367.
a. C. 385.

T. Quinc-
tio & c.
Tr. Mil.

L. Aquilius (g) Corvus, L. Lucretius Tri-
 cipitinus, Ser. Sulpicius Rufus. Exercitum U. c. 367.
 a. C. 385.
 alterum in Æquos, non ad bellum, (victos
 namque se fatebantur) sed ab odio ad per-
 vastandos fines, ne quid ad nova consilia
 relinquerent virium, duxere; alterum in ag-
 rum Tarquinienfem. Ibi oppida Etruscorum
 Cortuosa & Contenebra vi capta dirutaque.
 Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. Inpro-
 viso adorti, primo clamore atque inpetu
 cepere: direptum oppidum atque incensum
 est. Contenebra paucos dies obpugnationem
 sustinuit; laborque continuus, non die non
 nocte remissus, subegit eos. Quum in sex
 partes divisus exercitus Romanus fenis horis
 in orbem succederet proelio, oppidanos eof-
 dem integro semper certamini paucitas fessos
 objiceret; cessere tandem, locusque inva-
 dendi urbem Romanis datus est. Publicari
 prædam tribunis placebat: sed imperium,
 quam consilium, segnius fuit. Dum cunctan-
 tur, jam militum præda erat; nec, nisi per
 invidiam, adimi poterat. Eodem anno, ne
 privatis tantum operibus cresceret urbs, Ca-
 pitolium quoque saxo quadrato substructum Capitolii
 substructio.

(g) Aquilius Gron. Crev.

U. c. 367. est : opus vel in hac magnificentia urbis
a. C. 385. conspiciendum.

Tribb. Pl.
molitiones

V. JAM & tribuni plebis , civitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrariis conabantur. Ostentabatur in spem Pomprinus ager , tum primum , post accisas a Camillo Volscorum res , possessionis haud ambiguae. Criminabantur , « multo » eum infestiorum agrum ab nobilitate esse , » quam a Volscis fuerit ; ab illis enim tantum , » quoad vires & arma habuerint , incurfiones eo factas : nobiles homines in possessionem agri publici grassari , nec , nisi antequam omnia præcipiant , divisus sit , locum cum ibi plebi fore. » Haud magno opere plebem moverant , & infrequentem in foro propter ædificandi curam , & eodem exhaustam in pensis , eoque agri in memorem , ad quem instruendum vires non essent. In civitate plena religionum , tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus , ut renovarentur auspicia , res ad interregnum rediit. Interreges deinceps M. Manlius Capitolinus , Ser. Sulpicius Camerinus , L. Valerius Potitus. Hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papirium , C.

U. c. 368.

a. C. 384.

L. Papirio

&c. Tr.

Mil.

Cornelium, C. Sergium, L. Æmilium iterum, *U. c. 368.*
 L. Menenium, L. Valerium Publicolam (h) *a. c. 384.*

tertium creat. Hi ex interregno magistratum
 occipere. Eo anno ædes Martis, Gallico
 bello vota, dedicata est a T. Quinctio duum-
 viro sacris faciundis. Tribus quatuor ex no-
 vis civibus additæ, Stellatina, Tromentina,
 Sabatina, Arnienfis (i) : eæque viginti quin-
 que tribuum numerum explevere.

VI. DE agro Pomptino ab L. Sicinio tri-
 buno plebis actum ad frequentiore[m] jam
 populum, mobilioremque ad cupiditatem agri,
 quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello
 mentio facta in senatu, majoris belli cura,
 quod Etruria in armis erat, dilata est. Res
 ad Camillum tribunum militum consulari
 potestate rediit. Collegæ additi quinque, Ser.
 Cornelius Maluginensis, Q. Servilius Fidenas
 sextum, L. Quinctius Cincinnatus, L. Hora-
 tius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni
 averfæ curæ hominum sunt a bello Etrusco;
 quod fugientium ex agro Pomptino agmen
 repente inlatum in urbem adtulit, Antiates
 in armis esse, Latinorumque populos juven-

U. c. 369.
a. c. 383.

*M. Furio
 Camillo
 V. &c.
 Tr. Mil.*

*Antiates
 in armis.*

(h) *Poplicolam Gron. Crev.*

(i) *Narniensis Gron. Crev.*

U. c. 369.
a. C. 383.

*Camillo
regimen
omnium
rerum col-
legæ per-
mittunt.*

tutem submisisse ad id bellum : eo abnuentes publicum fuisse consilium , quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare , ubi vellent. Desierant jam ulla contemni bella. Itaque senatus Diis agere gratias , quod Camillus in magistratu esset : dictatorem quippe dicendum eum fuisse , si privatus esset. Et collegæ fateri , « regimen » omnium rerum , ubi quid bellici terroris » ingruat , in viro uno esse : sibi que desti- » natum in animo esse , Camillo submittere » imperium ; nec quidquam de majestate sua » detractum credere , quod majestati ejus viri » concessissent. » Conlaudatis ab senatu tribunis , & ipse Camillus , confusus animo , gratias egit. « Ingens [inde ait] onus a po- » pulo Romano sibi , qui se dictatorem jam » quartum creasset , magnum a senatu talibus » de se judiciis ejus ordinis , maximum tam » honoratorum collegarum obsequio injungi. » Itaque si quid laboris vigiliarumque adjici » possit , certantem secum ipsum , admissurum , » ut tanto de se consensu civitatis opinionem , » quæ maxima sit , etiam constantem efficiat. » Quod ad bellum atque Antiates adtineat , » plus ibi minarum , quam periculi , esse. Se

» tamen , ut nihil timendi , sic nihil contem- *U. c. 369.*
 » nendi auctorem esse. Circumsederi urbem *a. C. 383.*
 » Romanam ab invidia & odio finitimorum :
 » itaque & ducibus pluribus & exercitibus
 » administrandam rempublicam esse. Te [in-
 » quit] » P. Valeri , socium imperii consiliique,
 » legiones mecum adversus Antiatem hostem
 » ducere placet : te , Q. Servili , altero exer-
 » citu instructo paratoque , in urbe castra
 » habere , intentum , sive Etruria se interim ,
 » ut nuper , sive nova hæc cura , Latini at-
 » que Hernici , moverint. Pro certo habeo ,
 » ita rem gesturum , ut patre , avo , teque
 » ipso ac sex tribunatibus dignum est. Ter-
 » tius exercitus ex caussariis senioribusque a
 » L. Quinctio scribatur , qui urbi mœnibus-
 » que præsidio sit. L. Horatius arma , tela ,
 » frumentum , quæque belli alia tempora
 » poscent , provideat. Te , Ser. Corneli , præ-
 » fidem hujus publici consilii , custodem reli-
 » gionum , comitorum , legum , rerum om-
 » nium urbanarum , collegæ facimus. » Cunctis
 in partes muneris sui benigne pollicentibus
 operam , Valerius , socius imperii lectus , ad-
 jecit , « M. Furium sibi pro dictatore , seque
 » ei pro magistro equitum futurum. Proinde,

U. c. 369. „ quam opinionem de unico imperatore, eam
 a. C. 383. „ spem de bello haberent. Se vero bene
 „ sperare, „ Patres „ & de bello, & de pace
 „ univérſaque republica, „ erecti gaudio,
 fremunt: „ nec dictatore umquam opus fore
 „ reipublicæ, ſi tales viros in magiſtratu ha-
 „ beat, tam concordibus junctos animis, pa-
 „ rere atque imperare juxta paratos, laudem-
 „ que conferentes potius in medium, quam
 „ ex communi ad ſe trahentes. „

VII. JUSTITIO indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum proſecti: quo non Volſcorum modo juventutem Antiatés ex nova ſubole lectam, ſed ingentem Latinorum Hernicorumque conciverant ex integerrimis diutina pace populis. Itaque novus hoſtis veteri adjunctus commovit animos militis Romani. Quod ubi aciem jam inſtruenti Camillo centuriones renunciaverunt, „ tur-
 „ batas militum mentes eſſe, ſegniter arma
 „ capta, cunctabundosque & reſiſtentes egreſ-
 „ ſos caſtris eſſe: quin voces quoque audi-
 „ tas, cum centenſis hoſtibus ſingulos pug-
 „ naturos, & ægre inermem tantam multitu-
 „ dinem, nedum armatam, ſuſtineri poſſe; „
 in equum inſilit, &, ante ſigna obverſus in

aciem, ordines interequitans, « Quæ tristi-
 » tia, milites, hæc, quæ insolita cunctatio
 » est? Hostem, an me, an vos ignoratis?
 » Hostis est quid aliud, quam perpetua ma-
 » teria virtutis gloriæque vestræ? Vos con-
 » tra, me duce, (ut Falerios Veiosque cap-
 » tos, & in capta patria Gallorum legio-
 » nes cæfas taceam) modo trigeminæ vic-
 » toriæ triplicem triumphum ex his ipsis
 » Volscis, & Æquis, & ex Etruria egistis.
 » An me, quod non dictator vobis, sed tri-
 » bunus, signum dedi, non agnoscitis ducem?
 » Neque ego maxima imperia in vos desi-
 » dero: & vos in me nihil, præter me ipsum,
 » intueri decet; neque enim dictatura mihi
 » umquam animos fecit, ut ne exilium qui-
 » dem ademit. Iidem igitur omnes sumus; &
 » quum eadem omnia in hoc bellum adfera-
 » mus, quæ in priora adtulimus, eundem
 » eventum belli expectemus. Simul concur-
 » reritis, quod quisque didicit ac consuevit,
 » faciet. Vos vincetis, illi fugient.»

VIII. DATO deinde signo, ex equo desilit,
 & proximum signiferum, manu adreptum,
 secum in hostem rapit, « infer, miles, » cla-
 mitans, « signum. » Quod ubi videre ipsum

*U. c. 369,
 a. C. 383.*

*Oratio
 Camilli ad
 milites,*

*Vincit
 Volscos,*

U. c. 369.
a. C. 383.

Camillum, jam ad munera corporis senecta invalidum, vadentem in hostes, procurrunnt pariter omnes, clamore sublato, « Sequere » imperatorem, » pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli jussu in hostium aciem ferunt; idque ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsus Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. Nec vis tantum militum movebat, excitata presentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata species. Ita, quocumque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. Maxime id evidens fuit, quum, in lævum cornu, prope jam pulsus, adrepto repente equo cum scuto pedestri, advectus, conspectu suo praelium restituit, ostentans vincentem ceteram aciem. Jam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga inpediebatur, & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat; quum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam, quam praelium, diremit. Signo deinde receptui dato, nox infecuta, quietis Romanis, perfecit bellum. Latini namque & Hernici,

relictis Volscis, domos profecti sunt, malis consiliis pares adepti eventus. Volsci, ubi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellaverant, relictis castris, mœnibus Satricum se includunt: quos primo Camillus vallo circumdare, & aggere atque operibus obpugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione inpediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quam ut in eo tam lentæ spei victoriam exspectaret, cohortatus milites, ne, tamquam Veios obpugnantes, in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse, ingenti militum alacritate mœnia undique adgressus, scalis oppidum cepit. Volsci abjectis armis sese dederunt.

U. c. 367.
a. C 383.

Satricum
capitur.

IX. CETERUM animus ducis rei majori, Antio, imminebat: id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed quia nisi magno adparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat; relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem ejus (credo, rem Antiatem diuturniorem manere, Diis cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio, auxilium adversus Etruscos petentes, veniunt, brevem occa-

U. c. 369.
a. C. 383.

*Bellum
cum
Etruscis
Sutrium
obsidentibus.*

fionem esse ferendi auxilii memorantes : eo vim Camilli ab Antio fortuna avertit. Namque quum ea loca obposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent; & illis occupandi ea, quum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut, omisso Antio, bellum Etruscum fusciperet. Legiones urbanæ, quibus Quinctius præfuerat, ei decernuntur. Quamquam expertum exercitum adfuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusavit : Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quinctius Horatiusque successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi jam captam ab Etruscis invenere; ex parte altera, interseptis itineribus, ægre oppidanos vim hostium ab se arcentes. Quum Romani auxilii adventus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosque, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. Itaque diviso exercitu, Camillus collegam, eam in partem circumductis copiis, quam hostes tenebant, moenia agredi jubet, non tanta spe scalis capi urbem

posse, quam ut, averfis eo hostibus, & U. c. 369
 oppidanis jam pugnando fessis laxaretur labor, a. C. 383.
 & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod quum simul utrimque factum esset, ancepsque terror Etruscos circumstaret, & mœnia summa vi obpugnari, & intra mœnia esse hostem viderent; porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. Magna cædes fugientium & in urbe & per agros est facta. Plures a Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere; nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto restitutoque focis, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum jam totum Etrusci habebant.

X. VIDEBATUR plus in ea urbe recipienda laboris fore, non in eo solum, quod tota hostium erat, sed etiam quod, parte Nepefinorum prodente civitatem, facta erat deditione. Mitti tamen ad principes eorum placuit, ut fecernerent se ab Etruscis, fidemque, quam implorassent ab Romanis, ipsi præstarent. Unde quum responsum adlatum esset, « nihil suæ potestatis esse, Etruscos mœnia » custodiasque portarum tenere; » primo

*Nepete
 recipitur.*

U. c. 369. populationibus agri terror est oppidanis ad-
a. C. 383. motus : deinde, postquam deditionis, quam
 societatis, fides sanctior erat, fascibus sar-
 mentorum ex agro conlatis, ductus ad mœ-
 nia exercitus, completisque fossis scalæ ad-
 motæ, & clamore primo inpetuque oppidum
 capitur. Nepefinis inde edictum, ut arma
 ponant; parci que jussum inermi. Etrusci pa-
 riter armati atque inermes cæsi. Nepefinorum
 quoque auctores deditionis securi percussæ :
 innoxia multitudini redditæ res, oppidum
 que cum præsidio relictum. Ita, duabus so-
 ciis urbibus ex hoste receptis, victorem exer-
 citum tribuni cum magna gloria Romam re-
 duxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicis-
 que res repetitæ, quæsitumque, cur per eos
 annos militem ex instituto non dedissent ?
 Responsum frequenti utriusque gentis con-
 cilio est, « Nec culpam in eo publicam, nec
 » consilium fuisse, quod suæ juventutis aliqui
 » apud Volscos militaverint. Eos tamen ipsos
 » pravi consilii pœnam habere, nec quemquam
 » ex his reducem esse. Militis autem non
 » dati causam, terrorem adfiduum a Volscis
 » fuisse, quam pestem adhærentem lateri suo
 » tot super alia aliis bellis exhaurire nequisse. »

*Ab Latinis
 Hernicis-
 que res re-
 petitæ.*

Quæ relata Patribus magis tempus, quam
causam, non visa belli habere.

XI. INSEQUENTI ANNO, A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papirio Curfore iterum, C. Sergio iterum tribunis consulari potestate, grave bellum foris, gravior domi seditio exorta: bellum a Volscis, adjuncta Latinorum atque Hernicorum defectione; seditio, unde minime timeri potuit, a patriciæ gentis viro & inclitæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animi, quum alios principes sperneret, uni invideret, eximio simul honoribus atque virtutibus, M. Furio, ægre ferebat, « solum » eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum jam eminere, ut iisdem » auspiciis creatos, non pro collegis, sed pro » ministris habeat; quum interim, si quis » vere æstimare velit, a M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi a se prius Capitolium atque » arx servata esset: & ille, inter aurum accipiendum & spem pacis solutis animis, Gallos adgressus sit: ipse armatos capientes » que arcem depulerit: illius gloriæ pars » virilis apud omnes milites sit, qui simul

U. c. 370.

a. C. 382.

A. Manlio

II. &c.

Tr. Mil.

*Bellum
Volscum.*

*M. Manlii
prave
molitiones*

U. c. 370.
a. C. 382.

» vicerint; suæ victoriæ neminem omnium
» mortalium socium esse. » His opinionibus
inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii ve-
hemens & inpotens, postquam inter Patres
non, quantum æquum censebat, excellere
suas opes animadvertit; primum omnium ex
Patribus popularis factus, cum plebeiis (k)
magistratibus consilia communicare; crimi-
nando Patres, adliciendo ad se plebem, jam
aura, non consilio ferri, famæque magnæ
malle, quam bonæ esse: &, non contentus
agrariis legibus, quæ materia semper tribu-
nis plebi seditionum fuisset, fidem moliri
cœpit: « Acriores quippe æris alieni stimu-
» los esse, qui non egestatem modo atque
» ignominiam minentur, sed nervo ac vinculis
» corpus liberum territent. » Et erat æris
alieni magna vis, re damnosissima etiam divi-
tibus, ædificando contracta. Bellum itaque
Volscum, grave per se, oneratum Latino-
rum atque Hernicorum defectione, in spe-
ciem causæ jactatum, ut major potestas
quæreretur. Sed nova consilia Manlii magis
compulere senatum ad dictatorem creandum.
Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equi-
tum dixit T. Quinctium Capitolinum.

*A. Corne-
lius Cossus
dictator.*

(k) *plebis Gron. Crev.*

XII.

XII. DICTATOR, etsi majorem dimicationem propositam domi, quam foris, cernebat; tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoque dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito, in agrum Pomptinum, quo a Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito, præter fatietatem, tot jam libris assidua bellorum Volscis gesta legentibus illud quoque subcurfurum, (quod mihi percententi propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit) unde toties victis Volscis & Æquis subfecerint milites. Quod quum ab antiquis tacitum prætermissumque sit; cujus tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile veri est, aut intervallis bellorum, sicut nunc in delectibus sit Romanis, alia atque alia subole juniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos, quamquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc, vix seminario exiguo militum relicto, servitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certe;

U. c. 370.
a. C. 382.

Unde
Volscis &
Æquis to-
ties victis
subfecerint
milites.

U. c. 370. (quod inter omnes auctores convenit) quam
a. C. 382. quam nuper Camilli ductu atque auspicio
 accisa res erant, Volscorum exercitus fuit :
 ad hoc Latini Hernicique accefferant, & Cir-
 ceiensium quidam, & coloni etiam a Velitris
 Romani. (1) Dictator, castris eo die positis,
 postero cum auspicio prodisset, hostiaque caesa
 pacem Deum adorasset, laetus ad milites, jam
 arma ad propositum pugnae signum, sicut
 edictum erat, luce prima capientes, processit :

*Dictatoris
 oratio
 ad
 milites.*

« Nostra victoria est, milites [inquit] si
 » quid Dii vatesque eorum in futurum vident.
 » Itaque, ut decet certae spei plenos, & cum
 » inparibus manus conferturos, pilis ante
 » pedes positis, gladiis tantum dextras arme-
 » mus : ne procurri quidem ab acie velim ;
 » sed obnisos vos stabili gradu inpetum hos-
 » tium excipere. Ubi illa vana injecerint mis-
 » filia, & effusi stantibus vobis se intulerint,
 » tum micent gladii, & veniat in mentem
 » unicuique, Deos esse, qui Romanum ad-
 » juvent ; Deos, qui secundis avibus in proe-
 » lium miserint. Tu, T. Quincti, equitem in-
 » tentus ad primum initium moti certaminis
 » teneas : ubi haerere jam aciem conlato pede

(1) *Velitris. Romanus Dictator Gron Crev.*

» videris, tum terrorem equestrem occupatis
 » alio pavore infer : in vectusque ordines
 » pugnantium dissipata. » Sic eques, sic pedes,
 ut præceperat, pugnant : nec dux legiones,
 nec fortuna fefellit ducem.

U. c. 370.
 a. C. 382.

XIII. MULTITUDO hostium, nulli rei,
 præterquam numero, freta, & oculis utram-
 que metiens aciem, temere proelium iniit,
 temere omisit; clamore tantum missilibusque
 telis & primo pugnae inpetu ferox, gladios
 & conlatum pedem & vultum hostis, ardore
 animi micantem, ferre non potuit. Impulsa
 frons prima, & trepidatio subsidiis inlata;
 & suum terrorem intulit eques : rupti inde
 multis locis ordines, motaque omnia, &
 fluctuanti similis acies erat. Deinde, post-
 quam, cadentibus primis, jam ad se quisque
 perventuram caedem cernebat, terga vertunt,
 Instare Romanus; &, donec armati confer-
 tique abibant, peditum labor in persequendo
 fuit : postquam jactari arma passum, fugaque
 per agros spargi aciem hostium animadversum
 est; tum equitum turmae emissæ, dato signo,
 ne, in singulorum morando caede, spatium ad
 evadendum interim multitudini darent : satis
 esse, missilibus ac terrore inpedire (m) cur-

Vidi
 Volsca

(m) *impediri* Gron. Crev.

*U. c. 370.
a. C. 582.*

sum, obequitandoque [agmen teneri, dum adsequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset. Fugæ sequendique non ante noctem finis fuit : capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit : nec hominum de plebe, ut credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuventutis inventi ; manifesta fides, publica ope Volscos hostes adjutos. Circeiensium quoque quidam cogniti, & coloni a Velitris : Romanque omnes missi percunctantibus primoribus Patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi, haud perplexe indicavere.

XIV. DICTATOR exercitum in stativis tenebat, minime dubius, bellum cum his populis Patres iussuros ; quum major domi exorta moles coëgit adiri Romam eum, glifcente in dies seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat ; non enim jam orationes modo M. (n) Manlii, sed facta, popularia in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centu-

*Manliana
seditio.*

(n) M. del. Gron. Crev.

rionem, nobilem militaribus factis, judicatum *U. c. 379.*
 pecuniæ quum duci vidisset, medio foro *a. c. 382.*
 cum caterva sua adcurrit, & manum iniecit:
 vociferatusque de superbia Patrum, ac cru-
 delitate sceneratorum, & miseris plebis,
 virtutibus ejus viri fortunæque, « Tum vero
 » ego [inquit] nequidquam hac dextera Ca-
 » pitolium arcemque servaverim, si civem
 » commilitonemque meum, tamquam Gallis
 » victoribus captum, in servitutem ac vin-
 » cula duci videam. » Inde rem creditori
 palam populo solvit, libraque & æræ libera-
 tum emittit, Deos atque homines obtestan-
 tem, « ut M. Manlio, liberatori suo, parenti
 » plebis Romanæ, gratiam referant. » Accep-
 tus extemplo in tumultuosam turbam, & ipse
 tumultum augebat, cicatrices acceptas Ve-
 ienti, Gallico, aliisque deinceps bellis osten-
 tans. « Se militantem, se restituentem ever-
 » fos penates, multiplici jam forte exsoluta,
 » mergentibus semper sortem usuris, obru-
 » tum scenore esse : videre lucem, forum,
 » civium ora, M. Manlii opera : omnia pa-
 » rentum beneficia ab illo se habere : illi
 » devovere corporis, vitæque ac sanguinis
 » quod superfit : quodcumque sibi cum patria,

U. c. 370. » penatibus publicis ac privatis juris fuerit,
a. C. 382. » id cum uno homine esse. » His vocibus
 instincta plebes quum jam unius hominis esset,
 addita alia commotioris ad omnia turbanda
 consilii res. Fundum in Veienti, caput patri-
 monii, subjecit præconi : « Ne quem ves-
 » trum [inquit] Quirites, donec quidquam
 » in re mea supererit, iudicatum addictumve
 » duci patiar. » Id vero ita accendit animos,
 ut per omne fas ac nefas secuturi vindicem
 libertatis viderentur. Ad hoc domi, concio-
 nantis in modum, sermones pleni criminum
 in Patres : inter quos, quum omisso discrimi-
 mine, vera an vana jaceret, « thesauros Gal-
 » lici auri occultari a patribus jecit : nec
 » jam possidendis publicis agris contentos
 » esse, nisi pecuniam quoque publicam aver-
 » tant. Ea res si palam fiat, exsolvi plebem
 » ære alieno posse. » Quæ ubi objecta spes
 est, enimvero indignum facinus videri, quum
 conferendum ad redimendam civitatem a Gal-
 lis aurum fuerit, tributo conlationem factam :
 idem aurum, ex hostibus captum, in pauco-
 rum prædam cessisse. Itaque exsequebantur
 quærendo, ubi tantæ rei furtum occultare-
 tur : differenteque, & tempore suo se indi-

caturum dicente, ceteris omissis, eo versæ *U. C. 370.*
 erant omnium curæ : adparebatque, nec *a. C. 382.*
 veri indicii gratiam mediam, nec falsi obfen-
 sionem fore.

XV. ITA suspensus rebus dictator, aditus *Dictator*
 ab exercitu, in urbem venit. Postero die *in urbem*
 senatu habito, quum, satis periclitatus vo- *aditus.*
 luntates hominum, discedere senatum ab se
 vetuisset; stipatus ea multitudine, sella in
 comitio posita, viatorem ad M. Manlium *Manlium*
 misit : qui, dictatoris jussu vocatus, quum *vocat.*
 signum suis dedisset, adesse certamen, agmine
 ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc
 plebs, suum quisque intuentes ducem, velut
 in acie constiterant. Tum dictator, silentio
 facto, « Utinam [inquit] mihi Patribusque
 » Romanis ita de ceteris rebus cum plebe
 » conveniat, quemadmodum, quod ad te
 » adinet eamque rem, quam de te sum
 » quæsiturus, conventurum satis confido.
 » Spem factam a te civitati video, fide in-
 » columi, ex thesauris Gallicis, quos primo-
 » res Patrum occultent, creditum solvi posse.
 » Cui ego rei tantum abest ut inpedimento
 » sim, ut contra te, M. Manli, adhorter,
 » liberes scœnore plebem Romanam; & istos,

U. c. 370.
a. C. 382.

» incubantes publicis thesauris, ex præda
 » clandestina evolvas. Quod nisi facis, sive
 » quod (o) & ipse in parte prædæ sis, sive
 » quia vanum indicium est, in vincula te
 » duci jubebo, nec diutius patiar, a te mul-
 » titudinem fallaci spe concitari. » Ad eam
 Manlius, « nec se fefellisse [ait] non adver-
 » sus Volscos toties hostes, quoties Patribus
 » expediat, nec adversus Latinos Hernicos-
 » que, quos falsis criminibus in arma agant,
 » sed adversus se ac plebem Romanam, dic-
 » tatorem creatum esse. Jam, omisso bello,
 » quod simulatum sit, in se inpetum fieri:
 » jam dictatorem profiteri patrocinium scene-
 » ratorum adversus plebem: jam sibi ex fa-
 » vore multitudinis crimen & perniciem
 » quæri. Obfendit [inquit] te, A. Corneli,
 » vosque, Patres conscripti, circumfusa turba
 » lateri meo? Quin eam diducitis a me sin-
 » guli vestris beneficiis, intercedendo, exi-
 » mendo de nervo cives vestros, prohibendo
 » judicatos addictosque duci, ex eo, quod
 » adfluit opibus vestris, sustinendo necessita-
 » tes aliorum? Sed quid ego vos, de vestro
 » inpendatis, hortor? Sortem aliam ferte,

(o) quod l, ut Gron. Crev.

v de capite deducite, quod usuris pernumera- *U. c. 370.*
 » tum est : jam nihilo mea turba, quam *a. C. 382.*
 » ullius, conspectior erit. At enim, quid ita
 » solus ego civium curam ago ? Nihilo magis,
 » quod respondeam, habeo, quam si quæras,
 » quid ita solus Capitolium arcemque serva-
 » verim. Et tum universis, quam potui, opem
 » tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad
 » thesauros Gallicos adinet, rem, suapte
 » natura facilem, difficilem interrogatio fa-
 » cit. Cur enim quæritis, quod scitis ? cur
 » quod in sinu vestro est, excuti jubetis
 » potius, quam ponatis, nisi aliqua fraus sub-
 » est ? Quo magis argui præstigias jubetis
 » vestras, eo plus vereor, ne abstuleritis ob-
 » servantibus etiam oculos. Itaque non ego,
 » vobis ut indicem prædas vestras, sed vos
 » id cogendi estis, ut in medium profe-
 » ratis. »

XVI. QUUM mittere ambages dictator ju-
 beret, & aut peragere verum indicium coge-
 ret, aut fateri facinus insimulati falso crimi-
 ne senatus, oblatæque vani furti invidiæ;
 negantem, arbitrio inimicorum se locutu-
 rum, in vincula duci jussit, Adreptus a via-
 tore, « Jupiter [inquit] optime maxime,

U. c. 370.
a. C. 382.

» Junoque Regina, ac Minerva, ceterique
 » Dii Deaque, qui Capitolium arcemque
 » incolitis, ficcine vestrum militem ac præ-
 » fidem finitis vexari ab inimicis? Hæc dex-
 » tera, qua Gallos fudi a delubris vestris,
 » jam in vinculis & catenis erit? » Nullius
 nec oculi nec aures indignitatem ferebant:
 sed invicta sibi quædam patientissima justii
 imperii civitas fecerat; nec adversus dicta-
 toriam vim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs,
 ad tollere oculos aut hiscere audebant. Con-
 jecto in carcerem Manlio, satis constat,
 magnam partem plebis vestem mutasse, mul-
 tos mortales capillum ac barbam promississe,
 obversatamque vestibulo carceris mœstam
 turbam. Dictator de Volscis triumphavit:
 invidiæque magis triumphus, quam gloriæ,
 fuit. Quippe domi, non militiæ, partum
 eum; actumque de cive, non de hoste,
 fremebant: unum defuisse tantum superbiæ,
 quod non M. Manlius ante currum sit duc-
 tus. Jamque haud procul seditione res erat:
 cujus leniendæ causâ, postulante nullo, lar-
 gitor voluntarius repente senatus factus,
 Satricum coloniam duo millia civium Ro-
 manorum deduci jussit: bina jugera & semis-

*Manlius
 in carce-
 rem con-
 jectus.*

ses agri adsignati. Quod quum & parvum, *U. c. 370.*
 & paucis datum, & mercedem esse prodendi *a. C. 382.*
 M. Manlii interpretarentur; remedio irrita-
 tur seditio. Et jam magis insignis & (p) for-
 dibus & facie reorum turba Manliana erat,
 amotusque post triumphum abdicatione dicta-
 turæ terror & linguam & animos liberave-
 rat hominum.

XVII. AUDIEBANTUR itaque propalam vo-
 ces exprobrantium multitudini, « quod de-
 » fensores suos semper in præcipitem locum
 » (q) favore tollat, deinde in ipso discrimi-
 » ne periculi destituat. Sic Sp. Cassium, in
 » agros plebem vocantem, sic Sp. Mælium,
 » ab ore civium famem suis impensis propul-
 » santem, obpressos; sic M. Manlium, mer-
 » sam & obrutam fœnore partem civitatis
 » in libertatem ac lucem extrahentem, pro-
 » ditum inimicis. Saginare plebem populares
 » suos, ut jugulentur. Hoccine patiendum
 » fuisse, si ad nutum dictatoris non respon-
 » derit (r) vir consularis? Fingerent menti-
 » tum ante, atque ideo non habuisse, quod

*Exprobra-
 tur multi-
 tudini,
 quod Man-
 lium desti-
 tuas.*

(p) & del. Gron. Crev.

(q) in præcipitem semper locum Gron. Crev.

(r) responderet Gron. Crev.

U. c. 370. » tum responderet : cui servo umquam mem-
a. C. 382. » dacii poenam vincula fuisse ? Non obversa,
 » tam esse memoriam noctis illius , quæ pe-
 » ne ultima atque æterna nomini Romano
 » fuerit ? non speciem agminis Gallorum ,
 » per Tarpeiam rupem scandentis ? non ipsius
 » M. Manlii , qualem eum armatum , plenum
 » fudoris ac sanguinis , ipso pene Jove erepto
 » ex hostium manibus , vidissent ? Selibrisne
 » farris gratiam fervatori patriæ relatam ? &
 » quem prope cœlestem , cognomine certe
 » Capitolino Jovi parem , fecerint , eum pati
 » vinctum in carcerè , in tenebris , obnoxiam
 » carnificis arbitrio ducere animam ? Adeo
 » in uno omnibus satis auxilii fuisse ; nullam
 » opem in tam multis uni esse ? » Jam ne nocte
 quidem turba ex eo loco dilabebatur , refrac-
 rurosque carcerem minabantur : quum remis-
 fo , id (s) quod erepturi erant , ex senatus-
 consulto Manlius vinculis liberatur : quo
 facto non seditio finita , sed dux seditioni
 datus est. Per eosdem dies Latinis & Herni-
 cis , simul colonis Circeiensibus & a Veli-
 tris , purgantibus se Volsci crimine belli , cap-
 tivosque repetentibus , ut suis legibus in eos

*Manlius
 vinculis
 liberatur.*

(s) remisso eo quod Gron. Crev.

animadverterent, tristia responsa reddita; tristiora colonis, quod cives Romani patriæ obpugnandæ nefanda consilia iniissent (t). Non negatum itaque tantum de captivis; sed, in quo ab fociis tamen temperaverant, denunciatum senatus verbis, facefferent propere ex urbe, ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis jus, externo, non civi, comparatum, tegeret.

XVIII. RECRUDESCENTE Manliana seditione, sub exitu anni comitia habita, creatique tribuni militum consulari potestate ex Patribus Ser. Cornelius Maluginensis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus (u), Ser. Sulpicius Rufus iterum, C. Papius Crassus, T. Quinctius Cincinnatus secundum. Cujus principio anni & Patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non avocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi; Patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur, quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset, in propinquum certamen aderat

U. c. 371.

a. C. 381.

Ser. Cornelio III.

& c. Tr.

Mil.

(t) *iniissent Gron. Crev.*

(u) *Camillus quintum Gron. Crev.*

*U. c. 371.
a. C. 381.*

& Manlius (x). Advocata domum plebe,
cum principibus novandarum rerum interdicta
noctuque consilia agitatur, plenior aliquanto
animorum irarumque, quam antea fuerat.
Iram accenderat ignominia recens in animo
ad contumeliam inexperto : spiritus dabatur,
quod nec ausus esset idem in se dictator,
quod in Sp. Maelio Cincinnatus Quinctius
fecisset ; & vinculorum suorum invidiam non
dictator modo abdicando dictaturam fugisset,
sed ne senatus quidem sustinere potuisset.
His simul inflatus exacerbatumque jam per
se accensos incitabat plebis animos : « Quo-
» usque tandem ignorabitis vires vestras, quas
» natura ne belluas quidem ignorare voluit ?
» numerate saltem, quot ipsi sitis, quot ad-
» versarios habeatis. Si singuli singulos ad-
» gressuri essetis, tamen acrius crederem vos
» pro libertate, quam illos pro dominatione,
» certaturos. Quot enim clientes circa singu-
» los fuistis patronos, tot nunc adversus
» unum hostem eritis. Ostendite modo bel-
» lum; pacem habebitis. Videant vos paratos
» ad vim; jus ipsi remittent. Audendum est

*Oratio
seditiosa
Manlii
ad
plebem.*

(x) *esset; jam in prop. certamen aderat : &
Manlius advocata Gron. Crev.*

» aliquid universis, aut omnia singulis pa- *U. c. 371.*
 » tienda. Quousque me circumspicietis? *a. C. 381.*
 » Ego quidem nulli vestrum deero : ne for-
 » tuna mea desit, videte. Ipse vindex vester,
 » ubi visum inimicis est, nullus repente
 » fui : & vidistis in vincula duci universi
 » eum, qui a singulis vobis vincula depule-
 » ram. Quid sperem, si plus in me audeant
 » inimici ? an exitum Cassi Mæliique expec-
 » tem ? Bene facitis, quod abominamini :
 » Dii prohibebunt hæc : sed nunquam prop-
 » ter me de cælo descendent. Vobis dent
 » mentem, oportet, ut prohibeatis : sicut
 » mihi dederunt armato togatoque, ut vos
 » a barbaris hostibus, a superbis defenderem
 » civibus. Tam parvus animus tanti populi
 » est, ut semper vobis auxilium adversus
 » inimicos satis sit ? nec ullum, nisi quate-
 » nus imperari vobis sinatis, certamen ad-
 » versus Patres noritis ? Nec hoc natura infi-
 » tum vobis est, sed usque possidemini. Cur
 » enim adversus externos tantum animorum
 » geritis, ut imperare illis æquum censeatis ?
 » Quia consuevistis cum eis pro imperio
 » certare ; adversus hos tentare magis, quam
 » tueri, libertatem. Tamen qualescumque

L. c. 371. » duces habuistis, qualescumque ipsi fuistis;
a. C. 381. » omnia adhuc, quantacumque petistis, obti-
 » nuistis seu vi, seu fortuna vestra. Tempus
 » est, etiam (*y*) majora conari. Experimini
 » modo & vestram felicitatem, & me (ut
 » spero) feliciter expertum. Minore nego-
 » tio, qui imperet Patribus, inponetis; quan-
 » qui resisterent imperantibus, inposuistis.
 » Solo æquandæ sunt dictaturæ consulatusque,
 » ut caput ad tollere Romana plebes possit.
 » Proinde adeste, prohibete jus de pecuniis
 » dici. Ego me patronum profiteor plebis,
 » quod mihi cura mea & fides nomen induit.
 » Vos si quo insigni magis imperii honorisve
 » nomine vestrum adpellabitis ducem, eo
 » utemini potentiore ad obtinenda ea, quæ
 » vultis. » Inde de regno agendi ortum ini-
 » tium dicitur; sed nec cum quibus, nec
 » quem ad finem consilia pervenerint, sat
 » planum traditur.

*Senatus
 de
 coercendo
 Manlio
 agitatur.*

XIX. AT in parte altera senatus de seces-
 sione, in domum privatam, plebis, forte
 etiam in arce positam, & imminenti mole
 libertati, agitatur. Magna pars vociferantur,
 « Servilio Ahala opus esse, qui non in vin-
 » cula duci jubendo iritet publicum hostem,
 (*y*) jam Gron. Crev. » sed

» sed unius jactura civis finiat intestinum *U. c. 371.*
 » bellum. » Decurritur ad leniorem verbis *a. C. 381.*
 sententiam, vim tamen eandem habentem ,
 « Ut videant magistratus, ne quid ex pernicio-
 » sis consiliis M. Manlii respublica detrimenti
 » capiat. » Tum tribuni consulari potestate ,
 tribunique plebi (z) (nam &, quia eundem
 & suæ potestatis, quem libertatis omnium,
 finem cernebant, Patrum auctoritati se dedi-
 derant) hi tum omnes, quid opus factio sit,
 consultant. Quum præter vim & cædem ni-
 hil cuiquam obcurreret, eam autem ingentis
 dimicationis fore adpareret; tum M. Mænius
 & Q. Publilius tribuni plebis, « Quid Patrum
 » & plebis certamen facimus, quod civitatis
 » esse adversus unum pestiferum civem debet?
 » Quid cum plebe adgredimur eum, quem
 » per ipsam plebem tutius adgredi est, ut
 » suis ipse oneratus viribus ruat? Diem di-
 » cere ei nobis in animo est. Nihil minus
 » populare quam regnum est. Simul multitu-
 » do illa non secum certari viderint, & ex
 » advocatis iudices facti erunt, & accusato-
 » res de plebe, patricium reum intuebuntur,

(z) plebei Crev.

V. c. 371.
a. C. 381.

» & regni crimen in medio; nulli magis, quam
» libertati, favebunt, suæ.

*Manlio
dies
dicitur
a Tr. Pl.*

XX. ADPROBANTIBUS cunctis, diem Manlio dicunt. Quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam fordidatum reum viderunt, nec cum eo non modo Patrum quemquam, sed ne cognatos quidem aut adfines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Ap. Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum Claudiamque omnem gentem forditam fuisse. Consensu obprimi popularem virum, quod primus a Patribus ad plebem defecisset. Quum dies venit, quæ, præter coetus multitudinis feditiosasque voces, & largitionem, & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen ab accusatoribus objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio: nec dubito haud parva fuisse, quum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco, fuerit. Illud notandum videtur, ut sciant homines, quæ & quanta decora foeda cupiditas regni non ingrata solum, sed invisa etiam, reddiderit. Homines prope quadringentos produ-

xiffe dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. Ad hæc, decora quoque belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda; spolia hostium cætorum ad triginta, dona imperatorum ad quadraginta: in quibus insignes duas murales coronas, civicas octo. Ad hæc servatos ex hostibus cives produxisse; inter quos C. Servilium magistrum equitum absentem nominatum. Et quum ea quoque, quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memorasset, nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis; & identidem, Capitolium spectans, Jovem Deosque alios devocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, ut, quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos universosque, ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad Deos immortales versi, de se judicarent. In Campo Martio quum centuriatim populus citaretur, & reus, ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad Deos preces aver-

U. 2. 371.
a. C. 381.

V. c. 371.
a. C. 381.

*Danna-
tur.*

tiffet; adparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberassent ab tanti memoria decoris, numquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. Ita prodicta die, in Poetelinum Iucum extra portam Nomentanam (a), unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. Ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumque etiam iudicibus, factum. Sunt qui per duumviros, qui de perduellione anquirent, creatos, auctores sint damnatum. Tribuni de faxo Tarpeio deiecerunt: locusque idem in uno homine & eximiae gloriae monumentum & poenae ultimæ fuit. Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una; quod, quum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret: gentilicia altera; quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis. Populum brevi, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem virtutes, desiderium

(a) *Flumentanam Gron. Crev.*

ejus tenuit. Pestilentia etiam brevi consecuta, nullis obcurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta: violatum Capitolium esse sanguine fervatoris: nec Diis cordi fuisse poenam ejus oblatam prope oculis suis, a quo sua templa erepta e manibus hostium essent.

XXI. PESTILENTIAM inopia frugum, & vulgatam utriusque mali famam anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum, A. Manlio tertium, Ser. Sulpicio tertium, L. Lucretio, L. Æmilio tertium, M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes novi, præter Volscos velut forte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosque & Velitras colonias jamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuvini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id Patres rati contemptu accidere, quod Veliternis civibus suis tamdiu impunita defectio esset, decreverunt, ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo: ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinqueviros Pomptino agro dividendo, & triumviros Nepete coloniæ deducendæ crea-

U. c. 372.
a. C. 380.

L. Valerio
IV. &c.
Tr. Mil.

Novi hostes
Lanuvini.

U. c. 372.
a. C. 380.

verunt. Tum, ut bellum juberent, latum ad populum est : & nequidquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum jussurunt. Adparatum eo anno bellum est : exercitus propter pestilentiam non educus. Ea que cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum ; & magna hominum pars eo, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat : ni privato (ut fit) periculo publicum implicatum esset, auctoresque defectionis ab Romanis, metu ne, soli crimini subiecti, piacula iræ Romanorum dederentur, avertissent colonias a consiliis pacis. Neque in senatu solum per seos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. Hæc nova injuria exturbavit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno primum fama exorta : arguentibusque eos Tusculanis, & Gabinis, & Lavicanis, quorum in fines incursum erat, ita placide ab senatu responsum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, adpareret.

U. c. 373.
a. C. 370.

Sp. & L.
Papirii
&c. Tr.
Mil.

XXII. INSEQUENTI anno Sp. & L. Papirii, novi tribuni militum consulari potestate, Velitras legiones duxere ; quatuor collegis

Ser. Cornelio Maluginense quartum, Q. Servilio, Ser. Sulpicio, L. Æmilio quartum, tribunis ad præsidium urbis, & si qui ex Etruria novi motus nunciarentur, (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras adversus majora pene auxilia Prænestinorum, quam ipsam colonorum multitudinem, secundo prælio pugnatum est; ita ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi obpugnatione tribuni abstinere; quia & anceps erat, nec in perniciem coloniarum pugandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ nunciis, acriores in Prænestinum, quam in Veliternum hostem, missæ. Itaque ex senatusconsulto populique jussu bellum Prænestinis indictum: qui, conjuncti Volscis, anno insequente Sarricum, coloniam populi Romani pertinaciter a colonis defensam, vi expugnarunt, cædeque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre passi Romani, M. Furium Camillum septimum tribunum militum creavere. Additi collegæ A. & L. Postumii Regillenses, ac L. Furius, cum L. Lucretio & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem

U. c. 373.
a. C. 379.

Veliterni
victi.

Prænesti-
nis bellum
indictum.

U. c. 374.
a. C. 378.

M. Furio
Camillo
VII. &c.
Tr. Mil.
Bellum
Volscum.

U. e. 374.
a. C. 378.

decretum. Adjutor ex tribunis forte L. Furius datur; non tam e republica, quam ut collegæ materia ad omnem laudem esset; & publice, quod rem temeritate ejus prolapsam restituit; & privatim, quod ex errore gratiam potius ejus sibi, quam suam gloriam, periiit. Exactæ jam ætatis Camillus erat, comitiisque jurare parato in verba excusandæ valetudini solita consensus populi restiterat: sed vegetum ingenium in vivido pectore vigeat, virebatque integris sensibus, & civiles jam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posterum (b) diem, ad Satricum profectus. Ibi eum expugnatores colonæ haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, obperiebantur. Postquam adpropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi, quin periculum summæ rerum facerent: ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unci, quibus solis confiderent, profuturas esse.

(b) *posteram Gron.*

XXIII. IDEM ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius viri consilium atque imperium, morabatur: qui occasionem juvandarum ratione virium trahendo bello quærebat. Eo magis hostis instare; nec jam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo prope hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles; multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox quum ætate & ingenio, tum multitudinis, ex incertissimo fumentis animos, spe inflatus. Hic per se jam milites incitados insuper instigabat elevando, qua una poterat, ætate auctoritatem collegæ: « Juvenibus » bella data [dictitans] & cum corporibus « vigere & deflorescere animos. Cunctatorem » ex acerrimo bellatore factum; &, qui ad » veniens castra urbesque primo inpetu rapere sit solitus, eum residem intra vallum » tempus terere: quid accessurum suis, » decessurumve hostium viribus sperantem? » quam occasionem, quod tempus, quem infidiis instruendis locum? Frigere ac tor-

*U. c. 374.
a. C. 378.*

*L. Furii
temeritas.*

U. c. 374.
a. C. 378.

» pere fenis confilia. Sed Camillo quum (c)
» vitæ fatis, tum gloriæ effe. Quid adtinere,
» cum mortali corpore uno, civitatis, quam
» immortalem effe deceat, pati confenfescere
» vires? » His fermonibus tota in fe aver-
» terat castra: &, quum omnibus locis pos-
» ceretur pugna, « Sustinere [inquit] M. Furi,
» non possumus inpetum militum: (d)
» & hostis, cujus animos cunctando au-
» ximus, jam minime toleranda superbia
» insultat. Cede unus omnibus, & patere te
» vinci consilio, ut maturius bello vincas.»
Camilli moderatio. Ad ea Camillus: « Quæ bella suo unius
» auspicio gesta ad eam diem essent, negare
» in eis neque se, neque populum Romanum,
» aut consilii sui, aut fortunæ pœnituisse:
» nunc scire, se collegam habere jure impe-
» rioque parem, vigore ætatis præstantem.
» Itaque se, quod ad exercitum adtineat, re-
» gere consueffe, non regi: collegæ impe-
» rium se non posse inpedire. Diis bene ju-
» vantibus ageret, quod e republica duceret.
» Ætati suæ se veniam etiam petere, ne in
» prima acie esset: quæ fenis munia in bello

(c) *tum Gron. Crev.*

(d) *militum impetum Gron. Crev.*

» sint, iis se non defuturum. Id a Diis in-
 » mortalibus precari, ne qui casus suum con-
 » filium laudabile efficiat. » Nec ab hominibus
 salutaris sententia, nec a (e) Diis tam
 piæ preces auditæ sunt. Primam aciem auctor
 pugnae instruit, subsidia Camillus firmat, vali-
 damque stationem pro castris obponit. Ipse
 edito loco spectator intentus in eventu alieni
 consilii consistit.

XXIV. SIMUL primo concursu concrepuere
 arma, hostis dolo, non metu, pedem retu-
 lit. Lenis ab tergo clivus erat inter aciem &
 castra: & quod multitudo suppeditabat, ali-
 quot validas cohortes in castris armatas in-
 structasque reliquerant, quæ inter commis-
 sum jam certamen, ubi vallo adpropinquasset
 hostis, erumperent. Romanus, cedentem hos-
 tem effuse sequendo in locum iniquum per-
 tractus, obportunus huic eruptioni fuit. Ver-
 sus itaque in victorem terror, & novo hoste,
 & supina valle Romanam inclinavit aciem.
 Instant Volsci recentes, qui e castris inpe-
 rum fecerant: integrant & illi pugnam, qui
 simulata cesserant fuga. Jam non recipiebat
 Romanus miles; sed, inmemor recentis fe-

U. c. 374.

a. C. 378.

*Pugna
 cum
 Volscis.*

*Primo
 Romanis
 inprospera*

U. c. 374. rociæ veterisque decoris, terga passim dabat,
a. C. 373. atque effuso cursu castra repetebat : quum
 Camillus, subjectus a circumstantibus in
 equum, & raptim subsidiis obpositis, «Hæc
 » est [inquit] milites, pugna, quam popos-
 » cistis? Quis homo, quis Deus est, quem
 » accusare possitis? Vestra illa temeritas,
 » vestra ignavia hæc est. Secuti alium ducem,
 » sequimini nunc Camillum, &, quod ductu
 » meo soletis, vincite. Quid vallum & castra
 » spectatis? neminem vestrum illa, nisi victo-
 » rem, receptura sunt.» Pudor primo tenuit
 effusos : inde, ut circumagi signa, obverti-
 que aciem viderunt in hostem, & dux, præ-
 terquam quod tot insignis triumphis, etiam
 ætate venerabilis, inter prima signa, ubi
 plurimus labor periculumque erat, se obfe-
 rebat : increpare singuli se quisque & alios,
 & adhortatio in vicem totam alacri clamore
 pervasit aciem. Neque alter tribunus rei de-
 fuit : sed, missus a collega restituente pedi-
 tum aciem ad equites, non castigando, ad
 quam rem leviolem auctorem eum culpæ
 societas fecerat, sed, ab imperio totus ad
 preces versus, orare singulos universosque,
 « ut se, reum fortunæ ejus diei, crimine

» eximerent. Abnuente ac prohibente collega, *U. c. 374.*
 » temeritatis me omnium potius socium, quam *a. C. 378.*
 » unius prudentiæ, dedi. Camillus in utraque
 » vestra fortuna suam gloriam videt : ego,
 » ni restituitur pugna, (quod miserrimum est)
 » fortunam cum omnibus, infamiam solus
 » sentiam.» Optimum visum est, in fluctuan-
 tem aciem tradi equos, & pedestri invadere
 hostem. Eunt insignes armis animisque, qua
 premi parte maxime peditum copias vident,
 Nihil, neque apud duces, neque apud mili-
 tes, remittitur a summo certamine animi.
 Sensit ergo eventus virtutis enisæ opem : &
 Volsci, qua modo simulato metu cesserant,
 ea in veram fugam effusi, magna pars & in
 ipso certamine, & post in fuga cæsi : ceteri
 in castris, quæ capta eodem inpetu sunt,
 plures tamen capti, quam occisi.

*Vidi
 Volsci.*

XXV. UBI in recensendis captivis quum
 Tusculani aliquot noscitantur, secreti ab
 aliis ad tribunos adducuntur, percunctanti-
 busque fassi, publico consilio se militasse.
 Cujus tam vicini belli metu Camillus motus,
 «extemplo se Romam captivos ducturum
 » [ait] ne Patres ignari sint, Tusculanos ab
 » societate descisse : castris exercituique in-

*U. c. 374.
a. C. 378.*

» terim, si videatur, præsit collega. » Docu-
mento unus dies fuerat, ne sua consilia me-
lioribus præferret. Nec tamen aut ipsi, aut
in exercitu cuiquam satis placato animo Ca-
millus laturus culpam ejus videbatur, qua
data in tam præcipitem casum respublica
esset; & quum (f) in exercitu, tum Romæ
constans omnium fama erat, quum varia for-
tuna in Volscis gesta res esset, adversæ pug-
næ fugæque in L. Furio culpam, secundæ
decus omne penes M. Furium esse. Intro-
ductis in senatum captivis, quum bello perfe-
quendos Tusculanos Patres censuissent, Ca-
milloque id bellum mandassent; adiutorem
sibi ad eam rem unum petit: permissoque,
ut ex collegis optaret, quem vellet, contra
spem omnium L. Furium optavit. Qua mode-
ratione animi quum collegæ levavit infamiam,
tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit
cum Tusculanis bellum: pace constanti vim
Romanam arcuerunt, quam armis non pote-
rant. Intransibus fines Romanis, non demi-
gratum ex propinquis itineris (g) locis, non
cultus agrorum intermissus: patentibus portis

*Bellum
Tusculanis
indictum.*

*A Tuscu-
lanis pace
constanti
propulsa-
tum.*

(f) *tum* Cron. Crev.

(g) *itineri* Gron. Crev.

urbis, togati obviam frequentes imperatoribus processere : commeatus exercitui commiter in castra ex urbe & ex agris devehitur. U. c. 379.
a. C. 378.
Camillus, castris ante portas positis, eademne forma pacis, quæ in agris, ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis propofita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus, ac repletas semitas, inter vulgus aliud, puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, qua quemque suorum usuum caussæ ferrent, nihil usquam, non pavidis modo, sed ne mirantibus quidem simile, circumspiciebat omnia, inquirens oculis, ubinam bellum fuisset : adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatae ad tempus vestigium ullum erat; sed ita omnia constanti (h) tranquilla pace, ut eo vix fama belli perlata videri posset.

XXVI. VICTUS igitur patientia hostium, senatum eorum vocari iussit. « Soli adhuc » [inquit] Tusculani, vera arma verasque » vires, quibus ab ira Romanorum vestra » tutaremini, invenistis. Ite Romam ad sena-

(h) *constante* Gron. Crev.

U. c. 374. » tum : æstimabunt Patres , utrum plus
 a. C. 378. » ante poenæ , an nunc veniæ meriti sitis.
 » Non præcipiam gratiam publici beneficii.
 » Deprecandi potestatem a me habueritis :
 » precibus eventum vestris senatus , quem
 » videbitur , dabit , » Postquam Romam Tusculani venerunt , senatusque paullo ante fidelium sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus , moti extemplo Patres , vocari eos jam tum hospitaliter magis , quam hostiliter , iussere. Dictator Tusculanus ita verba fecit : « Quibus bellum indixistis , intulistis-
 » que , Patres conscripti , sicut nunc videtis
 » nos stantes in vestibulo curiæ vestræ , ita
 » armati paratique obviam imperatoribus legionibusque vestris processimus. Hic noster ,
 » hic plebis nostræ habitus fuit , eritque semper , nisi si quando a vobis , proque vobis ,
 » arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris & exercitibus , quod oculis
 » magis , quam auribus , crediderunt ; & , ubi
 » nihil hostile erat , ne ipsi quidem fecerunt.
 » Pacem , quam nos præstitimus , eam a vobis petimus : bellum eo , sicubi est , avertatis , precamur. In nos quid arma polleant
 » vestra , si patiendo experiundum est , in-
 » mes

» mes experiemur. Hæc mens nostra est; Dii *U. c. 374.*
 » immortales faciant (i), tam felix, quam *a. C. 378.*
 » pia. Quod ad crimina adtinet, quibus moti
 » bellum indixistis: etsi revicta rebus, verbis
 » confutare nihil adtinet; tamen, etiamsi
 » vera sint, vel fateri nobis ea, quum tam
 » evidenter pœnituerit, tutum censemus.
 » Peccetur in vos, dum digni sitis, quibus
 » ita satisfiat. » Tantum fere verborum ab
 Tusculanis factum. Pacem in præsentia, nec
 ita multo post civitatem etiam, inpetraverunt:
 ab Tusculo legiones reductæ.

XXVII. CAMILLUS consilio & virtute in
 Volsco bello, felicitate in Tusculana expe-
 ditione, utrobique singulari adversus colle-
 gam patientia & moderatione insignis, ma-
 gistratu abiit; creatis tribunis militaribus in
 insequentem annum, L. & P. Valeriis, Lu-
 cio quintum, Publio tertium, & C. Sergio
 tertium, L. Menenio secundum, Sp. Papirio,
 Ser. Cornelio Maluginense. Censoribus quo-
 que eguit annus, maxime propter incertam
 famam æris alieni; adgravantibus summam
 etiam invidiæ ejus tribunis plebis, quum
 ab iis elevaretur, quibus fide magis, quam
 (i) facient Gron.

U. c. 375.
a. C. 377.

L. & P.
Valeriis
& C. Tr.
Mil.

Maximum
as
alienum
Romæ.

D. e. 375.
a. C. 377.

fortuna, debentium laborare creditum videri expediebat. Creati censores C. Sulpicius Camerinus, Sp. Postumius Regillensis: cœptaque jam res morte Postumii, quia collegam subfici censori religio erat, interpellata est. Igitur quum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alii, vitio creati, non gefferunt magistratum. Tertios creari (velut Diis non accipientibus in eum annum censuram) religiosum fuit. Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. « Fugere senatum » testes, tabulas publicas, census cujusque, » quia nolint conspici summam æris alieni, » quæ indicatura sit, demersam partem a » parte civitatis: quum interim obæratam plebem objectari aliis atque aliis hostibus. Passim jam sine ullo discrimine bella quæri. » Ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, » inde Tusculum legiones ductas. Latinis, Heronicis, Prænestinis jam intentari arma, civium magis quam hostium odio; ut in armis » terant plebem, nec respirare in urbe, aut » per otium libertatis meminisse sinant, aut » consistere in concione, ubi aliquando audiant vocem tribuniciam, de levando fœnore & sine aliarum injuriarum agentem.

*Tribb. Pl.
seditiosa
oratio.*

» Quod si sit animus plebi memor patrum
 » libertatis, se nec addici quemquam civem
 » Romanum ob creditam pecuniam passu-
 » ros, neque delectum haberi; donec,
 » inspecto aere alieno, initaque ratione mi-
 » nuendi ejus, sciat unusquisque, quid sui,
 » quid alieni sit: superfit sibi liberum corpus,
 » an id quoque nervo debeatur.» Merces
 seditionis proposita confestim seditionem ex-
 citavit: nam & addicebantur multi, & ad
 Prænestini famam belli novas legiones scri-
 bendas Patres censuerant; quæ utraque simul
 auxilio tribunicio & consensu plebis inpe-
 di cœpta. Nam neque duci addictos tribuni
 sinebant, neque juniores nomina dabant.
 Quum Patribus minor præsens cura creditæ
 pecuniæ juris exsequendi, quam delectus,
 esset; quippe jam a Præneste profectos hos-
 tes (k) in agro Gabino (l) confedisse nun-
 ciabatur; interim tribunos plebis fama ea
 ipsa inritaverat magis ad susceptum certamen,
 quam deterruerat: neque aliud ad seditionem
 extinguendam in urbe, quam prope inlatum
 mœnibus ipsis bellum, valuit.

(k) *profectus hostis* Crev.

(l) *Sabino* Gron. Crev.

*Bellum
 Prænesti-
 num.*

U. c. 375.
a. C. 377.

XXVIII. NAM quum esset Prænestinis nunciatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse, Patres ac plebem in semetipfos versos : occasionem rati duces eorum, raptim agmine acto, pervastatis protinus agris, ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. Conclamatum « ad arma, » concursumque in muros atque portus est : tandemque, ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quinctium Cincinnatum creavere. Is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est, (tantus ejus magistratus terror erat) simul hostes a mœnibus recessere, & juniores Romani ad edictum sine retractatione (m) convenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita : inde agrum late populantes, « fatalem se urbi Romanæ » locum cepisse, » inter se jaçtabant : « similem pavorem inde ac fugam fore, ac bello » Gallico fuerit. Etenim, si diem, contactum » religione, insignemque nomine ejus loci, » timeant Romani, quanto magis Allienfi die » Alliam ipsam, monumentum tantæ cladis,

T. Quinctius dictator.

(m) *retractatione* Gron. Grev.

» reformidaturos ? Species profecto his ibi *U. c. 375.*
 » truces Gallorum sonumque vocis in oculis *a. C. 377.*
 » atque in auribus fore.» Has inanium re-
 rum inanes ipsas volventes cogitationes,
 fortunæ loci delegaverant spes suas. Romani
 contra, « Ubicumque esset Latinus hostis,
 » satis scire, eum esse, quem, ad Regillum
 » lacum devictum, centum annorum pace
 » obnoxia tenuerint. Locum, insignem me-
 » moria cladis, inritaturum se potius ad delen-
 » dam memoriam dedecoris, quam ut timo-
 » rem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ
 » suæ. Quin ipsi sibi (n) Galli si obferan-
 » tur illo loco, se ita pugnatos, ut Ro-
 » mæ pugnauerint in repetenda patria, ut
 » postero die ad Gabios, tunc, quum effece-
 » rint, ne quis hostis, qui mœnia Romana
 » intrasset, nuncium secundæ adversæque
 » fortunæ domum perferret.»

XXIX. His utrimque animis ad Alliam
 ventum est. Dictator Romanus, postquam
 in conspectu hostes erant instructi intentique,
 « Videsne tu [inquit] A. Semproni, loci for-
 » tuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec
 » illis Dii immortales certioris quidquam fidu-

(n) sibi del. Gron.

U. c. 375. » ciæ, majorisve quod sit auxilii, dederint.
a. C. 377. » At tu, fretus armis animisque, concitatis

» equis invade mediam aciem: ego cum legio-
 » nibus in turbatos trepidantesque inferam
 » signa. Adeste, Dii testes fœderis, & ex-
 » petite pœnas, debitas simul vobis violatis,
 » nobisque per vestrum numen deceptis.»

*Vincuntur
 Prænestini.*

Non equitem, non peditem sustinere Præ-
 nestini: primo impetu ac clamore dissipati
 ordines sunt. Dein, postquam nullo loco
 constabat acies, terga vertunt; consternatique,
 & præter castra etiam sua pavore prælati,
 non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in
 conspectu Prænestæ fuit. Ibi ex fuga dissipati,
 locum, quem tumultuario opere communi-
 rent, capiunt: ne, si intra mœnia se rece-
 pissent, extemplo ureretur ager, depopulatis-
 que omnibus obsidio urbi inferretur. Sed,
 postquam, direptis ad Alliam castris, victor
 Romanus aderat, id quoque munimentum
 relictum: &, vix mœnia tuta rati, oppido
 se Prænestæ includunt. Octo præterea oppida
 erant sub ditione Prænestinorum. Ad ea cir-
 cumlatum bellum: deincepsque, haud magno
 certamine captis, Velitras exercitus ductus.
 Eæ quoque expugnatae: tum ad caput belli

*Oppida
 Prænesti-
 norum
 capta.*

Præneste ventum. Id non vi, sed per deditionem, receptum est. T. Quinctius, semel U. c. 375.
a. C. 377. acie victor, binis castris hostium, novem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto, Romam revertit: triumphansque signum, Præneste devectum, Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum est inter cellam Jovis ac Minervæ; tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, his ferme incisâ literis fuit: « Jupiter atque Divi » omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida novem caperet. » Die vicesimo, (o) quam creatus erat, dictatura se abdicavit.

XXX. COMITIA inde habita tribunorum militum consulari potestate; quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. Ex Patribus creati P. & C. Manlii, cum L. Julio: U. c. 376.
a. C. 376.
P. & C.
Manliis
Tr. Mil. plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manliis, quod genere plebeios, gratia Julium anteibant, Volsci provincia, sine forte, sine comparatione, extra ordinem data: cujus & ipsos postmodo & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. Quibus velut circumventis, quum id falso nunciatum esset, dum,

(o) *vicesima* Gron. Crev.

U. c. 376.
a. C. 376.

præsidio ut essent, citati feruntur, ne auctore quidem adseruato, qui eos, hostis Latinus pro milite Romano, frustratus erat, ipsi in insidias præcipitavere. Ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur, cæduntque, castra interim Romana, jacentia in campo, ab altera parte hostes invasere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atque incitia res. Quidquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat : deinde, postquam quietæ res ex Volscis adferebantur, & adparuit, nescire eos victoria & tempore uti, revocati etiam inde exercitus ac duces : otiumque inde, quantum a Volscis, fuit. Id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno Setiam, ipsis querentibus penuriam hominum, novi coloni adscripti. Rebusque haud prosperis bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia majestasque inter suos obtinuit, solatium fuit.

U. c. 377.
a. C. 375.

XXXI. INSEQUENTIS anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum

consulari potestate Sp. Furio, Q. Servilio
 fecundum, C. Licinio, P. Clœlio, M. Hora-
 tio, L. Geganio. Erat autem & materia &
 causa seditionis æs alienum : cujus noscendi
 gratia Sp. Servilius Priscus, Q. Clœlius Si-
 culus censores facti, ne rem agerent, bello
 impediti sunt ; namque trepidi nuncii primo,
 fuga deinde ex agris, legiones Volscorum
 ingressas fines, popularique passim Romanum
 agrum, adtulere. In qua trepidatione tantum
 affuit, ut civilia certamina terror externus
 cohiberet, ut contra eo violentior potestas
 tribunicia impediendo delectui esset : donec
 conditiones inpositæ Patribus, ne quis, quoad
 bellatum esset, tributum daret, aut jus de
 pecunia credita diceret. Eo laxamento plebi
 summo, mora delectui non est facta. Legioni-
 bus novis scriptis, placuit, duos exercitus
 in agrum Volscum legionibus divisus duci.
 Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus mariti-
 mam oram atque Antium, Q. Servilius &
 L. Geganius læva ad montes Ecetram pergunt.
 Neutra parte hostis obvius fuit. Populatio
 itaque non illi vagæ similis, quam Volscus
 latrocinii more, discordia hostium fretus, &
 virtutem metuens, per trepidationem raptim

*Sp. Furio
 &c. Tr.
 Mil.*

*Seditiones
 ob æs
 alienum.*

*Volscorum
 agri
 devastantur.*

U. c. 377.
a. C. 375. fecerat; sed ab justo exercitu justa ira facta, spatio quoque temporis gravior. Quippe a Volscis, timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi causa erat (p), ut hostem ad certamen eliceret. Itaque, omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrimque exercitus reducti.

XXXII. PARVO intervallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro jurisdictionio; & tantum abesse spes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraeretur in murum a censoribus locatum saxo quadrato faciendum: cui succumbere oneri coacta plebes; quia, quem delectum inpedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricos omnes, coacta principum opibus fecit, L. Æmilium, P. Valerium quartum, C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quinctios Cincinnatos. Iisdem opibus

U. c. 378.
a. C. 374.
L. Æmilio
C. Tr.
Mil.

(p) erat causa Gron. Crev.

obtinuere, ut aduersus Latinos Volscosque, qui *U. c. 378.*
 conjunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impedi-
 ente omnibus junioribus *a. C. 374.*
 sacramento adactis, tres exercitus scriberent:
 unum ad præsidium urbis; alterum, qui, si
 qui alibi motus exstitisset, ad subita belli
 mitti posset; tertium longe validissimum P.
 Valerius & L. Æmilius ad Satricum duxere:
 ubi quum aciem instructam hostium loco
 æquo inuenissent, extemplo pugnatum: &
 ut nondum satis claram victoriam, sic prospere
 spei pugnam imber ingentibus procellis
 fufus diremit. Postero die iterata pugna:
 & aliquamdiu æqua virtute fortunaque La-
 tinæ maxime legiones, longa societate mili-
 tiam Romanam edoctæ, restabant. Eques in-
 missus ordines turbavit: turbatis signa pedi-
 tum inlata: quantumque Romana se inuexit
 acies, tantum hostes gradu demori: & ut
 semel inclinavit pugna, jam intolerabilis Ro-
 mana vis erat. Fusi hostes quum Satricum,
 quod duo millia inde aberat, non castra,
 peterent, ab equitatu maxime cæsi: castra
 capta direpraque. Ab Satrico nocte, quæ
 proelio proxima fuit, fugæ simili agmine
 petunt Antium: & quum Romanus exercitus

*Volscæ
 &
 Latini
 fusi.*

U. c. 378.
a. C. 374.

prope vestigiis sequeretur, plus tamen timor, quam ira, celeritatis habuit. Prius itaque mœnia intravere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere aut morari posset. Inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis fatis instructis adparatu bellico ad mœnia adgredienda, nec illis ad subeundum pugnae casum.

XXXIII. SEDITIO tum inter Antiates Latinosque coorta; quum Antiates, victi malis subactique bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditioem spectarent; Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseverandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquam utrisque adparuit, nihil per alteros stare, quo minus incepta perfequerentur. Latini profecti a societate pacis, ut rebantur, inhonestæ sese vindicaverunt. Antiates, in commodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere poterant, eo erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis adversæ pugnae fuerat, igni concremarent: nec aliud tectum

LIBER VI CAP. XXXIII 301

ejus superfuit urbis, (quum faces pariter *U. c. 378.*
 facris profanisque injicerent) quam matris *a. C. 374.*
 Matutæ templum. Inde eos nec sua religio,
 nec verecundia Deum arcuisse dicitur, sed
 vox horrenda, edita templo cum tristibus
 minis, ni nefandos ignes procul delubris amo-
 vissent. Incensos ea rabie inpetus Tusculum
 tulit, ob iram, quod, deserto communi con-
 cilio Latinorum, non in societatem modo
 Romanam, sed etiam in civitatem, se dedif-
 sent. Patentibus portis quum improviso inci-
 dissent, primo clamore oppidum præter ar-
 cem captum est. In arcem oppidani refugere
 cum conjugibus ac liberis, nunciosque Ro-
 mam, qui certiores de suo casu senatum
 facerent, misere. Haud segnius, quam fide
 populi Romani dignum fuit, exercitus Tus-
 culum ductus. L. Quinctius & Ser. Sulpicius
 tribuni militum duxere. Clausas portas Tus-
 culi, Latinosque simul obsidentium atque
 obsessorum animo hinc moenia Tusculi (q)
 tueri vident, illinc arcem obpugnare; terrere
 una ac pavere. Adventus Romanorum mu-
 taverat utriusque partis animos. Tusculanos
 ex ingenti metu in summam alacritatem, La-

*Tusculum
 a Latinis
 captum.*

(q) *Tusculi del. Gron.*

U. c. 378. tinos ex prope certa fiducia mox capiendas
a. C. 374. arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis: excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. Utrumque urgentur Latini: nec inpetus Tusculanorum, decurrentium ex superiore loco, sustinent: nec Romanos, subeuntes moenia molientesque obices portarum, arcere possunt. Scalis prius moenia capta: inde effracta claustra portarum. Et quum anceps hostis & a fronte & a tergo urgueret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quidquam superesset; in medio caesi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo, exercitus Romanus est reductus.

XXXIV. QUANTO magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe vis Patrum in dies miseriaeque plebis crescebant; quum eo ipso, quod necesse erat solvi, facultas solvendi impediretur. Itaque, quum jam ex re nihil dari posset, fama & corpore, judicati atque addicti, creditoribus satisfaciebant, poenaeque in vicem fidei cesserat. Adeo ergo obnoxios submiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis,

ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi, ut liceret, tetenderant; sed ne ad plebeios quidem magistratus capeffendos petendosque ulli viro acri experientique animus effet: possessionemque [honoris, usurpati modo a plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri effet, parva (ut plerumque solet) rem ingentem moliundi causa intervenit. M. Fabii Ambusti, potentis viri, quum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemtor ejus habebatur, filiae duæ nuptæ, Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni erat, inlustri quidem, viro tamen plebeio: eaque ipsa ad finitas haud spreta gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita incidit, ut, in Ser. Sulpicii tribuni militum domo forores Fabiæ quum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, licitor Sulpicii, quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret. Quum ad id, moris ejus infueta, expavisset minor Fabia, risui forori fuit, miranti ignorare id forem. Ceterum is risus stimulos parvis mobili rebus animo mu-

*U. c. 378.
a. C. 374.*

*Fabiarum
fororum
amulatio.*

U. c. 378.
a. C. 374.

liebri subdidit: frequentia quoque prosequen-
tium rogantiumque, « numquid vellet », credo
fortunatum matrimonium ei sororis visum;
suique ipsam malo arbitrio, quo a proximis
quisque minime antea vult, poenituisse.
Confusam eam ex recenti morsu animi quum
pater forte vidisset, percunctatus, « fatin'
salvæ? » avertentem causam doloris (quippe
nec satis piam adversus sororem, nec admo-
dum in virum honorificam) elicuit comiter
sciscitando, ut fateretur, eam esse causam
doloris, quod juncta in pari esset, nupta in
domo, quam nec honos nec gratia intrare
posset. Consolans inde filiam Ambustus bo-
num animum habere jussit: eosdem prope
diem domi visuram honores, quos apud so-
rorem videat. Inde consilia inire cum genero
coepit, adhibito L. Sextio, strenuo adoles-
cente, & cujus spei nihil præter genus patri-
cium deesset.

XXXV. OCCASIO videbatur rerum novan-
darum propter ingentem vim æris alieni;
cujus levamen mali plebes, nisi suis in sum-
mo imperio locatis, nullum speraret. Ad-
cingendum ad eam cogitationem esse. Co-
nando agendoque jam eo gradum fecisse ple-
beios,

beios, unde, si porro adnitantur, pervenire ad summa (r), & Patribus æquari, tam honore, quam virtute, possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimet ipsi viam ad ceteros honores aperirent.

Creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgavere leges omnes adversus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut, deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id, quod superesset, triennio æquis portionibus persolveretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta jugera agri possideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulumque utique alter ex plebe crearetur. Cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum inmodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum, discrimine proposito, conterriti Patres, quum trepidassent, publicis privatisque consiliis nullo remedio alio, præter expertam multos jam ante certaminibus intercessionem, invento, collegas adversus tribunicias rogationes comparaverunt. Qui, ubi tribus ad

*U. c. 379.
a. C. 373.*

Promulgata leges de ære alieno, de modo agrorum, de consulatione plebeio.

(r) *summam Gron,*

U. c. 379. suffragium ineundum citari a Licinio Sex-
a. C. 373. tioque viderunt, stipati Patrum præfidiis,
 nec recitari rogationes, nec sollemne quid-
 quam aliud ad sciendum plebi fieri passî
 sunt. Jamque frustra sæpe concilio advocato,
 quum pro antiquatis rogationes essent; « Be-
 » ne habet [inquit Sextius] quandoquidem
 » tantum intercessionem pollere placet, isto
 » ipso telo rurabimur plebem. Agitedum,
 » comitia indicite, Patres, tribunis militum
 » creandis: faxo, ne juvet vox ista, VETO,
 » qua nunc concinentes collegas nostros tam
 » læti auditis.» Haud inritæ cecidere minæ:
 comitia, præter ædilium tribunorumque ple-
 bis, nulla sunt habita. Licinius Sextiusque,
 tribuni plebis resecti, nullos curules ma-
 gistratus creati passî sunt: eaque solitudo
 magistratuum, & plebe resciente duos tribu-
 nos, & his comitia tribunorum militum tol-
 lentibus, per quinquennium urbem tenuit.

*Nulli cu-
 rules ma-
 gistratus
 per quin-
 quennium.*

XXXVI. ALIA bella obportune quievire:
 Veliterni coloni, gestientes otio, quod nul-
 lus exercitus Romanus esset, & agrum Ro-
 manum aliquoties incurfavere, & Tusculum
 obpugnare adorti sunt. Eaque res, Tuscula-
 nis veteribus sociis, novis civibus, opem

orantibus, verecundia maxime non Patres modo, sed etiam plebem, movit. Remittentibus tribunis plebis, comitia per interregem sunt habita; creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, P. & C. Valerii, haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitiis, plebem habuere: ingentique contentione exercitu scripto profecti, non ab Tusculo modo submovere hostem, sed intra suamet ipsum moenia compulere. Obsidebanturque haud paullo vi majore Velitræ, quam Tusculum obsessum fuerat; nec tamen ab eis, a quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. Ante novi creati sunt tribuni militum, Q. Servilius, C. Veturius (s), A. & M. Cornelii, Q. Quinctius, M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In majore discrimine domi res vertebantur: nam præter Sextium Liciniumque latores legum, jam octavum tribunos plebis resectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis socer, quarum legum auctor fuerat, earum suaforem se haud dubium ferebat. Et, quum octo ex collegio tribunorum

*U. c. 385.
a. C. 367.
L. Furio
II. &c.
Tr. Mil.*

*U. c. 386.
a. C. 366.
Q. Servilio
III. &c.
Tr. Mil.*

(s) add. *iterum Gron. Crev.*

V. c. 386. plebis primo intercessores legum fuissent;
a. C. 366. quinque soli erant : & (ut ferme solent, qui
 a suis desciscunt) capti, & stupentes animi,
 vocibus alienis id modo, quod domi præ-
 ceptum erat, intercessioni suæ prætendebant:
 « Velitris in exercitu plebis magnam partem
 » abesse : in adventum militum comitia dif-
 » ferri debere, ut universa plebes de suis
 » commodis suffragium ferret. » Sextius Li-
 ciniusque, cum parte collegarum, & uno ex
 tribunis militum Fabio, artifices jam tot an-
 norum usu tractandi animos plebis, primo-
 res Patrum productos interrogando de singu-
 lis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant:
 « Auderentne postulare, ut, quum bina ju-
 » gera agri plebi dividerentur, ipsis plus quin-
 » genta jugera habere liceret ? Ut singuli
 » prope trecentorum civium possiderent ag-
 » ros; plebeio homini vix ad tectum necessa-
 » rium, aut locum sepulturæ, suus pateret
 » ager ? An placeret, scœnore circumventam
 » plebem potius, quam forte (t) creditum
 » solvat, corpus in nervum ac supplicia dare:
 » & gregatim quotidie de foro addictos duci,
 » & repleri vinctis nobiles domos ? & , ubi

Tr. Pl.
oratio pro
legibus
suis.

(t) ni potius quam sortem Gron. Grev.

» cumque patricius habitet, ibi carcerem pri- *U. c. 386.*
 » vatum esse? » *a. C. 366.*

XXXVII. HÆC indigna miserandaque au-
 ditu quum apud timentes sibi met ipsos, ma-
 jore audientium indignatione, quam sua,
 increpuissent: « Atqui nec agros occupandi
 » modum, nec fœnore trucidandi plebem
 » alium Patribus umquam fore, » adfirma-
 » bant, « nisi alterum ex plebe consulem, custo-
 » dem suæ libertatis, plebes (u) fecisset.
 » Contemni jam tribunos plebis (x), quippe
 » quæ potestas jam suam ipsa vim frangat
 » intercedendo. Non posse æquo jure agi,
 » ubi imperium penes illos, penes se auxi-
 » lium tantum sit. Nisi imperio communicato,
 » numquam plebem in parte pari reipublicæ
 » fore. Nec esse, quod quisquam satis putet,
 » si plebeiorum ratio comitiis consularibus
 » habeatur: nisi alterum consulem utique
 » ex plebe fieri necesse sit, neminem fore.
 » An jam memoria exisse, quum tribunos
 » militum idcirco potius, quam consules,
 » creari placuisset, ut & plebeiis pateret
 » summus honos, quatuor & quadraginta

(u) plebs Gron. Crev.

(x) plebi Gron. plebei Crev.

U. c. 386.

a. C. 366.

« annis neminem ex plebe tribunum militum
 » creatum esse ? Qui crederent, duobusne
 » in locis sua voluntate inpartituros (y) ple-
 » bi honorem, qui octona loca tribunis mi-
 » litum creandis occupare soliti sint ? & ad
 » consularum viam fieri passuros, qui tribu-
 » natum septem tam diu habuerint ? Lege
 » obtinendum esse, quod comitiis per gra-
 » tiam nequeat : & seponendum extra certa-
 » men alterum consularum, ad quem plebi
 » sit aditus ; quoniam in certamine relictus
 » præmium semper potentioris futurus sit.
 » Nec jam posse dici id, quod antea jactare
 » soliti sint, non esse in plebeiis idoneos vi-
 » ros ad curules magistratus. Numquid enim
 » socordius aut segnus rempublicam admi-
 » nistrari post P. Licinii Calvi tribunatum,
 » qui primus ex plebe creatus sit, quam per
 » eos annos gesta sit, quibus præter patricios
 » nemo tribunus militum fuerit ? Quin con-
 » tra patricios aliquot damnatos post tribu-
 » natum, neminem plebeium. Quæstores
 » quoque, sicut tribunos militum, paucis
 » ante annis ex plebe cœptos creari : nec ul-
 » lius eorum populum Romanum pœnituisse.

(y) *impertituros* Gron. Crev.

LIBER VI CAP. XXXVIII 311

» Consulatum superesse plebeis : eam esse *U. c. 386.*
 » arcem libertatis, id columen. Si eo per- *a. C. 366.*
 » ventum sit, tum populum Romanum vere
 » exactos ex urbe reges, & stabilem liberta-
 » tem suam existimaturum. Quippe ex illa
 » die in plebem ventura omnia, quibus pa-
 » tricium excellant, imperium atque honorem,
 » gloriam belli, genus, nobilitatem, magna
 » ipsis fruenda, majora liberis relinquenda.»
 Hujus generis orationes ubi accipi videre;
 novam rogationem promulgant, ut pro duum-
 viris sacris faciendis decemviri creentur, ita
 ut pars ex plebe, pars ex Patribus fiat: om-
 niumque earum rogationum comitia in ad-
 ventum ejus exercitus differunt, qui Velitras
 obsidebat.

XXXVIII. PRIUS circumactus est annus,
 quam a Velitris reducerentur legiones. Ita
 suspensa de legibus res ad novos tribunos
 militum dilata; nam plebis tribunos eosdem,
 duos utique, quia (z) legum latores erant,
 plebes reficiebat. Tribuni militum creati T. *U. c. 387.*
 Quinctius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, *a. C. 365.*
 Sp. Servilius, L. Papirius, L. Veturius. Prin- *T. Quinc-*
 cipio statim anni ad ultimam dimicationem *rio &c.*
Tr. Mil.

(z) qui Gron. Crev.

U. c. 387.
a. C. 365.

Camillus
IV. dicta-
tor.

Tribunis
Pl. latori-
bus legum
obstitit.

de legibus ventum : &, quum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi Patres ad duo ultima auxilia, summum imperium summumque ad civem, decurrunt. Dictatorem dici placet : dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Æmilium cooptat. Legum quoque latores adversus tantum adparatum adversariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant : concilioque plebis indicto, tribus ad suffragium vocant. Quum dictator, stipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque confedisset, atque ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebi (a) ferentium legem intercedentiumque, &, quanto jure potentior intercessio erat, tantum vinceretur favore legum ipsarum latorumque, &, « Uti rogas, » primæ tribus dicerent; tum Camillus, « Quando- » quidem [inquit] Quirites, jam vos tribu- » nicia libido, non potestas, regit, & inter- » cessionem, secessione quondam plebis par- » tam, vobis eadem vi facitis inritam, qua » peperistis; non reipublicæ magis universæ, » quam vestra causa, dictator intercessioni

(a) plebei Crev.

» adero, eversumque vestrum auxilium im- U. c. 387.
 » perio tutabor. Itaque, si C. Licinius & L. a. c. 365.
 » Sextius intercessioni collegarum cedunt;
 » nihil patricium magistratum inferam conci-
 » lio plebis. Si adversus intercessionem, tam-
 » quam captæ civitati leges imponere tendent,
 » vim tribuniciam a se ipsa dissolvi non pa-
 » tiar. » Adversus ea quum contemtim tribu-
 » ni plebis rem nihilo segnius peragerent, tum
 » percitus ira Camillus lictores, qui de medio
 » plebem emoverent, misit: & addidit minas,
 » si pergerent, sacramento omnes juniores adac-
 » turum, exercitumque extemplo ex urbe educ-
 » turum. Terrorem ingentem incusserat plebi:
 » ducibus plebis accendit magis certamine ani-
 » mos, quam minuit. Sed, re neutro inclinata,
 » magistratu se abdicavit; seu quia vitio crea-
 » tus erat, ut scripsere quidam: seu quia tri-
 » buni plebis tulerunt ad plebem, idque plebs
 » (b) scivit, ut, si M. Furius pro dictatore
 » quid egisset, quingentum millium ei multa
 » esset. Sed auspiciis magis, quam novi exem-
 » pli rogatione, deterritum ut potius credam,
 » quum ipsius viri facit ingenium, tum quod
 » ei subfectus est extemplo P. Manlius dictator:

*P. Manlius
 dictator.*

(b) plebes Gron. Crev.

U. c. 387.
a C. 365.

quem quid creari adinebat ad id certamen ; quo M. Furius victus esset ? & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit , haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum : simul quod eo tempore , quo promulgatum de multa ejus traditur , aut & huic rogationi , qua se in ordinem cogi videbat , obfistere potuit ; aut ne illas quidem , propter quas & hæc lata erat , impedire : & , quoad usque ad memoriam nostram tribuniciis consularibusque certatum viribus est , dictaturæ semper altius fastigium fuit.

XXXIX. INTER priorem dictaturam abdicatam novamque a Manlio initam , ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito , adparuit , quæ ex promulgatis plebi , quæ latoribus gratiora essent ; nam de fœnore atque agro rogationes jubebant , de plebeio consulatu antiquabant. Et perfecta utraque res esset , ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinavit , C.

*C. Licinius
 primus
 magister
 equitum de
 plebe.*

Licinio , qui tribunus militum fuerat , magistro equitum de plebe dicto. Id ægre Patres passos accipio ; dictatorem propinqua cognatione

Licinii se apud Patres excusare solitum, simul negantem, magistri equitum majus, quam tribuni consularis, imperium esse. Licinius Sextiusque, quum tribunorum plebi creatorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut, negando jam sibi velle continuari honorem, acerrime accenderent (c) ad id, quod diffimulando petebant, plebem. « Nonum se » annum jam velut in aciem (d) adversus » optimates maximo privatim periculo, nullo » publice emolumento stare. Consenuisse jam » secum & rogationes promulgatas, & vim » omnem tribuniciæ potestatis. Primo inter- » cessione collegarum in leges suas pugnatum » esse : deinde ablegatione juventutis ad Ve- » liternum bellum : postremo dictatorium » fulmen in se intentatum. Jam nec collegas, » nec bellum, nec dictatorem ob stare ; quippe » qui etiam omen plebeio consuli, magistro » equitum ex plebe dicendo, dederit. Se ipsam » plebem & commoda morari sua. Liberam » urbem ac forum a creditoribus, liberos » agros ab injustis possessoribus extemplo, si » velit, habere posse. Quæ munera quando

*U. c. 387.
a. C. 365.*

*Licini
Sextiique
Tribb. Pl.
oratio de
conjunc-
tim fe-
rendis ro-
gationibus
fuis.*

(c) *accederent* Gron.

(d) *veluti in acie* Gron. Crev.

U. c. 387.
a. C. 365.

» tandem satis grato animo æstimaturos, si,
» inter accipiendas de suis commodis roga-
» tiones, spem honoris latoribus earum inci-
» dant? Non esse modestiæ populi Romani id
» postulare, ut ipse sænore levetur, & in
» agrum injuria possessum a potentibus indu-
» catur: per quos ea consecutus sit, senes
» tribunicios non sine honore tantum, sed
» etiam sine spe honoris, relinquat. Proinde
» ipsi primum statuerent apud animos, quid
» vellent: deinde comitiis tribunicis decla-
» rarent voluntatem. Si conjunctim ferri ab
» se promulgatas rogationes vellent, esse,
» quod eosdem rescicerent tribunos plebis:
» perlaturus enim, quæ promulgaverint. Sin,
» quod cuique privatim opus sit, id modo
» accipi velint; opus esse nihil invidiosa con-
» tinuatione honoris: nec se tribunatum, nec
» illos ea, quæ promulgata sint, habituros.»

XL. ADVERSUS tam obstinatam orationem
tribunorum quum, præ indignitate rerum,
stupor silentiumque inde ceteros Patrum defi-
xisset; Ap. Claudius Crassus, nepos decem-
viri, dicitur odio magis iraque, quam spe,
ad dissuadendum processisse, & locutus in
hanc fere sententiam esse: «Neque novum,

*Adversus
eos App.
Claudii
oratio.*

» neque inopinatum mihi sit, Quirites, si, quod *U. c. 387.*
 » unum familiæ nostræ semper objectum est *a. C. 303.*
 » ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque
 » audiam : Claudæ genti jam inde ab initio
 » nil antiquius in republica Patrum majestate
 » fuisse; semper plebis commodis adversatos
 » esse. Quorum alterum neque nego, neque
 » inficias eo (*e*), nos, ex quo adsciti sumus
 » simul in civitatem & Patres, enixe operam
 » dedisse, ut per nos aucta potius, quam in-
 » minuta, majestas earum gentium, inter
 » quas nos esse voluistis, dici vere posset.
 » Illud alterum pro me majoribusque meis
 » contendere ausim, Quirites, (nisi, quæ
 » pro universa republica fiant, ea plebi, tam-
 » quam aliam incolenti urbem, adversa quis
 » putet) nihil nos, neque privatos, neque in
 » magistratibus, quod incommodum plebi
 » esset, scientes fecisse : nec ullum factum
 » dictumve nostrum contra utilitatem vestram
 » (etsi quædam contra voluntatem fuerint)
 » vere referri posse. An hoc, si Claudæ fa-
 » miliæ non sim, nec ex patricio sanguine
 » ortus, sed unus Quiritium quilibet, qui
 » modo me duobus ingenuis ortum, & vivere

(*e*) non ego non ceteri Claudii inficiamur Crev.

U. c. 387. » in libera civitate sciam, reticere possim :
«. G. 365. » L. illum Sextium & C. Licinium, perpe-
 » tuos (si Diis placet) tribunos, tantum licen-
 » tiæ novem annis, quibus regnant, sumfisse,
 » ut vobis negent potestatem liberam suffra-
 » gii, non in comitiis, non in legibus ju-
 » bendis, se permiffuros esse? Sub conditione,
 » inquit, nos reficietis decimum tribunos.
 » Quid est aliud dicere, quod petunt alii,
 » nos adeo fastidimus, ut sine mercede mag-
 » na non accipiamus? Sed quæ tandem ista
 » merces est, qua vos semper tribunos ple-
 » bis habeamus? ut rogationes, inquit, nostras,
 » seu placent, seu displicent, seu utiles, seu
 » inutiles sunt, omnes conjunctim accipiatis.
 » Obsecro vos, Tarquini tribuni plebis, pu-
 » tate me ex media concione unum civem
 » subclamare: Bona venia vestra liceat ex
 » his rogationibus legere, quas salubres no-
 » bis censemus esse; antiquare alias. Non,
 » inquit, licebit. Tu de sœnore atque agris,
 » quod ad vos omnes pertinet, jubeas: &
 » hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti
 » L. Sextium atque hunc C. Licinium consu-
 » les, quod indignaris, quod abominaris, vi-
 » deas? Aut omnia accipe: aut nihil fero.

» Ut si quis ei, quem urgeat fames, vene- *U. c. 387.*
 » num ponat cum cibo; & aut abstinere eo, *a. C. 305.*
 » quod vitale sit, jubeat, aut mortiferum
 » vitali admisceat. Ergo, si esset libera hæc
 » civitas, non tibi frequentes subclamassent?
 » Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus
 » tuis. Quid si tu (*f*) non tuleris, quod
 » commodum est populo accipere, nemo erit,
 » qui ferat illud? Si quis patricius, si quis
 » (quod illi volunt invidiosius esse) Claudius
 » diceret, Aut omnia accipite, aut nihil fero;
 » quis vestrum, Quirites, ferret? Numquam-
 » ne vos res potius, quam auctores, specta-
 » bitis? sed omnia semper, quæ magistratus
 » ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum
 » quo dicentur, adversis accipietis? At her-
 » cule sermo est minime civilis. Quid? Ro-
 » gatio qualis est, quam a vobis antiquatam
 » indignantur? Sermoni, Quirites, simillima.
 » Consules, inquit, rogo, ne vobis, quos
 » velitis, facere liceat. An aliter rogat, qui
 » utique alterum ex plebe fieri consulem ju-
 » bet; nec duos patricios creandi potestatem
 » vobis permittit? Si hodie bella sint, quale
 » Etruscum fuit, quum Porfena Janiculum

(f) tu desl. Gron. Grev.

U. c. 387. » infedit, quale Gallicum modo, quum præ-
a. C. 365. » ter Capitolium atque arcem omnia hæc
 » hostium erant; & consulatum cum hoc M.
 » Furio & (g) quolibet alio ex Patribus L.
 » ille Sextius peteret; possetisne ferre, Sex-
 » tium haud pro dubio consulem esse, Ca-
 » millum de repulsa dimicare? Hoccine est in
 » commune honores vocare, ut duos plebeios
 » fieri consules liceat, duos patricios non
 » liceat? & alterum ex plebe creati necesse
 » sit, utrumque ex Patribus præterire liceat?
 » Quænam ista societas, quænam consortio
 » est? Parum est, si, cujus pars tua nulla
 » adhuc fuit, in partem ejus venis, nisi par-
 » tem petendo totum traxeris? Timeo, in-
 » quit, ne, si duos licebit creati patricios,
 » neminem creetis plebeium. Quid est dicere
 » aliud, quia (h) indignos vestra voluntate
 » creaturi non estis, necessitatem vobis crea-
 » di, quos non vultis, inponam? Quid se-
 » quitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat
 » populo, si cum duobus patriciis unus petie-
 » rit plebeius, & lege se, non suffragio, crea-
 » tum dicat?

» XL

(g) aut Gron.

(h) nisi quia Gron. Crev.

XLI. » Quomodo extorqueant, non quo- U. c. 387.
 » modo petant honores, quærunt : & ita a. C. 365.
 » maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro mi-
 » nimis quidem debeant; & occasionibus po-
 » tius quam virtute, petere honores malunt
 » (i). Est aliquis, qui se inspici, æstimari
 » fastidiat; qui certos sibi uni honores inter
 » dimicantes competitores æquum censeat esse;
 » qui se arbitrio vestro eximat; qui vestra
 » necessaria suffragia pro voluntariis, & ser-
 » va pro liberis faciat? Omitto Licinium Sex-
 » tiumque, quorum annos in perpetua potesta-
 » te, tamquam regum in Capitolio, nume-
 » ratis : quis est hodie in civitate tam humi-
 » lis, cui non via ad consulatum facilior per
 » istius legis occasionem, quam nobis ac
 » liberis nostris, fiat? si quidem nos, ne
 » quum volueritis quidem, creare interdum
 » poteritis; istos, etiam si nolueritis, necesse
 » sit. De indignitate satis dictum est : (etenim
 » dignitas ad homines pertinet) quid de reli-
 » gionibus atque auspiciis, quæ propria Deo-
 » rum immortalium contentio atque injuria
 » est, loquar? Auspiciis hanc urbem condi-
 » tam esse, auspiciis bello ac pace, domi
 » (i) malint Gron. Crev.

U. c. 387. » militiæque, omnia geri, quis est; qui igitur
 a. C. 365. » noret? Penes quos igitur sunt auspicia
 » more majorum? nempe, penes Patres; nam
 » plebeius quidem magistratus nullus auspi-
 » cato creatur. Nobis adeo propria sunt auspi-
 » cia, ut non solum, quos populus creat pa-
 » tricios magistratus, non aliter, quam auspi-
 » cato, creet; sed nos quoque ipsi sine suf-
 » fragio populi auspiciato interregem proda-
 » mus, & privatim auspicia habeamus, quæ
 » isti ne in magistratibus quidem habent.
 » Quid igitur aliud, quam tollit ex civitate
 » auspicia, qui, plebeios consules creando,
 » a Patribus, qui soli ea habere possunt, au-
 » fert? Eludant nunc licet religiones. Quid
 » enim est, si pulli non pascentur? si ex
 » cavea tardius exierint? si occinuerit avis?
 » Parva sunt hæc: sed parva ista non con-
 » temnendo majores nostri maximam hanc
 » rem fecerunt. Nunc nos, tamquam jam
 » nihil pace Deorum opus sit, omnes cere-
 » monias polluimus. Vulgo ergo pontifices,
 » augures, sacrificuli reges creentur: cuili-
 » bet apicem dialem, dummodo homo sit,
 » inponamus: tradamus ancilia, penetralia,
 » Deos, Deorumque curam, quibus nefas

» est. Non leges auspiciato ferantur, non ma-
 » gistratus creentur : nec centuriatis nec cu-
 » riatis (k) comitiis Patres auctores fiant.
 » Sextius & Licinius, tamquam Romulus ac
 » Tatius, in urbe Romana regnent, quia
 » pecunias alienas, quia agros dono dant.
 » Tanta dulcedo est ex alienis fortunis præ-
 » dandi : nec in mentem venit, altera lege
 » solitudines vastas in agris fieri pellendo fi-
 » nibus dominos : altera fidem abrogari, cum
 » qua omnis humana societas tollitur. Om-
 » nium rerum causa vobis antiquandas cen-
 » seo istas rogationes. Quod faxitis, Deos
 » velim fortunare.»

U. c. 387.
 a. C. 365.

XLII. ORATIO Appii ad id modo valuit,
 ut tempus rogationum jubendarum proferre-
 tur. Refecti decimum iidem tribuni, Sextius
 & Licinius, de decemviris sacrorum ex parte
 de plebe creandis legem perulere. Creati
 quinque Patrum, quinque plebis : graduque
 eo jam via facta ad consulatum videbatur.
 Hac victoria contenta plebes cessit Patribus,
 ut, in presentia consulum mentione omissa,
 tribuni militum crearentur. Creati A. & M.

Decemviri
 sacrorum
 ex plebe &
 ex Patri-
 bus.

(k) nec curiatis del. Gron.

U. c. 388. Cornelii iterum, M. Geganius, P. Manlius,
a. C. 364. L. Veturius, P. Valerius sextum. Quum
A. & M. præter Velitrarum obsidionem, tardi magis
Cornelii, rem exitus, quam dubii, quietæ externæ res
Ec. Tr. Romanis essent; fama repens belli Gallici
Mil. adlata, perpulit civitatem, ut M. Furius
Camillus dictator quintum diceretur. Is T. Quinctium
V. dicta- Pennum magiftrum equitum dixit. Bellatum
tor. cum Gallis eo anno circa Anienem flumen,
Bellum auctor est Claudius; inclitamque in ponte
gallicum. pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo
 provocatus manus conseruit, in conspectu
 duorum exercituum cæsum torque spoliavit,
 tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis
 adducor, ut credam, decem haud minus post
 annos ea acta: hoc autem anno in Albano
 agro cum Gallis, dictatore M. Furio, signa
 collata. Nec dubia, nec difficilis Romanis
 (quamquam ingentem Galli terrorem memo-
 ria pristinæ cladis adtulerant) victoria fuit.
 Multa millia barbarorum in acie, multa
 captis castris cæsa: palati alii Apuliam ma-
 xime petentes, quum fuga se longinqua,
 tum quod passim eos simul pavor terrorque
 distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dicta-
 tori, consensu Patrum plebisque, triumphus

Vincuntur
Galli.

decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi feditio excepit : & per ingentia certamina dictator senatusque victus, ut rogationes tribuniciaë acciperentur : & comitia consulum adversa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus consul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia patricii se auctores futuros negabant, prope secessionem plebis res terribilesque alias minas civilium certaminum venit: quum tamen per dictatorem conditionibus sedataë discordiaë sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio : a plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando umquam alias, Deum immortalium causa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis est juvenibus, se id honoris Deum immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab universis gratiaë actæ essent, factum senatusconsultum,

*U. c. 388.
a. C. 364.*

*Rogationes tribu-
norum ac-
ceptæ.*

U. c. 388. ut duo viros ædiles ex Patribus dictator
a. C. 364. populum rogaret : Patres auctores omnibus
ejus anni comitiis fierent.

FINIS TOMI SECUNDI.

ARGENTORATI,

Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.

